

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ BİLİM DALI

117960

III. SELİM DÖNEMİ ISLAHAT ÇABALARI
(NİZÂM-I CEDÎD)

MASTER TEZİ

HAZIRLAYAN
UĞUR ÜNAL

T.C. YÖKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. NECDET HAYTA

Tezin teslimi uygundur.
N. Hayta

ANKARA - 2001

JURİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

.....
Uğur CİNAL'a ait Dr. Selim'in İslahat Şabakları Wîzâm-ı Cedid
..... adlı çalışma, jürimiz tarafından
Anabilim / Ana sanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(imza)

Başkan
Doç. Dr. Hale Sıvın

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(imza)

Üye
Doç. Dr. Mehmet Sahin

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(imza)

Üye
Doç. Dr. Necdet HAYTIN

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

III. SELİM DÖNEMİ ISLAHAT ÇABALARI (NİZÂM-I CEDÎD)

- İÇİNDEKİLER	I
- ÖNSÖZ	III
- KISALTMALAR	IV
- GİRİŞ :	
NİZÂM-I CEDÎD ÖNCESİ OSMANLI	
DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU	1

I. BÖLÜM

NİZÂM-I CEDÎD'İN HAZIRLIK SAFHASI

A. Nizâm-ı Cedîd Nedir?	16
B. Nizâm-ı Cedîd Hazırlıkları	19
1) III. Selim'in Şehzadelîği ve	
İlk Tahta Çıkışı Sırasındaki Çalışmaları	19
2) Ebubekir Râtıb Efendi'nin Avusturya'ya Gönderilmesi	27
3) Padişaha Sunulan Islahat Layihaları	31

II. BÖLÜM

NİZÂM-I CEDÎD ISLAHATLARI

A. Askeri Alandaki Islahatlar	41
1) Nizâm-ı Cedîd Ordusu'nun Teşekkülü	41
2) Anadolu ve Rumeli'de Nizâm-ı Cedîd'i Kurma Çabaları	48
3) Diğer Askeri Ocakların Islahı Çalışmaları	54
4) Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'un Kurulması	63
5) Denizcilik Alanındaki Faaliyetler	70
6) İrâd-ı Cedîd Hazinesi	77

B. Diğer Alanlardaki Islahat Çabaları	81
1) İdari Alanda Yapılan Islahatlar	81
2) Diploması Alanında Yapılan Islahatlar	87
3) İktisadi ve Ticari Alanda Yapılan Islahatlar	92
4) İlmiyyede Islahat ve Nizâm-ı Cedîd Dönemi Yayınları	95

III. BÖLÜM

NİZÂM-I CEDÎD'İN BAŞARISI VE KARŞILAŞTIĞI TEPKİLER

A. Nizâmı Cedîd'in Başarısı ve Akka Zaferi	99
B. Nizâm-ı Cedîd'e Gösterilen Tepkiler	
ve III. Selim'in Tahtan İndirilmesi	106
1) Dağlı İsyanları ve Ayanlar	106
2) Yeniçerilerin Aleyhtarlığı ve Diğer Tepkiler	111
3) Kabakçı Mustafa İsyanı ve III. Selim'in Halli	114
- SONUÇ	120
- KAYNAKÇA	125
- EKLER	

ÖNSÖZ

Stratejik olarak önemli bir bölgede kurulan, zamanla sınırlarını ve kurumlarını hızla genişleten Osmanlı Devleti'nde, Duraklama ve Gerileme Devirleri'nde eski gücün yeniden ele geçirilmesi ve varlığın korunabilmesi için birtakım ıslahat teşebbüsleri olmuştur. Ancak, kısıtlı yenilik girişimleri devleti kurtaramadığı gibi, birçok devlet adamı da köklü yenilikleri göze alamamıştır.

Osmanlı Devleti'nde ilk köklü ve kapsamlı ıslahatlar III. Selim'in (1789-1807) Nizâm-ı Cedîd çabalarında ortaya çıkmıştır. Nizam-ı Cedid, Osmanlı'da Avrupalılaşma fikrinin asıl kökleşme zamanı olup kendinden sonraki ıslahatları etkileyen ve yenileşme konusunda da üzerinde durulması gereken mühim bir noktadır.

Bu öneminden dolayı biz de, çalışmamızda III. Selim döneminde gerçekleştirilmek istenen yenilikleri ele almaya çalıştık. Çalışmamızda Nizâm-ı Cedid'in asıl safhası olan askeri ıslahatların yanı sıra, o dönemde diğer alanlarda gerçekleştirilmeye çalışılan ıslahat teşebbüslerini, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ilgili belgeleri de kullanmak suretiyle incelemeye gayret ettik. Daha ziyade Hatt-ı Hümayûnlar ile Cevdet Tasnifi'nden istifade ettik.

Çalışmamız, üç ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Nizâm-ı Cedîd'in Hazırlık safhasını, II. Bölüm'da Nizâm-ı Cedid Yeniliklerini ve son bölümde ise, Nizâm-ı Cedîd'in Başarısı ve Karşılaştığı Tepkiler'i ele aldık.

Bu çalışmada yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Sayın hocam Doç. Dr. Necdet Hayta'ya, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü çalışanlarına ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.md.	Adı geçen madde
A.Ü.D.T.C.F.	Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz.	bakınız
C.	Cilt
CA.	Cevdet Askeriyye
CB.	Cevdet Bahriyye
C.Be.	Cevdet Belediye
C.D.	Cevdet Dahiliyye
CH.	Cevdet Hariciyye
CM.	Cevdet Maliyye
D.G.B.İ.T.	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
Ed.	Editör
gös. yer.	gösterilen yer
HH.	Hatt-ı Hümayûn
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İ.A.	Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Mad.	Madde
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
s.	Sayfa
T.D.V.İ.A.	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TOEM.	Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
T.V.	Tarih Vesikaları
vd.	ve diğerleri
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

GİRİŞ:

NİZÂM-I CEDÎD ÖNCESİ OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

Yükselme Devri'nde Osmanlı Devleti Avrupa, Asya ve Afrika'da mühim topraklar işgal etmekteydi. Osmanlı Devleti, Sultan II. Mehmet ve haleflerinin takip ettiği tutarlı politikalarla, Avrupa ve dünyanın diğer toplumlarından çok daha üstün durumdaydı¹. Yavuz Selim ve Kanuni Süleyman gibi gayretli ve azim sahibi padişahlar, adalete ve istişareye riayeti hürmet edinmişlerdi. Mutlak bir devlet idaresi tatbik etmelerine rağmen, verdikleri kararların adalet ve örf esaslarına aykırı tecelli ettiğini öğrenmeleri halinde düşüncelerini değiştirmekten çekinmiyorlardı. Bu ve buna benzer hususiyetleri bünyesinde barındıran muazzam bir devlet teşkilatı oluşmuş ve güçlü bir sistem ihdas edilmiştir. Ancak sonraki dönemlerde nizamsızlığın, adaletsizliğin her geçen yılda arttığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde esaslı bir şekilde kurulan nizamın çiğnenmesi ve asırlar boyunca halka saadet veren geleneklerin itibardan düşmesi, XVII. yy'ın başlıca özelliklerinden birini teşkil etmiştir. Bu asır, alametleri belirmeye başlayan çökme devrinin de başlangıcıdır².

Koçi Bey Risalesi'nde o dönemde devletin içinde bulunduğu durum şu sözlerle ifade edilmektedir: "Zabt u rabt âlemden kalktı, ulûfeli kul dünyayı tuttu ve sipahi gürûhunu bastırdı ve nâmdârları vükelâya tâbi' olup ne kadar fitne ve fesad zuhûr etti ise bu makûlelerden oldu..."³.

¹ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, s. 4.

² Reşat Kaynar, **M.Reşit Paşa ve Tanzimat**, s.1.

³ **Koçi Bey Risalesi**, Sadeleştiren Zuhuri Danışman, s. 20. Koçi Bey ilk risalesini IV. Murad'a, ikinci risalesini ise Sultan İbrahim'e sunmuştur. Sultan IV. Murat'a sunduğu risalesinde; Padişahın Arapça, Farsça ve Osmanlıca'ya vakıf olmasını göz önünde bulundurarak yüksek üslupta bir dille, devlet teşkilatındaki bozuklukları izah etmiştir. Risale, bilhassa Dördüncü Murat'ın icraatları üzerinde birinci derecede etkili olmuştur. Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e sunduğu risalesi ise basit bir üslupta olup, çeşitli hallerde padişahın nasıl hareket etmesi, vezirlere, kumandanlara nasıl emir vermesi gerektiğini bir öğretmenin öğrencisine ders vermesi gibi yazmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. a.g.e., M. Çağatay Uluçay, "*Koçi Bey*", İ.A., C. 6, s. 832-835.

Muhteşem ve mağlup edilmez sanılan Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti kabul ettiğini ve temellerinin sarsıldığını gösteren ilk muahede, 1699 yılında Karlofça'da akdedilmiştir. Karlofça Barış Antlaşması ile Avusturya, Polonya, Rusya ve Venedik'e Osmanlı ülkesinden çok önemli bölgeler bırakılmış⁴, Batının askeri ve teknik bakımdan üstünlüğü iyice anlaşılmıştır⁵. 1718 Pasarofça Muâhedesinden sonra da hudutlarda istikrar hasıl olmuş gibi görünmektedir. Fakat, Avrupa Devletleri ve yakın komşularımız, Osmanlı Devleti'ne nazaran her sahada süratle gelişme gösterdiklerinden⁶ bu durum XVIII. yy'ın ikinci yarısında Osmanlıların zararına bir kuvvet dengesizliği doğurmuştur⁷.

Tarihte zayıf devletler başka devletlerin ihtiras ve istilâlarına mevzû teşkil etmişlerdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin zaâfından XVIII. yy'da yararlanmak -yani Osmanlı memleketlerini istilâ etmek- isteyen devletler ortaya çıkmış, bunların başında Rusya Çarlığı ile Avusturya İmparatorluğu gelmiştir. Fransa, İngiltere ve Flemenk Devletleri ise Osmanlı memleketlerini iktisâdi faaliyetlerine müsâit bir saha addederek muhafazasına taraftar görünmüşlerdir⁸.

Yakınçağların başında, Osmanlı Devleti, toprak bakımından, dünyanın en büyük devletlerindendi. Bugün Anadolu, Trakya, Bulgaristan, Sırbistan, Romanya (Eflâk ve Boğdan), Arnavutluk, Karadağ, Yunanistan, Kafkasya,

⁴ M. Ali Özütöçü, "Nizâm-ı Cedit ile Osmanlı Topçuluğuna Getirilen Yenilikler", **Askeri Tarih Bülteni**, 12/22 (1987), s.85.

⁵ H. Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, s. 25.

⁶ Haçlı savaşlarıyla Doğu dünyasını ve onun zenginliklerini tanıyan Batı dünyası, bilimsel araştırmalara yönelmiştir. Bilimi kilisenin dar kalıplarından çıkararak gözlem ve deneyin denetimi altına sokmak suretiyle hızla gelişme sürecine girmiştir. Gemi yapım tekniğinde meydana gelen yenilikler sonucu ayrıca pusulanın kullanılmasının da etkisiyle dünyanın başka kıtalarına ulaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde bulunan Akdeniz ticareti önem kaybederken Batılılar yeni yollar ve pazarlar oluşturmuşlardır. Rönesans ve Reform hareketleriyle de gelişmenin önündeki tüm engelleri kaldıran Avrupalılar, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'ne karşı her alanda bir üstünlük kurmaya başlamışlardır. Refik Turan vd., **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, s. 19-20.

⁷ Kaynar, **a.g.e.**, s.2.

⁸ Yusuf Akçura, **Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri**, s.5.

Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Mısır, Trablusgarp, Tunus, Cezayir isimleri altında tanınan yerlerden başka; Akdeniz'in doğusundaki Girit ve Kıbrıs büyük adaları ile Ege Denizi'nin bütün adaları bu devletin sınırları içinde idi. Karadeniz, Marmara, Ege Denizi, Kızıldeniz tam mânâsıyla birer Türk denizi idi. Adriyatik Denizi ile Basra Körfezi kıyılarında Türk toprakları uzanıyordu. Akdeniz kıyılarının dörtte üçü de Türk idi⁹. Bu geniş sınırlar içinde devleti kuran, genişleten ve yöneten Türkler yanında, onların idaresini kabul etmiş olan Grekler, Lâtinler, Slavlar, Çerkezler, Gürcüler, Ermeniler, Sâmi kökten olan Araplar ve Yahudiler vardı. Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik, devletin belli başlı inanç sistemleri idi. Fakat bu unsurlar da kendi aralarında mezheplere ayrılmakta idi¹⁰.

Bu dönemde Osmanlı ülkesindeki nüfus hakkında kesin olarak bir şey söylemek mümkün değilse de çeşitli araştırmalarda 35-50 milyon arası tahmin olunmaktadır. Halkın çoğunluğunu Müslüman tebaa teşkil etmekte olup, bütün halkın 1/3'ü gayr-ı müslimdi¹¹.

XVIII. asır ortalarında şark meselesiyle yakından ilgilenen ve Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen Rusya ve Avusturya'nın politikalarına, İngiltere ve Fransa aralarında çıkan sömürge savaşlarıyla meşgul olduklarından, fazla karşı koyamıyorlardı. Ama yine de İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e doğru ilerlemesine karşı bir sur olarak Osmanlı Devleti'nin devamını ve boğazların kapalı kalması politikasını savunuyordu¹². Fakat Rusya 1774'te Osmanlı Devleti'ne çok ağır bir antlaşma imzalatmıştı ki; bu aslında Avrupalı Devletler'in de işine gelmiyordu. İmzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile; Kırım Tatarları'na serbestiyet verilmiş, Kırım da Rusya'nın müdahalesine açık bırakılmıştı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki hakimiyeti tehlikeye

⁹ E.Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C. V, s.1.

¹⁰ **gös. yer.**

¹¹ Akçura, **a.g.e.**, s.3. E. Ziya Karal, bu dönem Osmanlı Devleti'nin nüfusunu 25 milyon olarak vermektedir. Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları. s. 1.

¹² Cevdet Küçük, "**Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika**", **İ.Ü.E.F. Dergisi**, Sayı: 32, s.610.

girmiş veya bu denizde kendisine rakip çıkmıştı¹³. Bâb-ı Âlî, Karadeniz'deki en mühim kalelerini terk etmiş, Rus ticaret filosuna Çanakkale Boğazı'nı açmıştı. Osmanlıların Avrupa'daki itibarı şimdi öyle düşmüştü ki oradan sürülüp çıkarılmaları bir an meselesi görünüyordu¹⁴. Kırım'a sahip olan ve burasını kısa zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı girişilecek genişleme politikasında askerî bir üs haline getirmeye çalışan II. Katerina, Osmanlı Devleti aleyhinde daha geniş emeller beslemekteydi. Genel olarak "Grek Projesi" adıyla anılan bu emeller Osmanlı Devleti'nin parçalanıp bölüşülmesini ve eski Bizans'ın canlandırılmasını hedef almaktaydı¹⁵.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru II. Katerina, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile anlaşarak Osmanlı Devleti'ne son darbeyi indirmek için askerî hazırlıklarını hızlandırmıştı. Bu maksatla 1787'de Rusya ile Avusturya arasında bir anlaşmaya varılmıştı. Rusların harbe başlamaları üzerine Avusturya ordusu da harekete geçecekti¹⁶. Nitekim öyle oldu. 17 Ağustos 1787'de Rusya'yla başlayan harbe, 9 Şubat 1788'de Osmanlı Devleti'nin beklemediği bir anda Avusturya da katılmış, uzun sürecek olan bu savaşlarda Osmanlı ordusunun eğitimsizliği, kumandanların ehliyetsizliği gibi nedenlerden dolayı kara harplerinde kesin bir biçimde mağlup olmasına neden olmuştur. Önce Hotin daha sonra Özi Kalesi'nin düşman eline geçmesi (Ocak 1789) ve 25.000'e varan müdafaasız sivil halkın katline dair gelen acı haberler, İstanbul'u derinden sarsmış ve I. Abdülhamid bu gelişmelerden duyduğu üzüntüden hastalanarak vefat etmiştir (7 Mayıs 1789)¹⁷. Onun yerine Şehzade Selim bu tarihte Osmanlı tahtına çıkmıştır.

III. Selim öncesi siyasi durumu bu şekilde olan Osmanlı Devleti'nin aydınlarının devletin zayıflaması ile ilgili problemleri bir bütün olarak

¹³ **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi** (Bundan sonra D.G.B.İ.T. olarak kısaltılacaktır), Osmanlılar, C.11, s.166.

¹⁴ Carl Brockelmann, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, s.280.

¹⁵ **Osmanlı Devleti Tarihi**, IRCICA, Ed. : Ekmelettin İhsanoğlu, C.1, s.69.

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.36.

¹⁷ **Osmanlı Devleti Tarihi**, IRCICA, s.70.

görmeleri ve köklü yeniliklere yönelmeleri gerekiyordu. Ama bu III. Selim'e kadar pek de cesaret gösterilecek bir tavır olmamıştı ya da olamamıştı. Dolayısıyla Yakınçağ başlarına gelindiğinde, Osmanlı Devleti yüzyıllardan beri gelen bir çöküşün içerisinde bulunuyordu¹⁸. Yusuf Akçura "Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri" adlı kitabında bu problemlere temas eder. Ona göre devletin çözülüşünün sebeplerinden bazıları şunlardır: "Rönesans, Reform ve denizaşırı kıtalara yayılmanın Avrupa hristiyan halkında meydana getirdiği fikri ve ilmi intibah ile servet artmasından doğan maddi manevî gelişmeye Osmanlı aleminin karşı koyamaması, devletin çok geniş sahalara yayılması ve buna paralel olarak merkezi otoritenin güçlenememesi, uzun süreli savaşların meydana getirdiği ekonomik sarsıntılar, kapitülasyonların yol açtığı zararlar, adaletteki keyfî tutumlar¹⁹."

III. Selim öncesi Osmanlı Devleti'nin iç durumu iç açıcı değildi. Devletin beslemek zorunda olduğu kapıkulu ocakları ile kalelerdeki ulûfeli veya yerli neferlere yapılan ödemeler toplam bütçe harcamalarının yarıdan fazlasını oluşturmakta bazen üçte ikisini bulmaktaydı. Bu ödemelerdeki gecikmeler büyük buhranlara sebep olmaktaydı. Padişah değişikliklerinde ödenen ve yaklaşık bir yıllık ulûfe tutarında olan cülûs bahşişleri de büyük sıkıntı kaynağı oluyordu. Nizâm-ı Cedîd Dönemi'ne gelinceye kadar üçü ayaklanmalara neden olan beş cülûs olayı vardır. Savaş harcamaları da özellikle 1683-1699 arasında hazineye büyük yükler getirmiş ayrıca kaybedilen topraklar nedeniyle ve savaş bölgesinde kalan gelir kaynaklarından önemli gelir kayıpları olmuştur. Giderlerin büyük boyutlara ulaşması ve mâli darlık geçici ve kalıcı bir çok tedbirin alınmasına sebep olmuştur. Böyle bir durumda başvurulacak en pratik tedbir olarak harcamalarda tasarruflara gidilmesi ve bir takım kısıtlamalar yapılması düşünülmüştür. Büyük bir ordu beslemek zorunluluğuyla saray giderlerinde kısıtlamalar yapılabilmektedir. Yine hazine borçları ertelenmiş, mankura dayalı

¹⁸ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, s. 76.

¹⁹ Akçura, **a.g.e.**, s.3-5.

enflasyon denemesi ve para ayarlamaları gibi önemli sakıncalar doğuran geçici tedbirler alınmıştır. Kalıcı tedbirlerden olan cizye reformu Tanzimat'a kadar süren ve cizye gelirlerini önemli ölçüde arttıran başarılı bir teşebbüs olmuştur²⁰.

Ekonomik olarak baktığımızda gerilemenin nedenlerinden birisi de, Osmanlı ülkesinde nüfusun artması ve dünyadaki gelişmelerdir. Yeni Dünya'dan İspanyol-Amerikan altınının Avrupa'ya sokulmasıyla fiyatlar artmış, bu da Osmanlı parasının değerinin düşmesine ve yüksek enflasyona yol açmıştır²¹. Dönem; savaşlar, iç güvensizlik, teknolojik gerilik, batının iktisâdi hamlesi gibi sebeplerle iç üretimin, dolayısıyla reel gelirlerin düşük olduğu bir dönemdir. Özellikle bu nedenle, sanayileşme için gerekli olan ürün fazlası ve sermaye birikimi gerçekleşmemiştir. XVII. yy. eskiye nazaran iç ve dış güvenliğin sağlandığı ve fakat bünyevi problemlerin giderilemediği bir ortamda sona ermiştir²².

XVIII. yy'da, Osmanlı Devleti maliyesini temelinden sarsan ve mâli bunalımın uzamasına ve boyutlarının büyümesine yol açan görünürdeki neden savaşlar olmuştur. Savaşlar, artık Osmanlı Devleti için bir kazanç kapısı değildir; aksine bu savaşlar, maliyeyi ve bu arada genel olarak devleti çökerten, birer sosyal âfettir. Savaşların Osmanlı Devleti için bu hale dönüşmesinin bir nedeni eskiye göre savaşların daha pahalıya mal olmaları, buna karşılık merkezi hazine imkanlarının sınırlı kalmasıydı. Savaşlar bittiği sırada Osmanlı Devleti hâlâ çözüm bekleyen büyük bir mâli sorunla karşı karşıyaydı. Yaşanan tecrübeler, geçmiş yıllardaki önlemlerin yetersiz kaldığını, hatta önlem diye uygulanan bazı politikaların da mâli sorunun boyutlarını daha da büyüttüğünü ortaya çıkarmıştı. Kuşkusuz, Osmanlı mâliyecileri ve yöneticileri de bunun farkına ve bilincine varmıştı. Ancak,

²⁰ Ahmet Tabakoğlu, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, s.302-303.

²¹ Oral Sander, **Siyâsi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, s. 82.

²² Tabakoğlu, **a.g.e.**, s.303.

uzayan savaş yılları nedeniyle, köklü çözüm ve yaklaşımlar devamlı ertelenmek ve günün koşulları gereği acil finansman politikaları dâima ön plana alınmak zorunda kalmıştı. Sorunları daha temelden ele almak için, önce savaşların bitmesini beklemek gerekmişti²³.

Yine XVIII. yy'da, Osmanlı Devleti'nin yurt dışında sürekli ve vasıtasız faaliyet gösteren resmî münasebet organları hâlâ mevcut değildir. Avrupa Devletleri'nin XV. yüzyıl ikinci yarısında ve XVI. yüzyılda İstanbul'da kurdukları dâimî temsilciliklerine karşılık, Babıâlf bu devletlerin merkezlerinde devamlı olarak ikamet eden elçiler bulundurmayı gerekli görmemiştir. İstanbul'daki yabancı elçiliklerle temaslar da bir Rum tercümanı vasıtasıyla yapılmıştır²⁴. Komşu bulunduğu Batı dünyasını tanımak, Osmanlılar için son derecede önemli bir problemdi. Bunun için de Avrupa Devletleri'nin yüzyıllardan beri kullanmakta oldukları devamlı elçilik usûlünü kabul etmeleri lâzımdı. Halbuki Yakınçağların başında, Osmanlılar, henüz bu usûlü kabul etmemiş bulunuyorlardı²⁵.

Osmanlı Devleti, daha kuruluşundan itibaren durmadan değişen ve gelişen bir cemiyet olmuştur. Böylece, müesseseleri ve kültürü ile daha XV. asırda kendine has bir dünya görüşüne ve felsefesine sâhip olan bir medeniyet oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, canlı bir bünye gibi, eski Türk siyâsi ve sosyal geleneklerinden, daha sonra şark ve garb medeniyetlerinden kaynaklanarak kendine has siyâsi ve kültürel bir sistem oluşturmuş ve bu sistemin kültür çerçevesi içinde kendine göre bir değişme usûlü de bulmuştur²⁶. Ancak, XVI. yüzyıldan başlayarak Yakınçağlara gelinceye kadar Osmanlı örgütlerinde gelişen düzensizlik, Osmanlı aydınlarında bu düzensizliğin sebeplerini aramak ve önleyici tedbirleri almak hususunda

²³ Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, s. 27.

²⁴ Ercümen Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyâsi Faaliyetleri**, s.10.

²⁵ Karal, **Osmanlı...**, s.9.

²⁶ Kemal Karpat, **"Türkler (Osmanlı)"**, İ.A., 12/II, s. 243.

hiçbir ilmi endişe uyandırmamıştır. Osmanlı âlimleri, Avrupa Devletleri'nin ilerleyişinde, Rönesans ve Reform hareketleriyle gelişmiş olan örgütlerinin oynadığı rolü görmedikleri gibi, Osmanlı Devleti'nin gerilemesinde Osmanlı örgütlerinin bozulma derecesini de düşünememişlerdir²⁷.

Osmanlı Devleti'nin önce duraklama sonra gerilemesinin açıklanmasında, Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra gelen padişahların büyük çoğunluğunun yeteneksizliği, zevk ve sefa düşkünlüğü ve kiminin de psikolojik bakımdan dengesizliği önemli bir neden olarak gösterilir. Bu, tümüyle doğru bir açıklama olmaz. Osmanlı Devleti'nin zayıflamasının asıl açıklayıcı nedenleri yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir yanda genel olarak İslam dünyasının zayıflıklarında öte yandan Osmanlı Devleti'ne özgü yapısal bozukluklar da aranmalıdır. Batı Avrupa'nın güçlü devletlerinde belki de Osmanlı tahtındakilerden daha yeteneksiz ve daha dengesiz monarkların sayısı az değildir. Ama, bu durum, o devletlerin güçlenmelerini ya hiç etkilememiş yada çok kısa süreli olarak durdurmuştur. Osmanlı Devleti'nin yapısal bozuklukların üzerinde durmak yaklaşımı daha açıklayıcı, öğretici, kısaca daha bilimsel bir tutumdur²⁸.

Osmanlı Devleti çağdaş gelişmeleri ne kültür ne ekonomik ve ne de teknik alanda, yeteri kadar takip edebilmişti. Bu hal Osmanlı Devleti'ni içten zayıflatan bir husus olmuştur. Avrupalı Devletler arasındaki kültür birliği dolayısıyla, herhangi yeni bir teknik buluş, herhangi bir alandaki gelişme bütün diğerlerine yayılırken Osmanlı Devleti'ne yeterli ölçüde yansımamıştır. Yapılan ender teşebbüsler bazen ordu bazen ulema ve hatta bazen de devlet adamları tarafından engellenmiştir²⁹.

²⁷ Karal, **Osmanlı...**, s.10.

²⁸ Sander, **a.g.e.**, s.80-81.

²⁹ Fahir Armaoğlu, **19. Yy. Siyâsi Tarih (1789-1914)**, s.13.

Osmanlı'da yönetici sınıfın en liberal üyeleri bile XV. ve XVI. yy'da zirveye ulaştıkları zaman Osmanlı Devleti'nin kurumlarının "Kâfir Batı" dan üretilenlerden daha üstün olduğuna inanıyorlardı. Bu zihniyet sonraki asırlara da intikal etti ve bundan dolayı Batıyı öğrenmek gibi hiçbir niyet beslenmedi. Bir kişinin bu dönemde Osmanlı tarzında eğitilmesi demek onun daha fazla Osmanlı üstünlüğüne inanması demekti. Yönetici zümreye göre; Osmanlıların toprak kaybetmesi Batının üstünlüğü ya da Batının buluşları sonucu değil, Osmanlıların geçmişte kendilerini büyük yapan teknik ve silahları kullanmadaki başarısızlığı idi³⁰.

Ulema, yüzyıllarca devletin temasta bulunduğu Batılıların dâimâ kâfir olduklarından, medeniyetlerinin küfür sayıldığından dem vurarak İslâm kamuoyunu Batılı olan her şeye düşman yapmıştır. Böyle bir durumda herhangi bir ıslahat çalışmasının halktan veyahut halkın herhangi bir sınıfından çıkmasının mümkün olamayacağı meydandadır. Şu halde Osmanlı Devleti'nde ıslahat, klâsik bir deyim ile, ancak yukarıdan aşağıya olabilirdi. Gerçekte de öyle olmuş; ıslahatlar ya açık düşünceli padişahlar tarafından veyahut böyle padişahların himayesini kazanmış vezirler tarafından yapılmıştır.

Bu şekilde bir çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti'nin bu durumu aslında devrin yöneticileri tarafından da fark edilmiş ve bunu önlemeye yönelik çabalara girişilmişti. İlk etapta askeri alandaki eksiklikler göze çarptığından yeniliklere devlet mekanizmasının temelini oluşturan ordudan başlandı. Başkent için çoktan beri bir güven olmaktan çok bir güvensizlik kaynağı olan yeniçeri birlikleri yerine yeni, gerçekten iş görür bir askeri birliğin olması gerektiği düşünülüyordu³¹. Osmanlı Devleti'nde devamlı ordu, yeniçeri ocağı idi ki bu ocak, kanunnamelerinin ruhuna uygun olarak geliştiği vakitler,

³⁰ Stanford Jay Shaw, "Some Aspects Of The Arms And Achievements of the Nineteenth Century Ottoman Reformers, The Beginning Of Modernisation The Middle East", **Beginnings of Modernisation in the Middle East**, s.31.

³¹ Brockelmann, a.g.e., s.282.

devletin genişlemesinin başlıca âmillerinden biri olmuştur. Fakat XVII. yüzyıldan başlayarak ocağın kanunnâmeleri bir tarafa bırakılmış ve yerlerine mânâsız gelenekler geçmiştir. Devletin sınırlarını genişletmesiyle sayıları artan ama nitelikleri zamanla azalan yeniçerilerin seferlere katılma payı gittikçe düşmüştür³². Bu sebeple de yeniçeri ocağı devlet otoritesinin dayanağı olmaktan çıkmış, “ocak devlet içindir” prensibi yerine, “devlet ocak içindir” anlayışı yer almıştı. Hal böyle olunca, ocağın sinesinde veya devletin teşkilatında, yeniçerilerin izni alınmadan herhangi bir düzen kurma imkânı kalmamıştır. Bu gerçeği bilmezlikten gelerek yeni bir düzen kurmak teşebbüsünde bulunan padişah ve sadrazamlar arasında mevkilerini hatta hayatını kaybedenler olmuştur. Örneğin, padişahlardan II. Osman, III. Ahmet, sadrazamlardan Halil Hamit Paşa, yeniçeri ocağının kurbanlarından idi. Yeniçerilerin İstanbul’da Hükümet’e karşı yaptıkları isyanlar, devletin otoritesini eyaletlerde de sarsmıştır³³.

Bununla birlikte zaman zaman askeri ıslahat konusunda önemli adımların atıldığını da görüyoruz. Ancak bu teşebbüsler genellikle o kişilerin dönemiyle sınırlı yani şahsa bağlı kalmış, onlardan sonra tekrar eskiye dönmüştür. Bunlardan IV. Murad, XVII. yüzyıl gibi erken bir zamanda, yeniçerileri bir dereceye kadar dizginlemiş, Yeniçeri Ocağı’nı lağvedip onun yerine yeni bir düzenli ordu kurma emelleri beslemişti. Yeniçeri Ocağı’nın reformdan geçirilmesi ya da tamamen kaldırılması gerekliliğine zamanla daha fazla inanılmış, Osmanlıların 1683’te İkinci Viyana Kuşatması’ndan sonraki geri çekilişini izleyen yıllarda Avrupa’nın artan askerî üstünlüğü iyice fark edilmiş, ocağı ıslah için yeni tedbirler düşünülmüştür. Bu nedenle, padişahlar ve sadrazamlar çare olsun diye gözlerini Batının askerî bilimine çevirmişlerdir. 1730’larda Padişah I. Mahmud’a kendisini bir çok askerî konuda uzman olarak tanıtan Fransız Bonneval, Ahmed Paşa adını alarak müslüman olmuş ve Osmanlı Humbaracılar Ocağı’nı yeni baştan

³² Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C. 1, s. 380.

³³ Karal, *Osmanlı...*, C. V, s.7.

düzenlemekle görevlendirilmiştir. Onun çabaları kısa süreli faydalardan öte bir sonuç vermediyse de, bu çabalar, Osmanlı sisteminde Batılılaşma adı verilebilecek bir girişime verilen ilk resmî onay örnekleri arasında yer alır. Ondan otuz yıl sonrada, önceden Fransa'nın hizmetinde çalışmış bir Macar olan Baron de Tott, Osmanlı Devleti'nde topçu uzmanı ve donanma personeline yönelik bir matematik okulunda hoca olarak görev yapmıştır³⁴. Comte de Bonneval ve Baron de Tott'un askerî ıslahat hamleleri, devletin bütün uzuvlarında yapılan bir düzenlemeyle beraber yürümediği için beklenen meyvelerini verememiştir³⁵.

XVI. yüzyılda Avrupa'da özellikle tüfek yapımında başlayan yenilikler, XVII. yüzyılda savaş tekniğinde, asker eğitiminde, savaş düzeni tertibinde önemli değişiklikler getirmişti. Önce Almanya'da, sonra Hollanda'da ve en son Fransa'da gerçekleştirilen teknik yeniliklerin en önemli sonucu, Osmanlı piyadesinin kullandığı arkebuzlar yerine hafif, taşınması, ateşlenmesi kolay çakmaklı tüfeklerin savaşlarda kullanılmaya başlanması olmuştur. Ateşlenen tüfeğe takılabilen süngünün kullanılmasına da başlanmıştır. Genel olarak Osmanlı taktik ve strateji geleneklerinin de değişmesi gerekiyordu. Cevdet Paşa'nın işaret ettiği gibi, eskiden Osmanlı komutanları, strateji ve taktik yöntemlerini tecrübe ve pratik yoluyla geliştirirlerdi. Savaş fennî kurallarına göre değil, kişisel kabiliyetleriyle bunları elde ederlerdi. Halbuki, şimdi askerî yeteneği, tecrübesi olmayan, "mansıp" ların satılması yüzünden askerlikten gelmeyen, bu tecrübeleri kazanmamış olan kişiler yüksek komutanlık mevkilerine gelebiliyorlardı³⁶.

1734' de belirtilen eksiklik ve istismarların giderilmesi için, Üsküdar'da bir Humbaracı Kışlası kurulmasına ve bu fennin gerektirdiği hendese ilmi tahsili için Humbarahâne-i Mühendishâne diye bir dersane yapılmasına

³⁴ Roderic H. Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, C. 1, s.32.

³⁵ Kaynar, **a.g.e.**, s.2.

³⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s.70-72.

karar verildi. Dershaneye Haseki, Boğaziçi ve Bostancı ocaklarından öğrenciler seçilerek alındı. Fakat Yeniçeriler bu okuldan kuşkulandılar ve isyan hazırlıkları yapmaya başladılar bunun üzerine okulun öğrencileri devlet tarafından dağıtıldı. 1773'te deniz subayları ve mühendisleri yetiştirmek için Kasımpaşa'da "Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn" açıldı. Daha sonra bu okula bazı Fransız subaylar getirildi. Arkasından Londra ve İsveç'ten yeni öğretmenler ve teknisyenler getirtildi³⁷. Ancak askerî reform alanındaki bu adımların hiçbirisi, ince bir Batılılaşma cılası çekmenin ötesinde anlam taşımıyordu. Batının askerî üstünlüğünü doğuran kültürel temeli hiç kimse kavramış değildi. Bu çabaların önemi, Batılı reformların yalnızca ilk adımını oluşturmasından gelmekteydi³⁸.

Osmanlı Devleti, içine gömüldüğü bu hareketsizlikten, ancak Halil Hamit Paşa'nın gayretiyle tekrar kımıldamağa başladı. I. Abdülhamid'in sadrazamı olan Halil Hamit Paşa, Fransa'dan uzmanlar getirtmiş ayrıca deniz kuvvetlerinin ıslahıyla kalelerin yeniden tahkimine ehemmiyet vermiştir. Onun döneminde oldukça genişleme ve önem kazanan yenileşme hareketi Paşa'nın azliyle yavaşlamıştır³⁹.

XVIII. yüzyıldan önce Genç Osman (1622), Murat IV (1631-1640) ve Köprülü ailesinden gelen bütün vezirlerin ıslahat yaptıkları ve Genç Osman hariç diğerlerinin başarılı oldukları bilinmektedir. Fakat bütün bu ıslahat çalışmalarında tutulan amaç, devletin örgütlerinde temeli bir yenilik yapmak değildir. Islahatçılar, devletin bozulmuş olan düzenini kuvvete dayanarak tekrar kurmak istemişlerdir⁴⁰. XVIII. yüzyıldan başlayarak Yakınçağların başlangıcına gelinceye kadar yapılan ıslahata gelince, bunda Batı örgütlerinin tesiri görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde Batı tesirinin etkisi ile

³⁷ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu**, s.25-26.

³⁸ Davison, **a.g.e.**, s.32.

³⁹ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, s.132-133.

⁴⁰ Karal, **Osmanlı...**, s.10-11.

yeniliklerde bir kımıldanma meydana gelmiş⁴¹, fakat padişah veya vezirler bu ıslahatı yaparken, ülema sınıfının cahilliğini ve taassubunu, yeniçeri ocağının menfaatlarını hesaba katmak zorunda kaldıkları için, yaptıkları yenilikler köklü ve devamlı olamamıştır⁴².

XVIII. yüzyıldaki yenilikler, XIX. yüzyılda gerçekleştirilecek olan reformların bir bakıma çıkış noktası olmuş, gerilemenin nedenlerine yeni bir bakış açısı getirmiştir. XVIII. yy'da Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri'yle ilişkilerinde bir silah olarak, savaşın yerini diplomasi almaya başlamıştır. Osmanlılar artık Avrupa'daki rollerinin savunma olduğunu ve bunu sağlamak için de müttefiklere ihtiyacı bulunduğunu anlamıştır⁴³.

Özetle, XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti artık kuruluş ve yükseliş devirlerindeki sağlıklı ve düzenli yaşantısını kaybetmiştir. Devletin merkezindeki bozukluklar, merkez ve taşradaki çeşitli kurumlara ve halka yansımış, ülkedeki şer'î ve örfî görevliler yolsuzluklarını artırmış, eşkıyalık olayları alabildiğine artmış, devlet mekanizmayı döndürmek için gerekli gelirleri tam olarak temin edemez olmuştu. Taşradaki halk ağır vergi yükleri altında, valilerin ve hâkimlerin zulmü, eşkıyaların nahiye ve köyleri talanı sonucunda perişan olmuş, yerini-yurdunu terk eder hale gelmiştir. Merkez ise taşradaki yönetimini denetleyemez olmuştur⁴⁴. Yani Yakınçağ başlarında Türk Devleti zayıflamış durumdadır. Bir vakitler bu devletin yükseklğini sağlamış bulunan müesseselerin temellerini teşkil etmiş olan kanunnâme ve geleneklere riâyet edilmez olmuştur⁴⁵. Ayrıca mevcudiyetini gittikçe daha fazla tanıtan ve nihâyet ezici bir şekilde üstünlük kazanan Avrupa karşısında hissedilen acziyet ile ona bu üstünlüğü temin eden sebep ve âmillerin, Batı Medeniyeti'nin esas unsurlarının ve mahiyetinin bilinmemesinden doğan

⁴¹ Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaşıma Hareketleri", **Tanzimat**, s. 17.

⁴² Karal, **Osmanlı...**, s.11.

⁴³ Sander, **a.g.e.**, s.134.

⁴⁴ Yücel Özkaya, **XVIII. yy'da Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, s.6.

⁴⁵ Karal, **Selim III 'ün Hatt-ı Hümayunları**, s.10.

Çaresizlik, bütün bu devrin hatta ondan sonra gelecek devirlerin en esaslı ve karakteristik vasfını teşkil etmiştir⁴⁶.

III. Selim'in tahta çıktığı sıralarda henüz  kıtadaki geniş durumunu muhafaza edebilen devlet, iç bozukluğunun neticelendirdiği bir hızla uçuruma sürüklenmekte idi. III Selim tahta geçtikten sonra, onu bu uçurumdan kurtarmak için harekete geçerek çareler arayacaktır⁴⁷.

⁴⁶ Turhan, **a.g.e.**, s.136.

⁴⁷ Karal, **a.g.e.**, s.10.

I. BÖLÜM

NİZÂM-I CEDÎD'İN HAZIRLIK SAFHASI

Yılmaz Öztuna'ya göre; III. Selim, bütün Osmanlı Tarihi'nde, bütün İslâm Dünyası'nda, bütün Asya'da; Avrupa'dan etkilenen ve Avrupa'nın üstün tekniğini almak isteyen ilk reformcu ve gerçek öncü olup, sonrakiler hep onu taklit etmişlerdir¹. XVIII. asırda tahta çıkan diğer padişahlar gibi III. Selim de devlet müesseselerinin modernleştirilmesi ve başta askerî sahada bir ıslahat yapılması düşüncesinde idi. Nitekim Nizâm-ı Cedîd bu düşünce ile kurulmuş olup, zamanla idâri, mülkî, ticârî, sînâî, zirâî, ilmî vb. sahalarda bir takım yeniliklere de girilmiştir². Fakat yeniliklere girilmeden çok planlı ve dikkatli surette bir hazırlık aşamasının gerekliliğinin farkında olan III. Selim Yeni Düzen'e ait program ve ekibi de oluşturmak istemiştir. Çünkü kendinden önceki ıslahatlar hep kişilere mâl edildiğinden ıslahat ortadan kalkınca ıslahatçıların da sonu gelmiştir. Üstelik III. Selim kendinden önceki ıslahatçılardan farklı olarak küllî bir yenilik hareketine girişecektir. Böyle toptan bir ıslahat hareketine girişmek kolay bir iş olmayıp; menfaatlerini eski bozuk nizâmın devamında görenlerin muhâlefeti ile karşılaşmak tabii idi. Gayet dikkatli hareket etmek gerekecekti³.

III. Selim yapacağı ıslahat hareketi yüzünden karşılaşacağı zorlukları tahmin ediyordu. Ancak her güçlüğe rağmen, devletin geleceği için ıslahat hareketinin uygulanmasına büyük bir cesaretle önem verdi. Böyle bir harekete kalkışmadan önce, daha önceki benzer hareketlerden kendisine ders çıkardı⁴. Bu nedenle III. Selim devlet bünyesinde yapılacak geniş kapsamlı ıslahatın selâmetini sağlamak için Nizâm-ı Cedîd'i bir şahsın değil, devletin malı yapmak istiyordu⁵. Bunun için de iyi bir hazırlık gerekiyordu. III.

¹ Yılmaz Öztuna, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.1, s.465.

² Kemal Karpat, “, *a.g.md.*, s.339.

³ Zuhuri Danişman, **Osmanlı Padişahları Serisi**, C.3, s.1070.

⁴ Ahmet Cevat Eren, **Selim III 'ün Biyografisi**, s.28-29.

⁵ **D.G.B.İ.T.**, C.11, s.331.

Selim'in ıslahata girişmeden önce esaslı hazırlıklar yapması ıslahatların karakterini belirten önemli bir noktadır⁶. Biz bu bölümümüzde III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd'i tesis için izleyeceği ön-hazırlık girişimlerine bakacağız:

A. Nizâm-ı Cedîd Nedir?

Kelime anlamı olarak incelediğimiz zaman “*nizâm*”: düzen, usûl, tertip, yol, icaplarına göre konulan esaslar; “*cedîd*” ise: yeni, kullanılmamış anlamlarına gelmektedir. Yani nizâm-ı cedîd, yeni düzen, yeni kanun demektir⁷. Osmanlı Devleti'nin Gerileme Devri'nde, askerin ıslah ve yenileştirilmesine delâlet eden⁸ Nizâm-ı Cedîd terimi, ilk olarak Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa tarafından devlete verilen iç düzen için kullanılmıştır⁹. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa vezîr-i âzam bulunduğu sırada, Osmanlı ülkesindeki Hristiyan, Mûsevi ve Kiptîlerin cizyelerinin bir elden tahsil olunmak üzere, cizye kalemine kayıt ve tescil edilmesi ve bu sûretle hem tahsilâtın mutemet ve emektar cizyedarlar mârifeti ile icrâsı, hem de mîrîye fazlaca bir irâd temini hususunda bir yenilik yapmış ve buna “nizâm-ı cedîd” tertibi denilmiş idi¹⁰. Bu tabir sonraki yıllarda da yine ıslahat teşebbüsü ve yenilik hareketleri için zaman zaman kullanılmıştı¹¹. Nitekim, 1717 yılında İstanbul'a gelen Fransız subayı De Rochemor, Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa'ya sunduğu ıslahat projesinin tercümesinde yapılacak askerî yeniliği “Nizâm-ı Cedîd” terimi ile açıklamıştır¹².

XVIII. asır boyunca, mağlubiyet ile sona eren her savaşı müteakip veya herhangi askerî ve idârî bir düzensizlik vukûunda, başta askerlik olmak

⁶ Karal, a.g.e., s.30.

⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Lugat*.

⁸ Sipahi Çataltepe, “III. Selim Devri Askerî Islahatı Nizâm-ı Cedîd Ordusu”, *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C.7, s.241.

⁹ Karal, *Osmanlı...*, s.60.

¹⁰ Tayyib Gökbilgin, “Nizâm-ı Cedîd”, *İ.A.*, C.9, s.309.

¹¹ gös. yer.

¹² Çataltepe, a.g.m., s.241.

üzere, çeşitli sahalarda yeni nizâmlar konulduğu sık sık görülmüş, bu arada, Halil Hamid Paşa sadâretinde, Küçük Kaynarca Muâhdesi'ni müteakip, muharebede vukû bulan acı hâdiselerin te'siri ile, bazı ıslâhata girişilmiş, müverrih Enverî ve Vâsıf'ı bu konuda kaynak olarak aldığını söyleyen Cevdet Paşa bu yeni askerî ve mülkî nizâmları "nizâmât-ı asrîye" olarak nitelemiştir¹³. Ancak, eski usûl ve teşkilatı ifade eden "Nizâm-ı Kadîm"e mukabil, ileri bir düzen kurma faaliyetini ifade için kullanılan "Nizâm-ı Cedîd" tabiri III. Selim'in (1789-1807) saltanatında yaygınlaşmıştır¹⁴.

III. Selim Devri'nin başlarında, Viyana'ya olağanüstü elçi olarak gönderilen Ebubekir Râtıb Efendi, Avusturya'nın örgütleri ve siyaseti hakkında yazmış olduğu bir yazmada Avusturya'da mevcut idare düzenini "Nizâm-ı Cedît" diye göstermektedir. Keza Fransız İhtilâlî'nin neticesinde, Krallığın yıkılmasını müteakip kurulan yeni rejim de Osmanlı Devleti'nde "Fransa Nizâm-ı Cedîdi" diye kabul edilmiştir. Bütün bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki, "Nizâm-ı Cedîd", Osmanlı Devleti'nde mevcut bir idare rejiminin yerine yenisinin konulması mânâsında kullanılmıştır.

III. Selim'in ismiyle beraber olarak kullanılan "Nizâm-ı Cedît" terimi¹⁵ genel olarak dar ve geniş olmak üzere iki mânâda kullanılır. Dar mânâda Nizâm-ı Cedîd, III. Selim Devri'nde Avrupa usûlünde yetiştirilmek istenen talimli askerî ifade edip, evvelce kullanılan okul kitaplarında olsun, III. Selim için yazılan bazı monografilerde olsun, Nizâm-ı Cedîd'in bu mânâda yazılmış olduğunu görmekteyiz. Geniş mânâda Nizâm-ı Cedîd ise, III. Selim'in yalnız askerlik alanında değil, fakat cemiyet sahasında da başarmak istediği ıslahatın bütünü anlatır¹⁶. III. Selim devri olaylarını inceleyen, böylece bu devir hakkında bilgi sahibi olan bir araştırmacı ikinci tarifi birinci tarife göre bu dönem için daha uygun düşüğünü görebilir. Çünkü III. Selim, yalnız

¹³ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 309.

¹⁴ Çataltepe, *a.g.m.*, s.241.

¹⁵ Karal, *a.g.e.*, s.60.

¹⁶ Karal, *Selim III'ün...*, s.29.

askerî sahada değil, devletin bütün müesseselerinin baştan başa ıslaha muhtaç olduğuna inanıyor ve ıslahatlarına bu şekilde yön veriyordu¹⁷.

Bundan başka Sadrazam Yusuf Paşa tarafından Padişah'a (III. Selim'e) sunulan bir arz tezkeresi ile de Nizâm-ı Cedîd'in geniş ölçüde bir ıslahatı ifade ettiğini anlıyoruz. Padişah bu vesikanın kenarına "*Fransa nizâm-ı cedîdinin bir sureti tahrir ve taraf-ı hümâyûnuma irsal oluna*" ibâresini yazmıştır. Gerek Sadrazam'ın Padişah'a yazdığı satırlardan gerekse Padişah'ın ibâresinden "Nizâm-ı Cedîd" tabirinin Fransa İhtilali'nin ortaya koyduğu yeni düzen mânâsında alındığı şüphesizdir. Yine vesika bize "Nizâm-ı Cedîd" tabirinin başka bir memlekette yapılan ıslahat hareketi vesilesiyle kullanılmış olduğunu da göstermektedir¹⁸. Fakat önceleri yeni sistemi düzenlemeleri için kullanılan "Nizâm-ı Cedîd" tabirinin sonradan hemen sadece yeni sistemde kurulan yeni muntazam askerî birlikler için kullanılır olması hem ilginç hem de anlamlıdır. Nasıl yüzyıllar önce "otorite" anlamında Arapça soyut bir isim olan "Sultan" sözcüğü bir adamı niteler hale gelmiş ise, şimdi de yeni düzen anlamına gelen Nizâm-ı Cedîd bir insan birliğinin adı olmuştur¹⁹.

Sonuç olarak, Nizâm-ı Cedîd XVII. ve özellikle XVIII. yüzyılda yapılan yenilik hareketlerinde yeni bir düşünce ve anlayışı, yani yeni bir merhaleyi teşkil etmiştir. Bu ise doğrudan doğruya şehzadelüğinden itibâren yenilik ve yeni düzen düşüncelerini benimseyen III. Selim'in şahsından doğmuştur²⁰. Bu yüzden III. Selim tarafından girilen bütün yenilik hareketlerine bu ad verilmiştir²¹.

¹⁷ Danışman, **Osmanlı Padişahları...**, C. III, s.1072.

¹⁸ Karal, **a.g.e.**, s.30.

¹⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.60.

²⁰ **D.G.B.İ.T.**, C. 11, s. 331.

²¹ Gökbilgin, **a.g.md.**, s.309.

B. Nizâm-ı Cedîd Hazırlıkları

1) III. Selim'in Şehzadeliği ve İlk Tahta Çıkışı Sırasındaki Çalışmaları

III. Selim, Osmanlı hanedanının 28. hükümdarı olup, III. Mustafa'nın oğludur ve 27 Cemaziye'l-evvel 1175 (24 Aralık 1761)'de İstanbul'da doğmuştur. Tahta 28 yaşında 7 Nisan 1789'da geçmiştir²². Annesinin adı Mihrişah Sultan'dır. Padişahın Fransız İhtilali zamanına denk gelen bu saltanat devri, Türk kültür ve medeniyet tarihinde bir dönüm noktasını oluşturmuştur. III. Mustafa'nın ilk erkek evladı olduğu için saray adetleri gereğince, III. Selim'in doğumu İstanbul'da yedi gün-yedi gece şenliklerle kutlanmıştır²³.

Selim'in çocukluğu ve şehzadeliği diğer padişah adaylarından çok farklı geçmiş ve kendisi daha o zamanlar istikbale matuf bir takım faaliyetlerde bulunmuştur²⁴. III. Mustafa, oğlu III. Selim'in iyi bir tahsil görmesine itina göstermiştir. Bir çok Türk müellifinin kanaatine göre; Selim'de ıslahat fikirlerinin daha genç yaşlarda yerleşmiş bulunmasında, babasının büyük tesiri olmuştur²⁵. III. Selim daha padişah olmadan önce Osmanlı Devleti'nde ıslahat gereğini duymuş ve bu duygunun tesiriyle içinde bulunduğu şartların kötülüğüne rağmen, kendisini ıslahat için hazırlamaya koyulmuştur²⁶. Selim'in babası III. Mustafa'nın maliyeye ve orduya çeki düzen vermek için faydalandığı Baron dö Tott'u işbaşında görmek için teftişler yaptığı sıralarda on yaşında bulunan oğlu Selim'i de beraberinde götürmüş, buradaki teftiş ve münakaşalar, Selim üzerinde derin izler bırakmıştır. III. Mustafa'nın ölümünden önce tertip ettiği bir vasiyetnamede,

²² Danışman, a.g.e., s.1056.

²³ D.G.B.İ.T., C. 11, s. 233.

²⁴ Mithat Sertoğlu, *Resimli-Haritalı Mufasssal Osmanlı Tarihi*, C.5, s. 2678.

²⁵ A. Cevat Eren, "*Selim III*", İ.A., C. 10, s. 441.

²⁶ Karal, a.g.e., s.11.

oğluna padişah olduğu vakit cemiyette kaldırılması gereken suistimallerle yapılması gereken ıslahatı yazmış olduğu hususunda kayıtlar da vardır. Mübalağasız denilebilir ki, ıslahat fikri III. Selim için bir baba terbiyesi ve mirasıdır²⁷.

III. Selim, babası zamanında ve daha önce girilen sınırlı alıntıların yetersizliğine kâni olarak tamamıyla Avrupa usûlünde modern bir ordu kurmayı ve bu sayede devletine eski kudretini kazandırmayı düşünüyor, hep bu gaye ile meşgul oluyordu. Bu düşüncesini:

Lâyık olursa bana baht-ı şevket

Eylemek mahz-ı safâdır bana nâsâ hizmet

beytiyle belirtiyordu²⁸. Babası III. Mustafa ilk erkek şehzadesi olan III. Selim'e iyi bir tahsil yaptırmıştı. Kendisine en değerli hocaları tayin etmişti. O zamana kadar şehzadeler sarayda çok sıkı bir kafes hayatı geçirirlerdi. I. Abdülhamid ise veliaht şehzade olmasına rağmen III. Selim'e şefkatle muamele etmiş, onu yaşayışında serbest bırakmıştı²⁹. Fakat Selim'in 28 yıl süren şehzadelik devri hep aynı müsait şartlar içerisinde geçmemiştir. O, 1785'ten sonra kafes arkasında üzüntülü günler geçirmiştir ki; bunun sebebinin 1782'de Sadrazamlığa getirilen, devlet işlerine vâkıf, değerli ve tecrübeli bir ıslahatçı olan Halil Hamid Paşa'nın devlet yönetiminde güçlendiği bir sırada, yaşlı gördüğü Abdülhamid'i tahttan indirerek Selim'i tahta çıkarma isteğinin başarısızlıkla sonuçlanması iddialarından olduğu söylenebilir³⁰. Selim bu olaydan sonra sarayda çok daha sıkı bir denetim altında yaşamaya mecbur kalmıştır³¹.

²⁷ a.g.e., s. 12

²⁸ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyetli Mefkuresi*, C .II, s. 239.

²⁹ Danışman, a.g.e., s. 1057.

³⁰ Kemal Beydilli, "Halil Hamid Paşa", *T.D.V.İ.A.*, C.15, s.316-318.

³¹ Eren, a.g.md., s. 441.

Bu dönemde mûsikîye ve edebiyata büyük önem vermiştir. Mûsikî erbâbına değer vermiştir³². O zaten şair ve özellikle besteci olarak tanınmıştır. Klasik Türk musikisinde önemli bir yeri vardır. Sûz-i dilâra makamı onun icadıdır³³. Selim kafes hayatının verdiği ıstırap ve kasveti şiirlerinde belirtmeye başladı. En güzel parçalarını bu devirde bestelemiştir. Bazı besteleri bugün bile zevkle dinlenmektedir. Selim'in edebiyat sahasında vücuda getirmiş olduğu divan zikre değer. Şiirlerinde "İlhâmi" mahlasını kullanmıştır³⁴.

XVIII. yüzyılın ıslahatçı geleneği içinde yetişen, umûmi terbiyesiyle tamamıyla yerli olan III. Selim³⁵ daha veliaht iken, ihtilal öncesi Fransa'nın son kralı olan XVI. Louis ile, yapılacak ıslahat konusunda gizlice mektuplaşmış, ondan bazı tavsiyeler almıştı. Bu davranış Selim'in ıslahat yolunda seleflerinden daha ileri gitmek niyetinde olduğunu gösterir³⁶.

Şehzade Selim, XVI. Louis'le mektuplaşıp, ondan Fransa'nın askeri ve idari teşkilatı hakkında bilgi istediği gibi aynı zamanda Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti topraklarında takip ettikleri fütuhat siyasetine karşı Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yardımını elde etmeye çalışmıştı. Selim'in bu gizli mektuplarını kendi adamlarından İshak Bey ile Fransa'nın İstanbul sefiri Choiseul Gouffier'in yardımları ile temin ettiği anlaşılmaktadır. İshak Bey'in Fransa'ya gönderilmesi hakkında Fransa Hükûmeti tarafından III. Selim'e yazılan bir cevapta, Fransa Devleti'nin İshak Beyi misafir olarak kabul edeceği ve kendisine lazım gelen her türlü fen ve ma'ârifin ona ta'lîm ve telkîn olunacağı, Fransa'nın en muteber kale, tophane ve işyerlerinin gezdirileceği bildirilmiştir. Selim'in Fransa'ya gönderdiği mektupları, kendi yakınlarından olup devrin siyaset ve ilim sahasında tanınmış bir şahsiyeti

³² III. Selim'in musiki ile olan yakın ilgisi için bkz. Rauf Yekta, "*Selim-i Sâlis Mûsikîşinas*", *Yeni Mecmua*, Sayı 16, s.309.

³³ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, s. 73.

³⁴ Eren, *a.g.md.*, s.442.

³⁵ Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 61.

³⁶ Akşin, *a.g.e.*, s. 73.

olan Ebubekir Râtıb Efendi tarafından kaleme alınırdı. Selim bunları gözden geçirir ve ilaveler yapardı³⁷.

Fransa Kralı söz verdiği gibi İshak Bey'i ve Selim'in mektuplarını iyi karşıladı. Verdiği cevapta Veliahta, harp hakkında olsun, ilerde yapmayı tasarladığı ıslahat hakkında olsun, önemli tavsiyelerde bulundu. Selim, bu nasihatlerden ve İshak Beyin Avrupa hakkında verdiği bilgilerden faydalanmayı da ihmal etmedi. Bu mektuplaşma onun henüz ham durumda olan ıslahat düşüncelerinin olgunlaşmasına da fayda sağladı. Bu sebeptendir ki I. Abdülhamid öldüğü vakit onun yerine padişah olan III. Selim, derhal devrine isim olarak verilecek olan "Nizâm-ı Cedîd" ıslahatına girişti³⁸. Selim'in XVI. Louis'e yazdığı mektuptan anlaşılan O'nun Fransa'yı dost Rusya'yı ise düşman olarak gördüğüdür ve Fransa'dan Osmanlı Devleti'ne yardıma devam etmesini istemektedir. Kral ise şu ana kadar Osmanlı Devleti'ne yardım etmekte kusur etmediğini söylemekte, ama son zamanlarda Fransa'nın da kendi ihtiyacını bile teminden aciz durumda olduğunu bildirmekteydi³⁹. Şehzadenin ıslahat taraftarı olduğunu öteden beri bildiğini belirttikten sonra, savaşın güç ve fena bir şey olduğunu, her hususta düşmanla eşit bulunulmadıkça savaş açmanın hatalı olacağını, muntazam bir ordu ve muktedir kumandanlar olmadıkça sefere başlamanın tehlikesini izah ediyor, cesaret ve savaşçılığın yeterli olmayacağını bildiriyordu. Bundan başka Osmanlı Devleti'ne hep yardım ettiğini ve subaylar gönderdiğini de hatırlatıyordu⁴⁰.

Fransa Kralı ile Şehzade arasındaki haberleşmeler devam edecektir, fakat bu mektuplar Fransa'nın siyasetini değiştirmek hususunda hiçbir tesir

³⁷ Eren, *a.g.md.*, s.442.

³⁸ Karal, *Osmanlı...*, s. 61.

³⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliaht iken Fransa Kralı Lui XVI ile Muhabereleri", *Belleten*, no:5-6, s. 213. Bu konuda ayrıca bkz. Tahsin Öz, "Fransa Kralı Louis XVI'nın Selim III'e Namesi", *Tarih Vesikaları* (Bundan sonra T.V. şeklinde kısaltılacaktır), 1/III (1941), ss. 198-202.

⁴⁰ Sertoğlu, *a.g.e.*, C.V, s. 2680.

yapmamıştır. Binaenaleyh Selim'in beklediği yardım da yapılmamıştır. Fakat belirttiğimiz gibi bu müzakereler Selim'in fikirlerinin inkişafı bakımından önemlidir. Selim'in son mektubuna Louis'in verdiği cevap İstanbul'a geldiği vakit Selim Osmanlı tahtına geçmiş bulunuyordu⁴¹.

Sultan Selim, Özü Kalesi'nin kaybı ve müslüman ahalinin katliam edilmesinden duyduğu derin teessüre dayanamayarak vefat eden amcasının yerine Osmanlı tahtına davet olundu⁴². III. Selim'in tahta çıkmadan önceki olayları birçok tarih kitabında yer almaktadır. Bu konuda ilk olay şudur. Darüssaâde Ağası İdris Ağa, seher vaktinde harem-i hümayûna giderek şehzade Selim'in kalmakta olduğu daireye gitmiş ve huzurunda yer öpüp, saltanat nöbetinin kendilerine geldiğini saygı dolu ifade ile arz etmiştir. Arkasından şunları hatırlatma lüzumunu duymuştur. *"Evvelâ amcanızın nâşını ziyaret ediniz. Oradan hırka-i saadet odasına teşrif buyurunuz."* Bunun üzerine İdris Ağa, Sultan Selim'i alarak merhum amcası Padişah I. Abdülhamid'in cansız olarak yattığı çemşirlik kasrına götürmüş, odanın kapısını açarak naaşın üzerindeki örtüyü kaldırmıştır. Sultan Selim dehşetle geri çıkmak istedi ise de, İdris Ağa o esnada: *"Ey genç Padişah! Amcanız sizden evvel padişahı. Şu an vefat etti. İbret ve basîret ile bakın. Bu dünya bâki değildir. Bâki olan yalnız Hüdâ'dır. Hakk'ın yüklediği işler ile meşgul ol ve Ondan gece gündüz korku üzere bulun. Kullara merhamet eyle. Sayende bütün âlem hoş olsun"* demiştir⁴³. III. Selim'in cülusu haberi Kaymakam Paşa tarafından tüm memalike neşredilerek: *"İşbu 1203 senesi Recebü'l-müreccebinin on birinci Salı günü Abdülhamid Han-ı aleyhi'r-rahme vefat etmiştir... Cuma ve bayramlarda hutbe-i şeriflerde yeni padişahın adı okuna... kıl'a-i kullelerden (dağ tepesindeki kalelerden) toplar attırıla... fukara her türlü mezâlimden uzak tutula"* denilmiştir⁴⁴.

⁴¹ Karal, **Selim III'ün...**, s. 19.

⁴² Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, C.3, s.7.

⁴³ Ahmet Rasim, **Osmanlı**, C.5, s. 1417.

⁴⁴ **H.H. 8169.**

III. Selim'in tahta cülusu ve biat merasimi gerçekleştiikten sonra saltanat değışikliğı İstanbul halkının yüreğine biraz su serpmiştii. Çünkü halkın çoğunluğu, bütün işlerin kötüye gitmesinin sebebini merhum hükümdarın ihtiyarlığına ve gevşekliğine vermektedir. Buna karşılık şimdi yeni padişahın gençliğine ve enerjisine güvenilmektedir⁴⁵. Halk top sesleri ile yeni padişahın tahta geçmiş olduğunu resmen öğrenmiş oldu. Ahali III. Selim'in pek güzel işler yapacağı hususunda ümitli bulunmaktaydı⁴⁶. Avrupa Devletleri'nden birçok Kral da yeni sultanın cülusunu tebrik etmiştir⁴⁷.

Halk, III. Selim'i hemen benimsemeye başlamıştı. Zira, III. Selim'in iyi hasletlerini saymaya fazla lüzum yoktu ve bunu da zamane halkı gayet iyi bilmekteydi. Kendisi ruhen hassas, tebaasının ve reayasının saadetine düşküdü. Reayasının saadeti onun başlıca gayelerinden birisi idi. Padişah eşkıya tecavüzüne, ricâl-i devletin ihtirasına karşı milletin yegane, kudretli ve asil bir savunucusu idi. Hatt-ı hümayûnlarının bir çoğunda reaya hukukunu müdafaa ederdi. Öyle ki onların fenalıklarını bile affa şayan görür, hiddet ve şiddetini zabt eder, usul ve kanuna uygun haklarını savunmaktan geri durmazdı. Filhakika reaya, III. Selim nazarında mühim bir amildi⁴⁸. III. Selim'in memleketi hakkındaki iyi düşüncelerini gösteren birçok kıymetli hatt-ı hümayûnları onun bu uğurda ne kadar büyük bir gayret gösterdiğine şahadet etmektedir⁴⁹.

III. Selim, vatanın selameti hususunda I. Abdülhamid'in gayretinden daha fazla bir çaba içerisindeydi. Padişah ülke menfaatleri için devlet ricalini birçok konuda tehdit etmekten asla çekinmiyor üstüne üstlük, sokaklarda

⁴⁵ Sertoğlu, a.g.e., s.2682.

⁴⁶ Ahmet Rasim, a.g.e., s.1418.

⁴⁷ CH. 1545.

⁴⁸ Ahmet Refik, "Sultan Selim-i Salis'te Halk ve Milliyet Muhabbeti", Yeni Mecmua, Sayı 23, s.450.

⁴⁹ Eren, a.g.md., s.443.

dolaşıyor ve zahire fiyatlarını tetkik ediyordu. Fukaranın aç ve sefalet içinde kalmamasını nazar-ı dikkate alıyordu⁵⁰.

III. Selim, reayasının istek ve şikayetlerini daima göz önünde tutmuş, onların arasında adaletin temini için gayret sarf etmiştir. Biz bunu Rikâb-ı Hümâyûn'a takdim olunan birçok arz-ı hâlin sûret ve hülâsalarından anlıyoruz. İster gayr-i müslim ister Müslüman tebaa olsun ayırım yapmaksızın muamele buyurulmasını emretmiştir⁵¹.

III. Selim, tahta geçer geçmez zulmün kaldırılmasını, beldelerin imar edilip halkın refahını ön plana alınmasına dair Kaymakam Paşa'ya hitaben bir hatt-ı hümâyûn göndermişti. Buna göre: “ *Zulmün artmasından her yer harap oldu. Reayada takat kalmamıştır. Kadılar, naibler, voyvodalar, âyanlar ve cizyedarların etmedikleri zulüm yok. Bunlar hep işin ehline verilmeyişinden doğmuştur. Gerek ilmi mansıplar ve gerek başka mansıplarla devlet hizmetinde ve askeri vazifede olanları yarın Cenab-ı Allah rûz-ı cezâda hepimizden sorarsa ne cevap vermeli? Sana tenbih ettiğim hususu Semâhatli Efendi duâcımız ve sâirleri ile devlet ricâli bir bir görüşüp bunların ortadan kaldırılması çaresini bulup arz edesin... Henüz tahta geçtim, işlere ilkinden sonrasına vâkıf değilim. Devletimizin hâli nicedir? Gizlemeyin, doğruca görüşüp sonra bana hakikati bildirmekte kusur etmeyesin. Bu âlem bana emanettir. Bildirmeniz matlûbumdur. İyice düşünüp bildirmezseniz yarın Allah'ın açık huzurunda iki elim yakanızdadır... Ben doğru söze darılmam. Devletimize hayırlı olan ne ise hakikatiyle bana bildirilsin. Allah-ı Zülcelâl hepimizi hayra muvaffak eyleye, âmin.*” Sultan Selim bu tür hatt-ı hümâyûnlarla, mülki meselelerde düzenin sağlanmasını isteyerek, reform yapılması için İstanbul'da sık sık meclis kurulmasını sağlamıştır⁵².

⁵⁰ Ahmet Refik, *a.g.m.*, s. 451.

⁵¹ HH. 4845, 4964, 5204, 5205, 7978, 11117.

⁵² A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, s. 398-399.

İstişareye büyük önem veren III. Selim, devletin sadece padişah, sadrazam, şeyhülislam ve vezirlere ait olmadığını, halkın da devlet idaresine en azından fikirleriyle karışması gerektiğini savunarak, kendi başkanlığı altında bir **meşveret meclisi** (*danışma meclisi*) kurulmasını istemiştir⁵³. Müteaddit defalar yaptığı istişare için kapısına çağırdıkları arasında şu isimler vardır. Defterdar Efendi, Hakkı Beyefendi, Valide Sultan Efendi Kethüdası Mahmud Bey, Şehremini Abdurrahman Bey, Kapıcıbaşı Seyyid Numan Bey, Darphane Nazırı Ağa, Tersane Emmini Ağa⁵⁴. Devlet'e yeni bir düzen ve intizam vermek için bu meclislerde konuşmalar yapmış ve mevcut durumu gözler önüne sererek devletin menfaatleri konusunda ne kadar samimi olduğunu ortaya koymuştur.

III. Selim'in Osmanlı tahtına çıkışı üzerine Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'ya yeni hükümdarın mührü ile vazifesinde devamına dair ferman yollandı. Bu fermanla aynı zamanda devletin düşmanları olan Rusya ve Avusturyalılardan intikam alınmadıkça, kılıcın kına konmamasına karar verildiği bildiriliyordu. Yine III. Selim şehzadeliği yıllarında amcasını kendi aleyhine tahrik etmiş olan Kaptan-ı deryâ Cezayirli Gazi Hasan Paşayı azletti ve yerine I. Abdülhamid'in son zamanlarında düşündüğü gibi Kara Seraskerliği verip İsmail Seraskerliği'ne memur etti. Kaptan-ı deryâlığı ise yeni hükümdara mensubiyeti bulunan Hüseyin Kaptan tayin olundu⁵⁵.

Dışarıda Osmanlı-Rus/Avusturya harbine bütün hassasiyetiyle devam ediliyordu. Bu yüzden III. Selim'in düşündüğü ıslahatlara başlamak tam olarak mümkün değildi. Ama Avusturya ile mütarekeden hemen sonra (1791) III. Selim devrin önemli ilim adamı Ebubekir Râtıb Efendi'yi elçi olarak Viyana'ya gönderecektir. Kendi düşünceleriyle diğer devlet adamlarının

⁵³ Halil Cin-Ahmet Akgündüz, *Anayasa ve İdare Hukuku*, s. 259.

⁵⁴ HH. 8307/A.

⁵⁵ Sertoğlu, a.g.e., C.5, s. 2682.

sunduğu layihalarla bir ıslahat programı hazırlayacak ve uygulama safhasına geçecektir. Biz şimdi E. Râtıb Efendi'nin Viyana Sefareti ve III. Selim'e sunulan layihalar üzerinde sırasıyla duracağız.

2) Ebubekir Râtıb Efendi'nin Avusturya'ya Gönderilmesi

III. Selim, devlet temelinde gerçekleştirilecek olan büyük çaptaki ıslahat hareketlerinin başarılı olabilmesi amacıyla bunun, bir kişiye bağlanması yerine, devlete mal edilmesi fikrini savundu; bu amaçla da o, yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi, uygulanması öngörülen her yenilik hareketini, devlet yönetiminde söz sahibi bulunan ulema ve devlet erkânıyla fikir alışverişi yaparak onların görüş ya da onaylarını almayı asla ihmal etmedi. Zira Avrupa kültür ve uygarlığının etkisi altında yapılacak olan bu değişikliklerin, İslam kültür ve uygarlığı esasları üzerinde kurulmuş bulunan Osmanlı Devleti'nde büyük olumsuz etkiler yapmamasına son derece dikkat edilmesi ve özen gösterilmesi gerekliydi. Çünkü özellikle, Sultan II. Osman ve III. Ahmet devirlerinde uygulanması öngörülen birtakım ıslahat hareketleri, devletin esas yapısına ters düşmesi sonucunda, ülkenin birçok yerlerinde büyük ayaklanmalara neden olmuştu. İşte bu bakımlardan Avrupa kültür ve uygarlıklarından esinlenerek hazırlanması gereken yeniliklerin Osmanlı Devleti'nin yapısına uygun olup olmayacağının tespiti gerekliydi, fakat bu konuda şimdiye dek hiçbir araştırma, plan ve program yapılmamıştı.

Bütün bu hususları göz önüne alan ve bu bakımlardan gerçekleştireceği ıslahat hareketlerinin güçlüklerini çok iyi tahmin eden Sultan Selim, her şeye rağmen söz konusu hareketlerin gerçekleştirilmesi hususunda büyük cesaret ve çaba göstermekten asla geri durmadı. Bununla birlikte O, ıslahat hareketlerine başlamadan önce bilim, teknik ve bu hususlardaki deneylerinden faydalanmayı amaçladığı Avrupa'yı daha

yakından tanımak zorunluluğunu hissetmişti⁵⁶. Çünkü model alacağı bir kültürü önce yakından tanımalıydı. Bu sebeplerden dolayı III. Selim'in ıslahatlarının başlangıcında büyük çapta bir fikri hazırlığa giriştiğini görüyoruz. Bunun ilk merhalesi Avrupa'yı daha iyi tanımak olmuştur. III. Selim Avusturya ile barış imzalanır imzalanmaz Ebubekir Râtıb Efendi'yi Viyana'ya sefaretle gönderdi⁵⁷.

Ebubekir Râtıb Efendi hakkında bildiklerimiz çok azdır. Yazarlar, ondan bahsetmek gerektiği vakit, biyografisine dair kısa ve müphem bilgiler vermekle yetinmiştir. Hemen hepsi onun Tosyalı olduğunu, genç yaşta İstanbul'a gelip Âmedi dairesine devam etmeye başladığını, 1794'te Reisülküttaplığa tayin edildiğini ve 1799'da da Rodos Adası'na sürülüp boğdurulduğunu yazarlar⁵⁸. Osmanlı Devleti'nin Babiâlf devlet ricali arasında kendi kendisini yetiştiren, ilmi kudreti ve devlet işlerine vukufu ve yüksek ihata ve kabiliyeti, kuvvetli kalemi, devlet siyasetine ve o tarihlerdeki Avrupa ahvaline derin nüfuzu olan⁵⁹ ve Türkçe, Arapça ve Farsça'ya muktedir, şair olgun bir şahsiyet⁶⁰ olan Ebubekir Râtıb Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd ıslahatlarının planlanmasında ve yönlendirilmesinde büyük etki sahibi olduğu muhakkaktır. Râtıb Efendi'nin daha III. Selim'in, şehzadeliği yıllarında, XVI. Louis'le yaptığı muhaberelelerin metnini yazan kişi olduğunu belirtmiştik⁶¹.

Osmanlı ordusu henüz Silistire'de iken Ebubekir Râtıb Efendi Viyana'ya sefir tayin edildi (1791). Nâme-yi hümâyûn ile her zaman olduğu gibi gönderilecek hediyeleri sefir olanlara İstanbul'da teslim etmek gelenek iken vakit geçmesin diye İmparator için İstanbul'da tertip olunan hediyeler orduya gönderildi, nâme-yi hümâyûn ile Râtıb Efendi'ye teslim olundu⁶².

⁵⁶ Y. Yücel-A. Sevim, *Türkiye Tarihi*, C. 4, s. 161.

⁵⁷ Karal, *Selim III'ün...*, s. 31.

⁵⁸ Karal, "Ebubekir Râtıb Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd Islahatı'ndaki Rolü", *V. Türk Tarih Kongresi* (12-17 Nisan 1956), s. 347.

⁵⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Tosyalı Ebubekir Râtıb Efendi", *Belleten*, XXXIX/153, s. 49.

⁶⁰ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s.154.

⁶¹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliht iken...", *Belleten*, II/5-6, s.191-246.

⁶² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. 5, s. 321.

Râtıb Efendi Avusturya'daki bütün müesseseleri görüp tetkik etmek ve elde ettiği malumatı padişaha sunmakla görevlendirilmişti⁶³. Yapacağı görevin idrakinde olan Râtıb Efendi, 8 ay süren seyahatinden bir **sefaretname**⁶⁴ ile döndü. İstanbul'a dönüşünde padişaha sunduğu layiha, Osmanlı Devleti tarihinde Avrupa'nın askeri, idari ve mali teşkilatı hakkında mahallinde yapılmış esaslı ve en mufassal ilk tetkiktir. 490 büyük sayfadan ve birçok cetvellerden oluşan bu layiha, bugüne kadar Ebubekir Râtıb Efendi Sefaretnamesi adıyla tanına gelmiş olup üzerinde fazla durulmamıştır⁶⁵.

İki asıl ve dört fasıldan oluşan Sefaretname'nin birinci aslı, askeri kuvvetlere tahsis edilmiştir. Bu bölümde Avusturya Harbiye Nezareti'nin merkez teşkilatından, Avrupa devletlerinde askeri tertip ve talimlerin ne zaman başladığı ve nasıl yürütüldüğünden, askeri okullar ve bunların faaliyetlerinden, sefer ve hazarda askerlerin durumlarından bahsetmektedir. İkinci aslı olan kısım ise, Nemçe Devleti'nin dış, iç ve maliye işleriyle teşkilatına ayrılmış, fakat birinci kısma nazaran daha kısıtlı tutulmuştur. Bu kısımda Nemçe'de köylerin ve kasabaların idare şekli, halkın durumu, artışı, halktan alınan vergiler, mahkemeler, hastaneler, fakirler hakkında alınmış tedbirler, devlet hazinesi ve maliye işleri, maden işletmeleri, tuzlalar, gümrükler ve yollar hakkında sırasıyla bilgi verilmektedir.

Ebubekir Ratıp Efendi, tetkik ve müşahedesine ait sonuçları tasnif ve tespit etmekle beraber, fırsat buldukça yer yer, hükümdara bir takım tavsiyelerde bulunmaktan da geri kalmamıştır. Bilhassa bunların arasında iç ticaretin ve yerli sanatların gelişmesine temas eden bahiste milli servetin yabancı memleketlere gelişigüzel akmasını önlemek maksadıyla padişah başta olmak üzere bütün ileri gelenlerin memleket dahilinde dokunan

⁶³ Ahmed Güner Sayar, **Osmanlı İktisat Düşüncesi'nin Çağdaşlaşması**, s. 175.

⁶⁴ Sefaretname, Yabancı memleketlere gönderilmiş olan sefirlerin İstanbul'dan hareketinden başlayarak gittikleri yerlerde gördükleri şeylerle, görüştükleri devlet adamları, siyasi hadiseler ve yaptıkları işler hakkında tanzim ve takdim ettikleri raporlara verilen addır. Geniş bilgi için bkz. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, s. 138-139.

⁶⁵ Unat, **a.g.e.**, s. 158.

kumaşlardan giyinmelerini lüzumlu göstermektedir⁶⁶. Bu konuda şu tespitlere yer vermiştir: “*İptida Şevketlû Azâmetlû ve Kerâmetlû Pâdişâh-ı Âlem-penâh Hazretleri ve ba’dahû Sadrazam ve sâir vüzerâ-yı fihâm ve erkân-ı saltanat ve ricâl-i devlet Hind kumaşı yerine Halep sevâyilerine ve Şam ve Bursa ve İstanbul kumaşlarına itibar ve Âsîtâne’de herkes yasak ve tembihe iptidâ buyursunlar*”⁶⁷.

Devlet kuvvet ve kudretini bazı şartların tahakkuk etmesine bağlayan Râtıb Efendi bu tedbirleri de şöyle ifade etmiştir: Askerin çok nizâmlı ve itaatkar olması, hazinenin zengin tertipli ve daima dolu bulunması, vezirler, büyük devlet adamları ile memurların doğru, muktedir ve sadık kimseler olması, halkın huzur, refah ve himayesinin temin edilmesi, yine bunlara ilaveten tüm bu şartlar gerçekleştikten sonra bazı devletler ile ittifak ve yardım anlaşmalarının yapılması⁶⁸. Râtıb Efendiye göre; Avrupalılara yetişmek zorunda bulunan Osmanlı Devleti’nin onlardan seçme suretiyle alınacak kanun ve nizâmlara mahalli ihtiyaç ve şartların gerektirdiği hususları ve bilgileri de katarak kendisine mahsus ayrı bir “nizâm-ı cedîd” meydana getirmesi lazımdır⁶⁹.

Sefaretnamesi’nde maliye ilminin önemine ve vergilerin lüzumuna da işaret eden Ebubekir Ratıp Efendi, Avrupa’yı örnek göstererek şunları kaydeder: “*Avrupa’da fûnûn-ı merkûmeden birisi dahi finanstır ki ahz u i’tâ ve kabz-ı istifâ-yı emvâl-i mîrîyeden ibarettir... Avrupa’da tahsîlât-ı emvâl-i mîrîyeden nice tasarrufât vardır ki gerek reâyâ ve bezirgân gerek esâfil ve ekâbir ve ağniyâdan birer tarîk ile vergiyi alurlar ve cem’-i mâl ederler ki kimsenin gücüne gelmez ve safâ iderek verirler*”⁷⁰.

⁶⁶ a.g.e., s. 158-161.

⁶⁷ Sayar, a.g.e., s. 176.

⁶⁸ Gökbilgin, a.g.md., s. 310.

⁶⁹ gös. yer.

⁷⁰ Sayar, a.g.e., s. 177.

Avusturya Sefaretnamesi'nden ayrı olarak Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa Devletleri teşkilatlarından bahsetmek suretiyle ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya göndermiş olduğu sefirlerin sefaretnameleri arasında görüş ve tetkik ediş noktasından en kıymetlisi olan Ebubekir Râtıb Efendi'nin Sefaretnamesi ile henüz basılmamış olan Tuhfesi'dir⁷¹. Nitekim, Islahatlara Râtıb Efendi'nin İstanbul'a dönmesinden sonra başlanmıştır. Başta askeri alanda olmak üzere mali, idari, mesleki, diplomatik ve siyasi alanlarda Râtıb Efendi'nin etkisini açıkça görmek mümkündür.

Ebubekir Râtıb Efendinin Nizâm-ı Cedîd ıslahatındaki rolünü şu şekilde özetleyebiliriz: 1. Ebubekir Râtıb Efendi, Batının fikir hareketlerinin, maddi terakkilerinin hakiki mahiyetine ve Batılı devletlerin müesseselerine nüfuz edebilmiş ilk Türk'tür, 2. III. Selim'in Avrupa hakkındaki fikirlerinin gelişmesine çok yardım etmiştir, 3. Viyana elçiliğinden getirdiği örneği olmayan sefaretname ile Nizâm-ı Cedîd ıslahatında, gerekli programın meydana getirilmesi için kaynak vazifesi görmüştür⁷².

Ebubekir Râtıb'ın Viyana'dan getirdiği, değerli bilgiler taşıyan sefaretnamesinin III. Selim'e verilmesinden iki-üç ay sonra devlet ricalinden "nizâm-ı devlet"e dair layihalar kaleme almalarını istemiştir⁷³.

3) Padişaha Sunulan Islahat Layihaları

III. Selim, devletin bozuk düzenini, onun içyüzünü bütün açıklığıyla, tahta çıktığı yıl devam eden Osmanlı-Rus/Avusturya Savaşı'yla anlamıştır. Edindiği bu acı tecrübelerin yanında esaslı bir ıslahat yapılmadıkça devletin

⁷¹ Uzunçarşılı, "Tosyalı Ebubekir Râtıb Efendi", s. 59.

⁷² Karal, a.g.m., s. 355.

⁷³ Karal, a.g.e., s. 34.

artık ayakta duramayacağı kanaati kendisinde kuvvetlenmiştir⁷⁴. Bu yüzden O, sivil, asker ve ulemadan ileri gelen kişilere bir hatt-ı hümayûn yayınlarak devletin zayıflığının nedenleri hakkında görüşlerini bildirmelerini istemiştir⁷⁵. Aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin zaafa uğrayan askeri meselelerini ve buna ilaveten diğer problemlerini çözme tekliflerinin de raporlarda belirtilmesine işaret etmiştir⁷⁶. Devlet adamları ve ileri gelenler arasında adeta bir anket başlatılmış ve III. Selim'e bu konuda 22 kişi **layiha**⁷⁷ sunmuştur.

III. Selim'e layiha sunan kişiler şunlardır: Koca Yusuf Paşa, Sudurdan Veli Efendi zade Emin, Sudûrdan Salih zâde Efendi, Sudûrdan Âşir Efendi, Mevâli-i fihâmdan Hayrullah Efendi, Defterdar Şerif Efendi, Tatarcık Abdullah Efendi, Çavuşbaşı Raşid Efendi, Abdullah Berri Efendi, Hakkı Bey (Paşa), Tersane Emni Osman Efendi, Kethüdây-ı Sadr-ı âlî Mustafa Reşid Efendi, Muhasebe-i ûlâ Elhac İbrahim Efendi, Rikâb-ı Hümayûn Kethüdalığı'ndan munfasıl Rasih Mustafa Efendi, Müverrih Enveri Efendi, Laleli Mustafa Efendi, Ali Raik Efendi, Mâbeynci Mustafa İffet Efendi, Beylikçi Safi Efendi, Tezkire-i ûlâ Firdevs Efendi, Mösyö Bertrand, M. d'Ohsson.⁷⁸ Layihacıların 20'si Türk, diğerleri ise Türk ordusunda hizmet gören Fransa zabiti Bertrand ile İsveç Sefareti ve memurlarından meşhur tarihçi Ermeni d'Ohsson adlı iki yabancıdır⁷⁹. Projelerden önemli olanların çoğunun ordu adamlarından değil, sivil üyelerden gelmiş olması dikkat çekicidir. Bunların 13 tanesi bürokrasiden, 5 tanesi ulemadan gelmiştir⁸⁰.

⁷⁴ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, s. 139.

⁷⁵ Şerif Mehmed Paşa, "*Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütalaa*", **TOEM**, 7/38, s.74.

⁷⁶ Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, **Bilinmeyen Osmanlı**, s. 230.

⁷⁷ **layiha**: düşünülen bir şeyin, fikrin yazı haline getirilmesi. F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lugat**. Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**.

⁷⁸ "*Nizâm-ı Cedîde Dair Layihalar*", **T.V.**, (E.Ziya Karal tarafından özetlenmiş şekliyle), 1/6, s.415.

⁷⁹ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 310.

⁸⁰ Berkes, **a.g.e.**, s. 88.

Padişah layihaları hazırlatmakla devlet adamlarının görüşlerinden faydalanmayı düşünmüştür. Çünkü kendisi devletin başına yeni geçmiştir. İstanbul'dan dışarı da çıkmadığı için Anadolu'daki durumdan ve Avrupa'nın ahvalinden habersizdi. Halbuki devlete verilecek düzen hakkında düşüncelerini sorduğu kimseler uzun yıllardan beri devlet kapısında hizmet etmişler, çeşitli vazifelerle ülkeyi gezmişler ve tanımışlar, devleti uçuruma sürükleyen sebepleri canlı tablolar halinde görmüşler ve acı duymuşlardı. Bu acının tesiriyle kafalarında ıslahat tedbirleri doğmuş olması muhtemeldi. Kaldı ki padişah, devleti kurtarma konusunda bazı yardımcılara da ihtiyaç hissediyordu⁸¹.

Savaş bitince III. Selim, gerek genel olarak devlet düzeninde ve gerekse bu arada mâli konularda birtakım yeni düzenlemelere gitme ve sorunlara daha temelden yaklaşılarak, yeni politikalar saptama ve uygulama zamanının geldiğine inanarak, devrinin düşünür ve idarecilerinden, devletin sorunları ve çözüm yolları hakkında kendisine görüş bildirmelerini istemekle⁸² ıslahatın selametini sağlamak için onu bir şahsın malı değil, devletin malı haline getirme düşüncesindeydi. Hem böylece ıslahatın yönü ve ıslahatı gerçekleştirecek ekibin üyeleri de kolayca anlaşılacaktı⁸³.

Bir süre sonra hazırlanan ve padişaha sunulan raporlarda görüş birliği mevcut değildi. Fakat bunlarda tek bir ortak nokta vardı, o da "Askeri alanda mutlaka yenilik yapılması" idi⁸⁴.

Layihalar arasında Sadrazam Yusuf Paşa'nın⁸⁵ layihası önemli bir yer tutar. O'na göre, Askerlerin durumu çok kötü olup ocak ağalarının kendi

⁸¹ Karal, **a.g.e.**, s. 35.

⁸² Cezar, **a.g.e.**, s. 142.

⁸³ Karal, **Osmanlı...**, C. 5, s. 62.

⁸⁴ Yücel, Sevim, **a.g.e.**, C. 4, s.162.

⁸⁵ Gürci Yusuf diye tanınır. İlk sadrazamlığı 1785-1788, ikinci sadrazamlığı, 1790-1791. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa", **Belleten**, XXXIV/154, s. 233-256.

menfaatlerine haksız kazançlar elde ettiklerinden acil düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Çözüm olarak, Anadolu ve Rumeli taraflarından genç ve yiğitlerden on-oniki bin kişi temin edilmesini ve bunlara top fenni ile humbara atımının hakkıyla öğretilmesini tavsiye etmiştir.⁸⁶ Tüfenkçi tertibine dair ise şunları savunmuştur: “Vezirler ve Beylerbeyi idaresinde olan eyalet, kaza, nahiye ve köylerde iki-üç kişinin asker olabileceği durumdaki hanelerden birinin ismi ve şöhretiyle tüfenkçi namıyla asker olarak kaydedilmesi, kaydolan neferlerin bütün vergilerden muaf olmaları, bu tüfenkçilerin onbaşı, yüzbaşı, üçyüzbaşı, beşyüzbaşı, binbaşı diye tertibi, neferlerin üç ayda bir teftişi, vefat edeni olur ise yerine başkasının kaydı ki her hangi bir eksilmeye sebebiyet verilmemesi, sayıları her ne olursa olsun daima iki yüz neferin valilerinin yanında bulunması, yeni bir iki yüz neferin gelmesiyle evvelkilerinin mahallerine gidebilecekleri, bunlara her ay ulufelerinin düzenli bir surette ödenmesi, talimlere de haftada iki gün devam etmeleri gerekmektedir⁸⁷”.

Yusuf Paşa'ya göre, bir çeşit genel askerlik ödevi yöntemi ile vilayetlerde milis kıtaları kurulmalı, bunlar savaş zamanı gelince çağrılarak toplatılmalı, savaş yıllarında kendileri ve aileleri vergilerden muaf tutulmalı idi. Milli bir ordu kurulmasına en yakın fikir buydu⁸⁸. Yine Yusuf Paşa, yeniçerilerin düzensizlikleri ve onların nizâmı için gerekli hususları ayrıca Delil taifesinin kaldırılması, vilayette sadece Enderun ağaları, süvari, piyade bir de tüfenkçi dışında askeri bir grubun istihdam edilmemesi gerektiği üzerinde durur⁸⁹. Yetiştirilmesini istediği asker, tüfenkçi asker adını taşıyacak ve savaş zamanlarında İstanbul'daki asker ocaklarına katılarak faydalı işler görecekti⁹⁰.

⁸⁶ Karal, “Nizâm-ı Cedîd'e Dair Layihalar”, s. 415.

⁸⁷ a.g.m., s. 415-416.

⁸⁸ Berkes, a.g.e., s. 89.

⁸⁹ Karal, a.g.m., s. 416-417.

⁹⁰ Karal, Selim III'ün..., s. 40.

Diğer önemli layiha sahibi ise Tatarcık Abdullah Efendi'dir⁹¹. O'na göre; yeniçeriler Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren canlarını feda ederek ülkenin korunmasını temin etmişler, dünyanın dört bir yanına ünlerini yaymışlardı ama nasıl oldu ise 1769 senesinden itibaren geri kalmışlardı. Ulufe ve ta'yînatları verilir böylece yeniçeriler teşvik edilirlse ocaklarına ısınacaklar ve onu benimseyeceklerdi. Hristiyan devletlerin kabul ettikleri askerlik sanatlarına bağlı eğitim ve öğretimden yeniçeriler de geçirilirse bu askeri ocağın ıslahı sağlanmış olacaktı⁹². Eğitimleri her an denetlenmeli, sadece yeniçeriler değil, Cebeci, Arabacı, Topçu ve sair ocaklar dahi eğitimden faydalanmalı idi. Özetle yeni savaş fenleri üzerine bütün askerlerin eğitim ve düzenleri sağlanmalıydı⁹³.

Tatarcık Abdullah Efendi, tersanelerin ıslahına, yeni ve sağlam gemiler inşa edilmesine, bol para ile İngiltere ve Fransa'dan mühendis ve fen adamları getirilmesine, işe yaramayan yerli barut yerine İngiliz barutu imal eden bir sanayiın kurulmasına, kara ve deniz kuvvetleri için mühendislik ve topçuluk üzerine yazılmış eserlerin tercümesine ihtiyaç olduğunu da belirtir⁹⁴.

Tatarcık Abdullah Efendi'nin raporu askeri, sosyal, ahlaki, mali vs. gibi hemen hemen her türlü soruna el atması nedeniyle diğerlerinden hem daha uzun, hem de içerik bakımından daha zengindir. Mali meselelerdeki fikirleri ise şöyledir: Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü büyük mali bunalımın malikane sistemindeki aksaklıklardan ileri geldiğini ileri sürer. Sorunun çözümü için, mahlul olan mukata'aların hemen yeniden satışa sunulmasını önermektedir. Cizye tahsilatında da büyük yolsuzlukların olduğunu belirtiyordu. O, paranın ayarının düşürülmesi ile hazinenin gerçek bir yarar elde edemeyeceğini bu konuda sağlanan yararın görünüşte kalacağını

⁹¹ Tatarcık Abdullah Efendi, 1730'da Kırım'da doğdu. Müftülüklerde ve Kadılıklarda daha sonra da Anadolu ve Rumeli Kadiaskerlikleri'nde bulundu. 1797'de vefat etti. Bkz. T.V., C. 1, s. 419.

⁹² Karal, *a.g.m.*, s. 419.

⁹³ *gös. yer.*

⁹⁴ Turan, *a.g.e.*, s. 244-245.

savunuyordu⁹⁵. İlmî sınıfın ıslahı konusunda da fikirlerini açıklamıştır. Ona göre hocalıklar ve kadılıklar artık satın alınmamalı, ancak imtihanla ehliyetli olanlara verilmeliydi. Kadılar gözden geçirilmeli ve ehliyetsiz olanların görevleri ellerinden alınmalıydı⁹⁶.

Diğer bir layihacı Defterdar Şerif Efendi⁹⁷'ye göre; Osmanlı askeri kış şartlarında savaşa alışkın değildir, düşmanın Osmanlı ordularını mağlup etme nedenlerinden birisi de budur. Talimli askerlerin oluşması için vezirler ve beylerbeyleri, ocak ağaları, memuriyetlerinden alınmazlarsa, bulundukları bölgede düzeni ve istikrarı daha kolay sağlarlar düşüncesindedir⁹⁸. Görüldüğü gibi Şerif Efendi daha çok istikrardan yanadır ve düzenli eğitimin yararına dikkat çekmiştir. Ona göre kışlık asker eğitimi de özellikle sağlanmalıdır. Mali problemler ve çözümleri konusunda Tatarcık Abdullah Efendi gibi düşünmüştür. Ayrıca layihasında, tımar sisteminin çöktüğünü ve tımar erbabının artık devlete faydası dokunmaz bir topluluğa dönüştüğünü ifade eder. Bir defterdar olması nedeniyle Mehmet Şerif Efendi sunduğu raporda defterdarların görevleri, hazine defterleri ve hesap tutma yöntemleri ile ilgili önerilerde de bulunur⁹⁹.

Tatarcık Abdullah Efendi ve Mehmet Şerif Efendi'nin raporlarında yer alan çeşitli görüşler, daha sonra III. Selim tarafından yürürlüğe konarak yeni mali politikanın temel taşlarını oluşturdu. Hatta denilebilir ki, bu iki değerli raporun birçok satır ve paragrafı, III. Selim döneminde çıkarılan yeni mali kanun ve nizâmnamelere aynen yansdı. Bazı bölümleri ise doğ al olarak

⁹⁵ Tatarcık Abdullah Efendi'nin layihadaki mali fikirleri için bkz. Yavuz Cezar, **Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi**, s. 146-147.

⁹⁶ Besim Özcan, "Tatarcık Abdullah Efendi ve Islahatlarla İlgili Layihası", **Türk Kültürü Araştırmaları**, Prof. Dr. İbrahim Yarkın'a Armağan Sayısı, s. 55-64.

⁹⁷ 1745'te doğdu. Hacıgan sınıfına girdi. Ordu Defterdarlığı yaptıktan sonra 1793'te Şikk-ı Evvel Defterdarı olup 1803'te Vezaretle Cidde ve Habeş Valisi oldu, bir yıl sonra da vefat etti. **T.V.** 1/6, s. 422.

⁹⁸ Karal, *a.g.m.*, s. 422-424.

⁹⁹ Cezar, *a.g.e.*, s. 147-148.

diğer rapor sahiplerinin görüşleriyle kaynaştırıldı ve yeni düzenlemelerin belirlenip, kanunlaşmasında etkili oldu¹⁰⁰.

Görüldüğü gibi, ıslahat layihalarında yalnızca askeri meseleler üzerinde durulmamıştır, bundan başka idari ve mali meseleler üzerinde de fikir yürütülmüştür. Yine İlimiyenin ıslahı, sikkenin, tophane ve tersanenin ıslahı, cizyenin tanzimi bu meseleler arasındadır. M. d'Ohsson'un takdim ettiği ıslahat layihası evvelki yabancıların tespitlerine göre daha genel manadadır. D'Ohsson devletlerde zamanla kanun ve nizâmların bozulduğundan bahsettikten sonra, böyle durumlarda yeni düzenlemelerin zaruri olduğunu belirtmekte ve bunun da ancak başka devletlerden iktibaslarla yapılabileceğine dikkat çekmektedir¹⁰¹.

Bütün tasarılarıdaki fikirlerin ağırlık merkezi yeni, düzenli, eğitimli bir ordu yetiştirme işi olunca, projelerin kimilerinde iki önemli sorunun tartışılması da yer almıştır. Birincisi, yeni nizâm ordusunun askerinin nereden, nasıl devşirtileceği, ikincisi, bu orduyu kurmanın finansman işinin nasıl sağlanacağı. Birinci sorunu tartışanların bir tanesi müstesna hepsi eski Osmanlı devşirme sisteminin diriltilmesi ihtimali kalmadığı fikrinde birleşiyordu. Ancak yeni bir asker devşirme yöntemi teklif ederken, eski sistemin yansımalarını taşıyan fikirler ileri sürüldüğünü görüyoruz. Kimileri kölelerden, kimileri savaş esirlerinden asker yetiştirilmesini söylüyor, kimileri ise yeniçeriler ve öteki kapıkulu askerlerinden isteyenlerin ya da kaldırılanların yeni orduya alınmasını öneriyordu. Layihacılarıdan Çavuşbaşı Mehmet Raşid'e göre, Anadolu'dan Müslüman ve Hristiyanlardan isteyenler devşirtilmeli, eskiden olduğu gibi bunlar iyi bir şekilde yetiştirilmeli idi. Böylece padişaha bağlı yeni bir kapıkulu ocağı kurulacaktı. Bunlara yeni silahlar verilecek, sadakatleri ve sürekli askerlikleri sağlanacaktı. Bunlara iki kat

¹⁰⁰ Bu iki layiha ile ilgili geniş bilgi için bkz. Şerif Mehmet Paşa layihası, "*Sultan Selim Han-ı Salis Devrinde Nizâm-ı Devlet Hakkında Mutalaa*", **TOEM**, 7/38, s. 74-88. Tatarcık Abdullah Efendi Layihası için aynı mecmua, 7/43, s. 15-34.

¹⁰¹ Karal, **a.g.e.**, s. 41. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "*Ignatius Mouradgea D'ohsson (Muradcan Tosunyan)*", **Tarih Dergisi**, Sayı: XXXIV (1984), ss. 274-314.

maaş verilmeliydi. Yaşlanan ya da sakatlananlara emeklilik verilecekti. Bu yeni ordu 20-30 bin kişi olunca Yeniçeri Ocağı kaldırılacaktı.

Abdullah Berri Efendi ise, aynı düşünce ile yetim ve yoksul çocukların devşirilmesini öneriyordu. Böylece devlet, yılda 3-4 bin asker yetiştirilebilir, beş yılda ise bunlardan 20 bin piyade, 5 bin süvari askeri çıkarılabildi¹⁰².

Layihalarda askerlikle ilgili birçok fikir ortaya atılmış ve bunların birçoğu yapılacak ıslahat hareketinde dikkate alınmıştır. Yalnız Ahmet Cevdet Paşa'ya göre, layiha verenler arasında askerlik meselelerinden anlamayanlar da vardı. Bu yüzden bazıları gülünç bulunarak alay konusu edildi¹⁰³. Hatta padişahın yakınında bulunan tecrübesiz, yenilikleri ciddi bir tarzda değerlendirmeyen bazı kimseler layihaları dillerine dolamışlar, istihza niyetiyle *“herkesin isti'dad derecesi layihısından ma'lum ve kişinin idrak mertebesi zade-i tab'ından meczum olur imiş”* laflarını halka kadar indirmişler, böylece daha başlangıçta Nizâm-ı Cedîd aleyhinde, belki istemeyerek de olsa, muhalif zemin hazırlanmıştır¹⁰⁴.

Sunulan layihalarda görüş birliği olmadığı muhakkaktı. Bütün herkes ordudan şikayetçiydi ve orduyu düzenlemenin gerekliliği konusunda hemfikir idi. Yalnız nasıl tedbir alınacağı ve düzenlemenin hangi şekilde yapılacağı noktasında bir birliklilik söz konusu değildi.

Askeri alanda ıslahatları zaruri gören Nizâm-ı Cedîd layihacıları üç kısma ayrılıyordu: Birinci kısım, yeniçeri ocağını ve diğer ocakları, Kanuni Sultan Süleyman devrindeki kanunlara göre, düzenlemeyi istiyorlardı ki bunlar *“muhafazakarlar”* idi. İkincisi, bu ocaklara “Kanuni Sultan Süleyman kanun-nameleri icabındandır” diyerek, batı eğitimini ve onlardan alınan silahların kullanılmasını teklif eden *“te'lifçi”* (*uzlaşmacı*) grup idi. Üçüncü kısım ise, yeniçeri ocağının kaldırılması ve düzenlenmesinin mümkün

¹⁰² Berkes, a.g.e., s. 89.

¹⁰³ Sipahi Çataltepe, “III. Selim'e Sunulan Islahat Layihalarında Askeri Hususlar”, **Osmanlı, Yeni Türkiye** Yay., C. 7, s. 241.

¹⁰⁴ Gökbilgin, a.g.md., s. 310.

olmadığını onun için bu ocağın kaldırılıp yerine Avrupa tarzlarına ve eğitime uygun yeni bir ordu kurulmasını savunan *İnkılapçılar*” idi¹⁰⁵. İnkılapçı grubun düşüncesi şuydu: “Devletin kanunları zamanla bozulmuştur ve neticede orduda da birçok aksaklıklar görülmektedir. Halbuki eski kanunları tekrar canlandırmak devlet için fayda sağlamaz, çünkü bu kanunlar zamanın şartlarına ve ihtiyaçlarına uygun düşmez. Şu halde yeni esaslara dayanan yeni tedbirler düşünmek lazımdır”¹⁰⁶.

III. Selim, bu fikirlerden birini seçmek zorunda kalınca inkılapçıların düşüncesine katıldı ve uygulamaya girişmek üzere bu fikri iyice benimseyenlerden bir ıslahat heyeti meydana getirdi ki¹⁰⁷ heyetin başına da Seyyid İbrahim İsmet Bey gibi dirayetli birisini seçti. Daha işin başlangıcında işin hassasiyetini padişaha iyice göstermek isteyen bu kişi, III. Selim’den ıslahatlardan vazgeçmeyeceğine, asla korkuya kapılmayıp sonuna kadar bu harekete devam edeceğine dair söz aldı¹⁰⁸. Padişah ve İbrahim İsmet Bey ıslahat yolunda icap ederse canlarını feda edinceye kadar çalışacaklarına dair yemin ettiler. Bundan sonra “Nizâm-ı Cedîd”in 72 madde üzerinde geniş bir programı çıkarıldı ve ilk olarak askerlik alanında yeniliklerin yapılması kararlaştırıldı. Askerlik alanında yeniliklerin programında şunlar yer aldı:

1. Mevcut asker ocaklarının düzenlenmesi
2. Avrupa usulünde yeni bir ordunun kurulması (Nizâm-ı Cedîd askeri)
3. Savaş teknik müesseselerinin düzenlenmesi¹⁰⁹.

III. Selim, yapacağı ıslahatlar için ilk aşamayı bu şekilde tamamlamıştır. Gerek yenilikler için gerekli kadronun hazır, gerekse birtakım şartların artık uygulama safhasına geçmek için uygun olduğunu düşünmekte

¹⁰⁵ *a.g.md.*, s. 311.

¹⁰⁶ Karal, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰⁷ Bu heyet 10 kişiden oluşmaktadır. Yücel, *a.g.e.*, s. 162.

¹⁰⁸ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 312.

¹⁰⁹ Karal, *Osmanlı...*, C. 5, s. 64.

olan III. Selim, büyük bir heyecan ve gayretle askeri alandaki ıslahatlara başlayacaktır.

II. BÖLÜM

NİZÂM-I CEDÎD ISLAHATLARI

A. Askeri Alandaki İslahatlar

III. Selim'in reformları, Osmanlı yaşamının bütününü etkilemesine rağmen özellikle askeri alanda kendini göstermiştir¹. III. Selim döneminde en önemli ve dikkat çekici ıslahat teşebbüslerinin askeri ıslahatlar olduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden biz de ilk olarak Nizâm-ı Cedîd ordusunun teşekkülü üzerinde durduktan sonra sırasıyla, Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu ve Rumeli'de kurulması ve genişletilmesi çabaları, mevcut askeri ocakların ıslahı faaliyetleri, Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'un kurulması, ayrıca Denizcilik alanında yapılan çalışmalar üzerinde durup askerlerin masrafları için kurulmuş olan İrad-ı Cedîd Hazinesi'ni ele alacağız.

1) Nizâm-ı Cedîd Ordusu'nun Teşekkülü

Yeniçerilik, başlangıçta asker olmak üzere hristiyan çocuklarından toplanıp acemi kışlalarında eğitildikten sonra Yeniçeri ortalarına alınan düzenli, bekar ve tek işleri askerlik olan önemli bir sınıftı. Bunlara "kul taifesi" denirdi. Zamanla hristiyan devşirme usulü terk edilerek Müslümanlardan da yeniçeri kaydına izin verildi. İslam halkı ise serbestliğe alışkın olduklarından subayları tarafından kendilerine kul muamelesi yapılması güçleşmişti. Bu ve diğer idari sebeplerden, yeniçeriler artık evlenebiliyorlar, kışla dışına rahatlıkla çıkabiliyorlardı. Yeniçerilik eski namını taşıyan ama mevcut vasıfları

¹ Stanford Shaw, "The Established Ottoman Army Corps Under Sultan Selim III (1789-1807)", *Der Islam*, Sayı: 40, s. 43.

üzerinde bulundurmayan, seferlerde devamlı başarısız olan bir sınıf haline döndü².

III. Selim, kapıkulu ocaklarının ve bunların en önemli nüvesini oluşturan yeniçeri ocağının ıslah edilerek bunlardan faydalanılamayacağını farkındaydı. Açıkça satılabilen yeniçeri esamesine sahip olup askerlik dışında birçok işle, kendi sanat ve ticaretiyle uğraşan yaygın bir grup bulunmaktaydı. Esameler ya para ile satın alınmış ya da babadan oğula geçmişti. Yeniçerilik teşkilatı askeri karakterini kaybederek mali ve iktisadi bir hal almıştı³. Durum öyle bir hal almıştı ki; yeniçeriler memlekette gelen akraba ve hemşerilerini bulundukları “orta”ya götürerek orta subaylarının mührü ile onlara bir “safe belgesi” verirler; ve: *“Biz ki yeniçerileriz, Hacı Bektaş Veli Pirimiz, erenler, evliyalar destgîrimizdir. Kırılmakla bitmeyiz, birimiz eksilirse binimiz türer”* tarzındaki laflardan sonra, askeri ocaklara ellerindeki bu kağıt parçasından başka askerlikle ilgisi olmayan yeni neferler katılırdı⁴.

Bunların hemen hemen hepsi kapıkulu askeri olmanın verdiği avantajlardan da rahatlıkla yararlanabiliyorlardı. Bunlar ne askeri eğitime katılıyorlar ne de sefer zamanı ordunun yanında yer alıyorlardı. Ancak her yönüyle artık kaldırılması gerektiğinde şüphe olmayan yeniçeri askerlerini birden kaldırmak da imkansızdı. Bundan dolayı padişah, ocağın hemen kaldırılmaması fikrini kabul etti. Ama ocağın yanında Avrupa usulüne göre yetiştirilmiş küçük bir ordu kurulmasına karar verdi. Zamanla bu orduyu geliştirip, yeniçeri ocağıyla başa çıkabilecek hale geldikten sonra, bozulmuş olan bu ocakları kaldırabilecekti.

Her şeyden evvel yeniçeri ocağını ürkütmemek için yeni askeri sınıfın teşkiline dair herkesin kabul edebileceği geçerli bir sebep arandı ve bulundu⁵.

² A. Cevdet Paşa, a.g.e., C. 5, s. 1940.

³ Karal, Selim III'ün..., s. 50.

⁴ Ahmet Rasim, Osmanlı'da Batışın Üç Evresi, s. 25.

⁵ Sertoğlu, a.g.e., C. 5, s. 2757.

Rusya'nın Karadeniz'den İstanbul'a hücum edeceği, İstanbul'un su bentlerinden şehrin suyunu kesip ortalığı karıştırdıktan sonra denizden ani bir hücumla savunmasız kalan şehri ele geçireceği, bu durumda manav, börekçi, kayıkçı ve hamal ve daha otuz iki çeşit esnaflıkla meşgul⁶ yeniçeri askerlerinin seferber olamayacakları, dolayısıyla yeni bir tüfenkli ortası hazırlanırsa bunun engellenebileceği söylenmiştir⁷. Böylece kurulacak Nizâm-ı Cedîd için görünürde bir bahane bulunmuş oldu.

III. Selim, aslında Nizâm-ı Cedîd'in başlı başına bir askeri ocak olmasını istiyordu. Fakat devlet adamları yeniçeri ocağının dışında bağımsız bir ocağın kurulmasını hem kanun ve ananelere uygun görmemekte hem de çok tehlikeli görmekteydiler⁸. Tepkileri dikkate alan III. Selim ocağın bağımsız olmaması fikrini kabul etti. Ocağa yeniçerilerden genç olanların alınması fikrini sunduğunda ise bunu yeniçeriler reddettiler. Maksatları bağımsız bir teşekkülün meydana çıkması böylece onlarla mücadelenin kolaylaşması idi. Fakat padişah ve Nizâm-ı Cedîd ekibi bu tuzağa düşmediler ve Nizâm-ı Cedîd askeri, Bostancılar Ocağı'na bağlı olmak üzere "Bostancı Tüfenkçisi Ocağı" şeklinde kuruldu (Şubat 1793)⁹. Zaten bu yeni askerin kılık kıyafeti de az-çok bostancıları andırıyordu. O sırada Bostancılar mavi şalvar, kırmızı kaftan giyerler ve serpuş olarak kırmızı barata kullanırlardı. Pabuçları da kırmızıydı. Nizâm-ı Cedîd askeri de dar mavi şalvar, kırmızı dar ceket ve kırmızı barata giyecekler pabuçları kırmızı olacak ve sarı tokalı kemer takacaklardı¹⁰.

III. Selim Nizâm-ı Cedîd askerleri için şer'î yönden de destek olması amacıyla Şeyhülislam Ahmed Es'at Efendi'den fetva almıştır¹¹. Bundan sonra

⁶ Berkes, a.g.e., s. 93

⁷ Koca Sekbanbaşı Risalesi, s. 16.

⁸ Gökbilgin, a.g.md., s. 312.

⁹ Sertoğlu, a.g.e., s. 2757.

¹⁰ gös.yer.

¹¹ Veli Ertan, "Şeyhülislam Ahmed Es'at Efendi", *Türk Yurdu*, 6/8, s. 23.

ocağın nizâm-nâmesi yapılıp kadrosu oluşturuldu. Nizâm-ı Cedîd askeri 12.000 kişiden ibaret olacaktı. Bunun 1.600'ü İstanbul'da, geri kalanı Rumeli ve Anadolu'nun türlü yerlerinde, imkanlara göre 800 veya 1.500 olarak yetiştirilecekti. Öncelikle İstanbul'daki 1.600 kişinin eğitim ve öğretimine başlanacaktı ve on iki bölükten bir orta kurulacaktı¹².

1793'te ilk yapılan işlerden birisi farklı sınıflara mensup 15 uzman zabıtın gönderilmesi için Fransa'ya müracaat edilmesidir. Aynı şekilde İsveç, Prusya ve İngiltere'den de askeri uzmanlar getirtilerek ordunun yetiştirilmesine başlanacaktır¹³. O dönemde askeri alanda en ileri görülen devlet Fransa olduğu için uzmanların çoğunluğu bu ülkeden getirtilmiştir. Levent Çiftliği'nde İspanyol Mikel adında bir uzmanın görev aldığını da görmekteyiz. Nizâm-ı Cedîd ile birlikte önceki dönemlerle mukayese edilmeyecek şekilde, uzmanlar yanında çok sayıda zanaatkar işçinin de getirildiği görülmektedir¹⁴.

1793 yılında Bostancı Ocağı'na bağlı ilk orta kurularak hemen eğitimlere başlandı. Kağıthane'de eğitim görmesi kararlaştırılmış iken, sonraları bu iş için şehrin biraz daha dışında ve halkın gözünün uzağında yapılması daha doğru bulunarak, Levend Çiftliği'nde tertip ve teşkiline karar verildi. Buna dair yayınlanan fermanla şimdilik Levend Çiftliği'nde belirlenen 1.600 kişiyle 12 bölük ve bir ortadan başlanması, ortaya bir binbaşı, sağ ve sol kolağaları, bunların iki mülazım ağaları ve her bölüğe birer yüzbaşı, ve diğer zabıtların tayini emrediliyordu. Levend Çiftliği Kethüdası Veli Ağa, ocak ağası atanıyor ve neferlere de süngülü tüfenkler verilerek eğitime başlanıyordu. Arkasından 17 Eylül 1794 tarihinde Levend Çiftliği Kanunnamesi hazırlandı. Ocak da resmen kurulmuş oluyordu. Buna göre; Bostancı Tüfenkçisi Ocağı'na devlet ricalinden bir nazır ve dergâh-ı âlî

¹² Karal, **Osmanlı...**, s. 65.

¹³ Turhan, **a.g.e.**, s. 139.

¹⁴ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "Nizâm-ı Cedîd Döneminde Osmanlı Devleti'nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü", **Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları**, C. 6, s. 684.

kapıcıbaşılardan bir ağa atanmakta, bütün işler nazır ve ağa tarafından görülmekte ayrıca hâcegândan bir katip ile iki katip yamağı bunlara ilave edilmekteydi¹⁵. Subaylara maaş ve askerlere yevmiyeleri îrad-ı cedîd Hazinesi'nden verilecek, silahları devlet temin edecek, başlangıçta herkese bir takım elbise verilecekti. Erler terfî ederse önce onbaşı, sonra çavuş, sonra da sırasıyla alemdar, mülâzım, yüzbaşı, mülâzımağa, kolağası, kethüda ve sonunda binbaşı olacaklardı. Ama hepsinin üzerinde ocak ağası bulunacaktı. Terfîde kıdem kadar ehliyeteye de bakılacaktı. Her bölüğe ayrıca bir top ve topçu neferleriyle subayları, top arabası verilecek, ocağın cephanesi ve mehterhanesi ayrı olacaktı. Ocağa girenler üç yıldan önce ayrılamayacaklar, üç yıl sonra ayrılmak isteyenler ise o güne kadar almış olduğu maaş, yevmiye ve emsalini iade etmek zorunda olacaktı. Ocağa alınacak erler en çok 25 yaşında güçlü, kuvvetli, gösterişli, iyi ahlak sahibi kimseler olacaktı¹⁶.

İlk olarak çalışmaların hepsi Levend Çiftliği'nde başladı (1793). Zamanla "asâkir-i şâhâne" de denmeye başlayan Levend Çiftliği'ndeki Nizâm-ı Cedîd askerlerine ek olarak Kasım 1799'da ikinci bir orta daha ilave edildi ve Selimiye Kışlası'nın yapımına başlandı. Bu ikinci ortaya Kethüda Ortası adı verildi. Piyade birliklerinin gelişmesinden sonra süvari birliklerinin de kurulmasına karar verilip 1800 yılında süvari birliği kurulmuştur¹⁷. Ayrıca bu ikinci ortanın kuruluşu esnasında eyalet valilerine de emirler gönderilerek bulundukları bölgede Nizâm-ı Cedîd askeri teşkil etmeleri emredildi.

Levend Çiftliği'nde iki ortanın kurulmasından sonra Üsküdar'da üçüncü bir orta kuruldu (1801). Bu orta Anadolu'da kurulacak ortalar için merkez görevini yapacak ve Levend Çiftliği Bostancı Tüfenkçileri'ne bağlı olacaktı. Üsküdar Ocağı'na asker sağlayabilmek için bazı eyalet ve kazalar doğrudan bu ocağa bağlandı. Niğde, Kayseri, Ankara, Kastamonu, Akşehir, Aydın,

¹⁵ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 312.

¹⁶ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2758.

¹⁷ Çataltepe, *a.g.m.*, s. 244.

Kütahya, Bolu bunların başlıcaları idi¹⁸. Levent Çiftliği ve Üsküdar Ocağı neferlerinin sayısını artırmak için Anadolu'daki belirtilen yerlerden yetişmiş neferler tesbit edilip eğitilmiştir¹⁹. Üsküdar ortasına kısmen, Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa'nın yetiştirdiği talimli askerlerden de getirilmişti²⁰. Böylece yeni askeri kuvvet ilk düşünülen miktara yükselmeye başladı. Her ortada ikişer mühendis ve ikişer mülazımdan kurmay heyetlerinin kurulması da bu devre de gerçekleştirilmiştir²¹. Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nın beklenen başarıları gösterdiği zaman padişah hattlarında değişik bölgelere yeni ocakların açılması gerektiğini belirtmiştir²². Nitekim, Nizâm-ı Cedîd'in Napolyon'a karşı başarılı olmasından sonra Silivri, Çorlu ve Edirne'de de yeni kışlalar kurulmasına karar verilmiştir (1799)²³.

Osmanlı tarihinde ilk kez bu alayların erlerinin çoğu Anadolu'da devşirilmiş Türk ve çoğu köylü erleriydi. Bunlara daha yüksek ulûfe veriliyor, aileleri vergilerden muaf tutuluyordu. Üsküdar'daki alay örgütlenme ve yönetmelik açısından Levend'de kurulanın aynısıydı. İki alay ile Anadolu'da kurulan alaylar arasında beraberlik sağlamak üzere "Ocak kethüdalığı" adı altında yeni bir daire kuruldu²⁴. Her iki alay askerlerine de Fransız ordusunda kullanılan mavi bere ve kırmızı elbiselerden giydirilmişti. Yalnız Üsküdar'daki alayı Levend alayından ayırt etmek üzere erlerine hafif mavi renkte üniforma giydirilmişti.²⁵

Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nda birlik ve düzeni sağlamak amacıyla birçok ferman yayınlanmıştır. Zabıtlar devamlı kışlada talim üzere olacaklar, neferleri ise altı ay kışlada, altı ay ise yurtlarında olabileceklerdi. Bundan dolayı gidecekleri zaman elbiselerini teslim etmeleri, geldiklerinde

¹⁸ *a.g.m.*, s. 245.

¹⁹ **CA. 11211.**

²⁰ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 313.

²¹ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2758.

²² **CA. 8095.**

²³ Berkes, *a.g.e.*, s. 94-95.

²⁴ *a.g.e.*, s. 95.

²⁵ **Koca Sekbanbaşı Risalesi**, s. 24.

Üzerlerinde isimleri yazan elbiselerini geri almaları, elbiselerini daima temiz tutmaları gerekiyordu²⁶. Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nın taşra neferleri arasında uygunsuz davranışları olan bazı zabıtların varlığı anlaşıldığında padişah buna karşı tepki göstermiş, para karşılığı ocaklara asker alanları, ocaktaki askerlerden zorla para almak girişiminde olanları cezalandırmıştır. Bu konu ile ilgili hatta: *"Bu nasıl iştir, ocağın adâb u erkânına riâyet böyle mi olur, zabıtân böyle ederse sâir âyan makûlesi ne etmezler, ocağın kânun ve kâidesi icrâsına daimâ ikdâm ve dikkat etmek nâzır ile ağanın vâcibe-i zimmeti değil midir, asker demek âdab u erkân demektir..."*²⁷ diyerek ocakların düzeni için uyarılarda bulunmuştur.

Padişah Nizâm-ı Cedîd askerinin yetiştirilmesi ile çok yakından ilgilendi. Eğitimlerine kışlalarda devam eden Nizâm-ı Cedîd askerlerini sık sık ziyaret etti. Sadrazam ile diğer devlet adamlarını da elinden geldiği kadar ilgilendirmeye gayret sarf etti. Anadolu'da kendilerini bu işe veren vezirleri sık sık mükafatlandırarak teşvik etti²⁸. Hatta halkın bazı olumsuz propagandalarıyla Levent Çiftliği'nden bazı neferlerin kaçtığından haberdar olduğunda, bunlara karşı tedbirlerin acilen alınmasını istedi.²⁹ Levend Çiftliği Bostancı Tüfenkçilerinin harp fennini öğrenmede her zaman maharet kazanmasını isteyen padişah sayılarının her defasında artırılmasını da gerekli görmüştür³⁰.

Hedeflendiği şekilde 1807'ye kadar yeni askerlerin sayısında istikrarlı bir artış söz konusu olmuştur. Bu dönemde resmi kayıtlara göre, Nizâm-ı Cedîd alaylarının mevcut kadroları şu şekilde tespit edilmiştir³¹:

²⁶ HH. 4356/B. Bu Hatt-ı Hümayûn'un aslı ve transkribi Ek 1'de sunulmuştur.

²⁷ HH. 5028/A. Bu Hatt-ı Hümayûn'un aslı ve transkribi Ek 2'de sunulmuştur.

²⁸ Karal, a.g.e., s. 66.

²⁹ HH. 9125.

³⁰ HH. 13828.

1797'de	2.536 er,	27 subay
1799'da	4.317 er,	30 subay
1800'de	9.029 er,	27 subay
1801'de	9.263 er,	27 subay
1806'da	22.685 er,	1590 subay
1807'de	23.000 er,	1590 subay

Nizâm-ı Cedîd Ordusu'nun kurulmasıyla devlet teşkilatında aynı işi yapan iki askeri sınıf ortaya çıktı. Biri İstanbul'la birkaç vilayette kurulan, padişahın gözdesi ve devletin bütün imkanları emrine verilen Nizâm-ı Cedîd Ocağı, diğeri ise çok köklü, ülkenin her tarafına yayılmış bir müessese olan ve artık padişah tarafından ölüme terk edilen Yeniçeri Ocağı. Yeni askeri birliklerin askeri eğitimde gösterdikleri çaba, kısa zamanda Osmanlı Devleti'ne disiplinli askeri birlikler sağlamıştır. Bu birlikler taktik hususunda, Avrupa ordularından geri kalmayacak bir noktaya da ulaşmışlardır³². Yeni orduyu gören Avrupalılar, Padişaha takdirlerini bildirmişlerdir³³.

2) Anadolu ve Rumeli'de Nizâm-ı Cedîd'i Kurma Çabaları

İstanbul'da Nizâm-ı Cedîd askerleri hem nitelik hem de nicelik olarak istenen noktaya ulaşınca artık Anadolu ve Rumeli'de de harekete geçip bu yeni birlikleri orada da oluşturmak için girişimler başlamıştır. İlk zamanlarda bu askerlerin teşkiline fazla tepki gösterilmemiştir. Aslında padişahın etrafındaki inkılap taraftarı sınırlı devlet adamları dışında karşı görüşteki devlet adamları ve özellikle ulema ve tabi ki yeniçeri ocağı yapılan yeniliklere karşıydılar. Fakat henüz açıktan büyük bir tepkileri görülmemiştir. Bu yüzden

³¹ Koca Sekbanbaşı Risalesi, s. 25.

³² Mahmut Raif Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizâmların Cetveli, s.33.

³³ Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. 1, s. 355.

Padişah, Anadolu ve Rumeli'ye yönelik projesine daha da cesaretle girişecektir³⁴.

Padişah'ın cesaretini ve yeni askeri çoğaltma isteğini artıran bir diğer olay da, 1798'de Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı istilasına üzerine sevk edilen Nizâm-ı Cedîd askerlerinin başarılı olmalarıdır. Muharebenin hemen akabinde III. Selim, düzenli birliklerin önemini bir kez daha anlaşılmasından dolayı Levend Çiftliği'nden başka Anadolu'nun birçok bölgesinde, Rumeli'de özellikle Edirne, Çorlu ve Silivri'de, yeni usulde asker yetiştirilmesine karar verdi (1799). Nitekim belirttiğimiz gibi bir yıl sonra da Üsküdar'da bir ortanın teşkiline karar vermişti (1800).

III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd'i öncelikli olarak Anadolu'da kurmak için fermanlar yayınladığını görüyoruz. Anadolu'daki kaza ve sancaklara ve valilere gönderilen fermanlarda, buralarda yeni düzen için asker toplanması ve yetiştirilmesi istendi³⁵. Padişahın, Anadolu'da güvendiği bazı devlet adamları bulunmaktaydı ki bunların başında Karaman Valisi Alâiye'li Kadı Abdurrahman Paşa³⁶ gelmekteydi. Abdurrahman Paşa'dan vilayet ve kasabaların eğitim için çıkarabileceği piyade askeri miktarı sorulduğu zaman cevabı şu oldu³⁷:

Konya ve bağlı kazaları	1.000
Niğde Sancağı	1.000
Kayseni Vilayeti	2.000
Ankara	2.000

³⁴ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 313.

³⁵ **Vaka-ı Cedîd**, s. 62.

³⁶ Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Kadı Abdurrahman Paşa İbradı'lı olup ailesi ve kendisi kadılık görevinde bulundukları için bu unvanı almıştı. Daha sonra Maden Eminliği, Beylerbeyliği ve Karaman Valiliği görevlerinde bulunan Kadı Abdurrahman Paşa, Nizâm-ı Cedîd'in uygulanmasında ileri gelenlerdendir. Yeni düzenin gerçekleştirilmesi için her türlü fedakarlığı yapan bu kişiye III. Selim son derece güvenmekteydi. 1808'de öldürülene kadar Nizâm-ı Cedîd'in savunuculuğunu yapmıştır. Hayatı ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz: İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa", **Belleten**, XXXV/138, s.255-302, XXXV/139, s.409-450.

³⁷ Karal, *a.g.e.*, s. 53.

Hamideli'ne bağı Yalvaç ve Karaağaç	200
Alâiye	800
Karaman	150
Kasaba	150
Toplam	7.300

Valinin bildirdiğine göre, belirtilen şehirlerden 7.300 asker temin edilebilirdi. Aynı şekilde Amasya Sancağı kendisine verilen Cebbarzade (Çapanoğlu) Süleyman Bey'den de bu hususta gayret ve faaliyet istendi³⁸. İstanbul'da Levend Çiftliği'nde talimli asker yetiştirilmeye başlandıktan sonra, Anadolu'nun birçok yerinde de aynı işe girişildi³⁹. Padişah gerek İstanbul'da gerek Anadolu'daki talimli asker teşkilatını tebrik ve taltifleriyle cesaretlendirdi⁴⁰.

Sultan Selim, çalışmalarında ciddi ve hükümet otoritesini sağlamakta kendisinden beklentileri olduğu Abdurrahman Paşa'yı Konya Valiliği'ne tayin suretiyle o taraflarda devlet otoritesini temin ve aynı zamanda Nizâm-ı Cedîd askerini yaymak düşüncesindeydi. Zamanında Konya halkı Paşa'nın naiplikten azline neden olmuştu. Halk Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya geleceğini, buradan Nizâm-ı Cedîd askeri yazacağını haber aldıklarında Vali'yi Konya'ya sokmamaya karar vermişlerdi. Bu durum Sultan'ı kızdırmıştır⁴¹. Bundan dolayı Konya Kadısı, müftüsü, ulema ve memleket ayanına, 1804 Ocak ve Şubat tarihli iki ferman yollanarak, valinin mutlak surette Konya'ya alınması emredilmiştir. Padişahın emriyle, Konya etrafındaki sancakların ve bilhassa Cebbarzade'nin üzerlerine geleceğini anlayan asiler mukavemetten vazgeçmişler, sekiz aylık bir gecikmeden sonra Vali, Konya'ya girmeye muvaffak olmuştur. Abdurrahman Paşa hemen vilayette Nizâm-ı Cedîd askeri teşkilatına başlamıştır⁴².

³⁸ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 313.

³⁹ HH. 3684, 4144.

⁴⁰ Karal, *a.g.e.*, s. 53.

⁴¹ HH. 11968, HH. 11828.

III. Selim'in güvendiği Anadolu idarecileri bu görevi kısa zamanda başarıyla yerine getirdiler. Anadolu'da birçok yerde (Ankara, Bolu, Kayseri, Kastamonu, Kütahya, Kırşehir, Amasya, Sivas, Aydın, Çankırı, Çorum, Aksaray, Menteşe, Seydişehir, Niğde, Hamid, Manisa, İçel ve Karaman) 1803-1805 yılları arasında birçok kışla yapımı tamamlanmış buralarda ortalar kurulmuş ve asker sayısı da günden güne artmıştır. Örneğin Karaman'da bu askerlerin sayısı 1806 yılında 1.300 kişiye ulaşmıştır⁴³.

Bu ordunun yeniçeri ocağını ürküten iki özelliği eğitime gösterdikleri dikkat ve mevcut disiplinleriydi. Başlangıçta bu duruma kayıtsız kalan yeniçeriler bir süre sonra, yeniçeri ocağında haftanın belli günlerinde eğitim yapılması zorunluluğunun emredilmesi ve öteden beri bir türlü önüne geçilemeyen yeniçeri aylıklarına ait tezkerelerin elden ele satılmasının önlenmesi yoluna gidilince, Nizâm-ı Cedîd'e karşı çıkmış ve kendi aralarında yeni kuruluşa katılanları da geri çekmeye başlamışlardı. Ama Abdurrahman Paşa'nın Anadolu'da yetiştirdiği eğitilmiş askerlerin sayısı gittikçe artıyordu⁴⁴. Taşra alaylarının kuruluşunda en çok başarı gösteren kuşkusuz Kadı Abdurrahman Paşa oldu⁴⁵. Paşa, Anadolu askerlerinin yetiştirilmesi ve çoğaltılması için İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden desteklenmekteydi. O ve ona bağlı askerlere her türlü mühimmat ve para desteği sağlanmaktaydı⁴⁶. Zaten Anadolu'daki bu teşkilatın başında da bizzat kendisi bulunmaktaydı⁴⁷.

Anadolu askerlerinin yetiştirilmesi konusunda önemli rol oynayan diğer bir isim de, Cebbarzade Süleyman Bey'dir. Kendisine padişah bir hatt göndererek takdirlerini bildirmişti: "*Sen ki Cebbarzade Süleyman Bey'sin, sen benim sâdık ve rizâcu bendem olduğunu bilirdim, lâkin bu defa muvaffak olduğun hizmet ve ibrâz eylediğin gayret ve sadâkat tamam olup sana olan*

⁴² Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 253-260.

⁴³ Çataltepe, *a.g.m.*, s. 245-246.

⁴⁴ Adnan Giz, "Bir Yiğit Adamın Hikayesi", *Hayat Tarih Mecmuası Dergisi*, 6/4 (1970), s. 18.

⁴⁵ Berkes, *a.g.e.*, s. 95.

⁴⁶ HH. 14759, 20820.

⁴⁷ Danişman, *a.g.e.*, s. 1073.

teveccüh-ü derûnum birkaç kat daha ziyâde olup deavât-ı hazriyyeme mazhar oldun..." dedikten sonra Cebbarzade'ye Amasya Sancağı'nı da vermiştir. Ancak bu durum Anadolu'daki başka bir idareci Trabzon Valisi Mahmut Tayyar Paşa ile Cebbarzade'nin arasının açılmasına neden oldu⁴⁸. Padişah durumun farkındaydı ve mevcut durumda bir de Tayyar Paşa'yla uğraşmamak için Cebbarzade'nin onunla iyi geçinmesi gerektiğine dair fermanlar yollamıştı. Yalnız iki vali arasındaki çekişme çok eskilere dayanıyordu. Önceleri Tayyar Paşa ile III. Selim'in arası da iyiydi. III. Selim Tayyar Paşa'ya Trabzon ve Amasya Sancakları'nı vermiş o da Padişah'a şükranlarını bildirmişti⁴⁹. Fakat, Tayyar Paşa aslen Nizâm-ı Cedîd taraftarı değildir, buna karşın Cebbarzade Süleyman Bey bu açıdan III. Selim'in en çok güvendiği kimselerden birisiydi. Tayyar Paşa'nın isyanının sebebi, Cebbarzade'nin Nizâm-ı Cedîd'i kabul ederek, iltifata mazhar olması, Amasya'nın arkasından Sivas'ın elinden alınması⁵⁰, kendisine iltifat edilmeyip gölgede kalmasıydı. Bu durum karşısında Tayyar Paşa tamamen devlete muhalefet yolunu tutmuş ve bölgesinden asker toplayarak harekete geçmiştir⁵¹. İki idareci arasında yapılan savaşta bir kısım Anadolu beyleri Cebbarzade'yi bir kısmı ise Tayyar Paşa'yı tutmuş⁵² ama III. Selim'in desteği ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'nın yardımları sonucunda Tayyar Paşa bertaraf edilmiştir⁵³. İşte gerek bu mücadeleler esnasında gerekse sonraları Cebbarzade Süleyman Bey de Anadolu'da yeni birliklerin kurulması için büyük gayret sarf etmiştir⁵⁴.

Anadolu'da her ne kadar ayanlık ile idare edilen bölgeler varsa da bunların içinde Cebbarzade ile Kara Osmanoğlu en kudretlileri olup bunlardan Cebbarzade Nizâm-ı Cedîd'e taraftar ve Kara Osmanoğlu da

⁴⁸ Karal, a.g.e., s. 55.

⁴⁹ HH. 2048.

⁵⁰ HH. 4048-İ.

⁵¹ HH. 4079.

⁵² Tayyar Paşa'nın yanında yer alıp Nizâm-ı Cedîd'e karşı gelen kişiler şunlardır: E. Hacı Ömer oğlu Mustafa, Koyun oğlu Mustafa, Penbeci oğlu Mustafa. HH. 4072.

⁵³ Yücel Özkaya, "III. Selim Devri'nde Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'da Karşılaştığı Zorluklar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (1963), s. 148-149.

⁵⁴ Uzunçarşılı, a.g.m., s. 249.

hükümete bağlı kişilerdi. Tayyar Paşanın isyanının bastırılmasından sonra Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd'in uygulanması için büyük ölçüde güvenlik sağlanmıştı. Bundan başka Bolu ayanı Hacı Ahmed oğlu İbrahim Ağa da Nizâm-ı Cedîd için çalışıyor ve büyük gayret gösteriyordu. Sivas ve çevresi ise Cebbarzade'nin genç yaşta vezir olan oğlu Mehmed Celaleddin Paşa'ya verilmişti. Samsun ve Karadeniz'in Trabzon'a kadar olan kasabaları ise Tayyar Paşa'nın Rusya'ya kaçması nedeniyle güvenlik altındaydı ve buralardan da bir zararın gelmesi mümkün değildi. İkinci derecedeki Anadolu ayanlarından Bilecik ayanı Kalyoncu Ali ile Gediz ayanı Nasuh oğlu Nasuh'un da Nizâm-ı Cedîd'e aykırı bir hareketleri yoktu. Zaten Cebbarzade Süleyman Bey'in şan ve kudreti bilindiğinden bu bölgelerde de herhangi bir muhalefet beklenemezdi⁵⁵. Yeni askeri birlikler adına Anadolu'da bu ilerleme ve güvenlik sağlandıktan sonra Rumeli hedef alınmıştı.

Anadolu'ya askeri birliklerin oluşturulması konusunda fermanlar gittiği vakitlerde Rumeli'ye de aynı mealde fermanlar gönderilmişti ancak Rumeli'ye Anadolu'da yeni askerlerin tesisinden sonra hız verilmiştir⁵⁶. Asker toplanması için Anadolu'ya 15, Rumeli'ye 18 adet, toplam 33 evâmîr-i şerîfe gönderildi⁵⁷. Fakat Rumeli'de durum pek de iyi değildi. Sırplar ayaklanmış, Fransızlar Bosna'dan geçerek Dubrovnik'i işgal etmiş, Rumeli ayanı adı verilen bazı kişiler çeşitli bölgelerde yarı bağımsız bir idare kurmuşlardı. Adeta Rumeli'yi paylaşmış bulunan güçlü ayanlardan Trisniklioğlu, Pasbanoğlu ve Dağdeviren oğlu bu bölgelerde Nizâm-ı Cedîd kurulmasını istemiyorlardı. Şayet bu teşebbüs gerçekleşirse bağımsızlıkları da sona erecekti⁵⁸. Bu ayanlar bir hükümet gibi asker besliyorlardı. Belli sınırlara sahip olan hatta zaman zaman kendi aralarında muharebe bile eden bu kişiler Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlığı için bir araya geleceklerdir⁵⁹. Onun için

⁵⁵ *a.g.m.*, s. 265. Konu ile ilgili ayrıca bkz. Yücel ÖZKAYA, "Orta Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd'in Kuruluşu ve Kaldırılışı", *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi* (Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Sayısı), ss. 509-521.

⁵⁶ *HH. 8501.*

⁵⁷ *HH. 10125.* Bu Hatt-ı Hümayûn'un aslı ve transkribi Ek 4'te sunulmuştur.

⁵⁸ *Giz, a.g.m.*, s. 19.

⁵⁹ *Uzunçarşılı, a.g.m.*, s. 266.

Rumeli'den bu isteğe olumlu cevaplar gelmedi. Hiçbir kaza asker toplama görevini kabul etmedi. Hiç asker vermedikleri gibi fermanı okuyanlara da “*Biz yenişeriyiz, aynen ecdadımız gibi, bu nizâm-ı cedîdi kabul etmeyiz*” diyerek karşı çıktılar. Bunun üzerine Abdurrahman Paşa'ya haber gönderilerek kendisi İstanbul'a davet edildi⁶⁰.

Zamanın sadrazamı İsmail Paşa da, Nizâm-ı Cedîd'e cephe almıştı. Bir taraftan Trisniklioğlu'na haber göndererek yeni düzene karşı harekete geçmeyi teklif ediyor diğer yandan Rumeli halkına Abdurrahman Paşa'nın oraya gelerek herkesi kılıçtan geçireceği haberini yayıyordu. Bu arada Veliaht Mustafa'yı tutanlar da bu komplolara destek veriyorlardı. Nitekim Abdurrahman Paşa Rumeli'ye geçecektir. Yalnız burada Nizâm-ı Cedîd için asker toplamak mümkün olmayacaktır. Üstüne üstlük Paşa'nın buraya gitmesinden sonra Nizâm-ı Cedîd yeniliklerinin de son dönemlerine gelinmiş olacaktır. Bu konuyu “Nizâm-ı Cedîd'in Başarısı ve Karşılaştığı Tepkiler” adlı bölümümüzde ele alacağız.

3) Diğer Askeri Ocakların Islahı Çalışmaları

Nizâm-ı Cedîd'in programı yapılırken belirtilen önemli esaslardan birisi de mevcut askeri ocaklardan bilhassa Topçu, Humbaracı, Lağımcı Ocakları'nın yenileştirilmesiydi. Bu ocaklar haliyle devlet için son derece önemliydi. Nitekim, yeni askerlerin düzenini ve çalışmalarını devamlı takip eden III. Selim, vezirine yazdığı bir fermanla: “*Benim Vezirim, dünkü tertib hûnerini gördüm, lâkin geceden berü mülâhaza ediyorum o kadar orduda tertîb olunan top ve havan azdır. Zirâ muhârebe olunacak kâfir, tâlimli asker ve techîzâtla müretteptir...*”⁶¹, diyerek askeri ocaklarda üretilmesi gereken top ve diğer techizatların önemine işaret etmiştir. Bu yüzden, Nizâm-ı Cedîd

⁶⁰ Vaka-ı Cedîd, s. 62.

⁶¹ Tahsin Öz, “Selim III'ün Sırkâtibi Tarafından Tutulan Rûznâme”, T.V., III/13 (1944), s. 26.

Dönemi'nde Topçu, Humbaracı, Lağımıcı ve Arabacı ocakları için yeni kanunnameler ortaya konmuştur⁶². Yapılan kanunlarla, askeri ocaklara XVII. ve XVIII. yüzyıllarda görülmemiş bir disiplin ve eğitim kazandırılmıştır.

III. Selim'in düzenlemeyi düşündüğü ocaklardan Topçu sınıfı, devlette her zaman itibarlı bir birlik sayılmıştır. Bunlar top kullanan Kapıkulu sınıfıdır⁶³. Bu sınıfın durumu savaşların kazanılması ya da kaybedilmesinde son derece önemli rol oynamıştır. Bâbıâîlî, bundan dolayı İstanbul ve diğer vilayetlerde çok sayıda topçu bulundurmuştur. XVI. yüzyılda Türk topçuluğu diğer devletlere nazaran üstündü. Fakat son yıllarda bu sınıfa da suiistimaller sızmış, ocağın düzeni bozulmuştu. Topçular top talimi yapmaz oldular. Topçu zabıtları esaslı hiçbir mesleki bilgiye sahip bulunmuyorlardı. Bu görev topçuluk hakkında hiçbir bilgisi olmayanlara bile verilir olmuştu. Çünkü bu sınıfa dahil olanlar hiçbir okulda eğitim görmüyorlardı⁶⁴. Bu yüzden de iyi yetişmiş topçu sayısı son derece azalmıştı. Ayrıca, eski Balyemez (Batarya topu) ve Şâhîler (küçük çaplı toplar) imalat şekli bakımından kusurlu ve kullanımları da zordu⁶⁵. Savaş zamanlarında toplar ağırlıkları yüzünden çamurlara batır, yollarda kalırdı. III. Mustafa döneminde ağır toplar yerine, Baron de Tott'un yardımıyla, hafif toplar döktürülmüş ancak bu konuda esaslı bir yenilik yapılmamıştı ki buna el atan da III. Selim olmuştur.

Bu dönemde, Fransa, İngiltere⁶⁶ ve İsveç'ten topçuluktan anlayan mühendisler getirtildi. Tophane ıslah edildi ve Fransız modelinde yeni toplar döktürüldüğü gibi topçu ocağı da bir kanunname ile ıslah edildi⁶⁷. Eski topçu kışlaları yıktırılıp, yeni bir planla, genişletilerek ve sayıları artırılarak inşa edildi. Günlük eğitimler için geniş alanlar tahsis edildi. Başlarına bir Topçu Başı, her top için bir Top Ustası, bir yamak ve sekiz de nefer tayin edildi.

⁶² HH. 57466.

⁶³ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 96.

⁶⁴ Karal, *a.g.e.*, s. 47.

⁶⁵ Râif Efendi, *a.g.e.*, s. 14.

⁶⁶ HH. 3669.

⁶⁷ Karal, *gös. yer.*

Sınırlarda olsun, İstanbul'da olsun Topçulara ödenecek maaşlarda büyük bir hassasiyet gösterildi⁶⁸.

1793'de çıkarılan Topçu Ocağı Kanunnamesi'ne göre; " Topçu Ocağı'na Cebeci Ocağı gibi bir tuğ verilecek, komutanı Topçu başı olacaktır. Gerek topçular, gerekse tophane onun emrindedir. Nazır⁶⁹, tophane ile ilgili işleri yürütür. Ocak katibi, mevâcip (ulûfe) ve şöhret (künye) defterlerini tutar. Ocak kethüdası, Topçu başının başyardımcısı olup ondan sonra gelen en büyük komutandır. Bölükbaşı her ortayı komuta eden kişidir. Odabaşı, her ortada bulunan bölükbaşından sonra gelen bir subaydır. Vekilharç, Ortaların iaşe ve ikmal işlerine bakarlar. Topçu ortalarının sayısı 25'tir. Her ortaya 10 top verilir, 25 ortanın 250 topu olur."⁷⁰

Arabacılar ise Topçuların yardımcı sınıfıdır. Bu nedenle yapılan Arabacı Kanunnameleri ile Topçu Ocağı Kanunnameleri birbirine benzemektedir. Kanuna göre, Arabacıların da bir katibi vardır ve sınıfın işlerinin idaresi, zabitlerin seçimi ve tayini, güvenliğini ve düzenin sağlanması Ağa'nın ve Nâzır'ın görevlerindendir. Arabacı zabitleri hizmette olmadıkları zaman kışlalarına gidecekler ve gerekirse topların nakli ve atların, top kundaklarının bakımı ile ilgileneceklerdir. Ayrıca Arabacılar sınıfının, marangozları, demircileri, eğercileri ve nalbantları da bulunacaktır⁷¹. III. Selim, Top arabacıları imalathanesinde yapılan top arabalarının muhafazası için Taksim'de uygun bir yere mahzen yapılmasını da emretmiştir⁷².

1806 yılında Topçu ve Arabacı Ocakları Kanunu'na şu eklemeler yapılmıştı: *"Topçu ve Arabacı Ocakları neferlerinin bir ticaret ve sanat icra etmelerine izin verilmekle birlikte elbiselerine uygun işler yapmaları*

⁶⁸ Raif Efendi, **a.g.e.**, s. 14-15.

⁶⁹ Bu tarihte, Topçu Ocağı'na nazır olarak Mustafa Reşid Efendi tayin edilmiştir. Sertoğlu, **a.g.e.**, s. 2759.

⁷⁰ Özütopçu, **a.g.m.**, s. 86-88.

⁷¹ Raif Efendi, **a.g.e.**, s. 18-19.

⁷² HH. 55057.

gerekmektedir. Zabitlerin ise başka bir iş ve ticaretle uğraşmaları yasaktır... Zabitler, elbiselerin yemeklerin, kışla, yatak ve silahların pak ve temizliğine dikkat etmeli, neferleri evlatlarını terbiye eder gibi yetiştirmelidir... Irza, edebe, dini kaidelere, kanuna bütün neferlerin dikkat etmelerini sağlayıp, onlara kardeşçe muamele yapılması da yine Zabitlerin görevleri arasındadır... Neferlerden biri bir kabahat işlerse veya kumara bulaşırsa, top ustası, arabacı halifesi, ve aşçı ustaları terbiyesini sağlamakla mükelleftirler. Onlar başaramazsa, Alemdar, Vekilharç, Odabaşı, Çorbacı (Bölükbaşı) ve nihayet tertip üzere Ocak Kethüdası ve Ağası'na varıncaya kadar bildirilmesi ve cezasının uygulanmasına dikkat edilmesi şarttır... Ocak demek adâb ve erkân demektir⁷³."

III. Selim, yeniden tesis ettiği Topçu Ocağı ile talimi geri getiriyor, ateşli eğitimi zorunlu kılıyor ve Avrupa'dan getirttiği yabancı uzmanlar aracılığıyla yeni teknikleri orduya yerleştirmeyi hedefliyordu. Topçuluk fenninde mahir bir çok kimseyi istihdam eden⁷⁴ Padişah, Avrupa tarzında mükemmel topların imal edilmesini⁷⁵ ve bunların denemelerinin yapılmasını emretmiştir⁷⁶. Kendisi de bizzat bu denemeleri vezirleriyle birlikte izlemiştir⁷⁷. Kanunlar, yükselmede kıdem ve yeteneği esas aldığından ocakta verim artmıştır. Sonuçta Osmanlı topçuluğu III. Selim'in fermanları ile yeni ileri bir düzene kavuşmuş bulunuyordu. Bu yüzden, Osmanlı Devleti'nde modern Topçu Ocağı'nın temelini atan kişinin III. Selim olduğu söylenebilir⁷⁸.

Humbaracı sınıfı bir diğer önemli askeri ocağı oluşturmaktadır. Humbara ve bunun halk arasındaki şekli olan kumbara el bombasıdır. Kışlaları ve fabrikaları Üsküdar'da bulunan Humbaracılar sınıfına da, Nizâm-ı Cedîd döneminde III. Selim, özel ilgi göstermiştir⁷⁹. Humbaracılar harpte

⁷³ HH. 4356/A.

⁷⁴ HH. 6975.

⁷⁵ HH. 56784.

⁷⁶ HH. 9135, 15211, 55265, 10617, CA. 53.

⁷⁷ HH. 1766.

⁷⁸ Özütöçü, a.g.m., s. 89.

⁷⁹ Öztuna, a.g.e., C. II, s. 98.

ateşlemeler için önemli bir grup olup bu sınıfta da zamanla nizamlarına itina gösterilmediğinden topçularda olduğu gibi suistimaller oluşmuştur.

III. Selim döneminde bunlar için çıkarılan kanunname ile; artık Humbara neferleri geometri bilgisi ve atış sanatını öğrenmek için mahir ustalardan dersler görecekler ve daima eğitim ve öğretim ile uğraşacaklardır. Humbaracı başı, doğru ve muktedir bir kişi olacak, ulu orta azl ve nasb edilmeyecek, kendisinden hiçbir surette hediye alınmayacaktır⁸⁰. Humbaracı Ocağı'nda olan evli ve ehil taşralı, zeametli kişilerin işlerini kolaylaştırmak için barış zamanlarında (vakt-i hizada) nöbetleşe vilayetlerine gitmelerine izin verilmiştir. Fakat savaş zamanlarında (vakt-i seferde) nöbetleşe usulü geçerli olmayıp bütün Humbaracı neferleri görevli oldukları yerde bulunmak zorundadırlar. Barış zamanlarında nöbet gereği İstanbul'da bulunan neferler obüs denilen toplarla talim yapmak, siper almak ve fenn-i hendese üzere humbara atmak sanayilerini öğrenmek ve uygulamak zorundadır. Nöbetle zabitleriyle birlikte neferlere her gün Mühendishâne-i Hümâyûn'a giderek gerekli fenleri öğrenmeleri ve uygulamalarını da talim mahallerinde sürdürmeleri emredilmiştir. Her altı ayda bir kayıtlarına göre yoklanıp imtihan yapılmalarına karar verilmiştir. Bundan sonra da ocağa girecek olanlara ocağın gerekli şartlarının okunması belirtilmiştir. Farklı bölgelerden güçlü kuvvetli tımar sahibi kişiler ocağa kaydedilerek Humbara Ocağı'nın sayısı artırılmış, boşalan bir görev olursa o göreve gelecek kişi önce Mühendishâne hocasının daha sonra nazırın onayından geçmiştir. Ocakta bir hastalığı nedeniyle iş göremeyecek durumda olan kişiler varsa güçlü, kuvvetli ve yeterliliklerini ispat edebilecek çocukları adına bu görevden feragat edebilmişlerdir. Kanuna göre Humbaracı Ocağı, Devlet-i 'Aliyye'nin itina gösterdiği ocak olduğundan tımarlı ve yevmiyeli neferler ve mülazımların yol ve erkan bilmeleri, kanunlara riayeti icap ettiğinden eğer hilafı hareket eden olur ise ağaları tarafından cezalandırılacaklar, onlara değnek ve hapis cezası verilebilecektir. Mevcut neferlerin sayısı, İrad-ı Cedîd'den ilave edilecek

⁸⁰ Karal, a.g.e., s. 45.

tımarlardan başka, Rumeli Eyaleti'nden Sofya, Filibe, Dimetoka, Edirne, Manastır, Drama, Selanik, Vidin ve Köstendil'in yerlilerinden yetenekli kişiler kaydedilmek suretiyle artırılacaktır⁸¹.

Fermanlar'da, Humbaracılar'ın hizmete devam etmeleri istenmiş, görevden uzak duranların tımar ve zeametlerinin ellerinden alınacağı belirtilmiştir⁸². Eğitime son derece dikkat edilmesi gerektiği hatırlatılarak⁸³, düzen ve intizama önem verilmiş, herhangi bir düzensizlik çıkaranlar te'dib edilmiştir⁸⁴.

III. Selim Humbaracılar için kanunnameler ortaya koymaktan başka, bu sınıfı daha kullanışlı havan ve güller yapmaya yöneltti. Sütüce'de birçok lojman, mutfak ve ahırlarıyla muazzam bir kışla inşa edildi. Reis Efendi(Âtîf Efendi)'yi Humbaracılar sınıfı ve Lağımıcılar sınıfının bazı işlerini tanzim ile görevlendirdi⁸⁵.

Bu dönemde ıslahı düşünülen Lağımıcılar ise, bir istihkam sınıfıdır. Lağım yer altı ve kale muharebelerinde açılan tüneldir⁸⁶. Daha önce Lağımıcılar sınıfı için hazırlanan kanunnameler, bunların matematik öğrenimi görmüş ve istihkam fennine ait bilgileri edinmiş olmalarını gerektiriyordu. Kanunnameler'de, Lağımıcı kadrolarına ehil olanların getirilmesi şartı öne sürülmüştür. III. Selim bu sınıfı da güçlendirmeyi arzu ettiğinden onlar için de kanunnameler yapmıştır. Lağımıcı ocağının düzenlenmesine dair 1793'te yayınlanan nizâmname de şu esaslar üzerinde durulmuştur:

"Lağımıcı Ocağı neferlerinin eskiden beri fenn-i hendese ve lağım bağlamada, savaş sanayiini bilmede mahir olmaları icap etmesine rağmen şu anda ehil olmayanların ocağa alınması nedeniyle istenilen fenleri icra edecek

⁸¹ HH. 3728.

⁸² HH. 14440.

⁸³ HH. 8391, 9289.

⁸⁴ HH. 8431, 12508.

⁸⁵ Raif Efendi, a.g.e., s. 20-21.

⁸⁶ Öztuna, a.g.e., s. 98.

kişilerin kalmadığı, eğitime rağbet edilmediği aşikardır. Lağımcılar nazır ve ağa marifetiyle birer birer yoklanıp, mevcut olmayanların memurlukları ellerinden alınacaktır. Mevcut olanlar imtihana tabi tutulup yeteneklilerine ve hak edenlerine maaşları verilmeye devam edilecek yalnız ehil olmayanlar belli bir süre eğitime tabi tutulduktan sonra gayret gösterip maharet kazanırlarsa görevlerinde bırakılacaklardır.

Humbaracılar Ocağı için inşa olunacak kışla yanına Lağımcılar için de iki kıt'a kışla yapılacaktır. İki sınıfa ayrılacak Lağımcıların bir sınıfı lağım bağlamak diğer sınıfı ise köprü ve kale yapmak hünerleriyle donatılacak. Başlarına bir Lağımcı başı atanacak eğer kötü bir davranışı görülürse nazır tarafından yapılacak araştırma ile görevine son verilebilecektir. Yine Ocağa, görevlerini hakkıyla yapabilecek Ocak kethüdası, Çavuş ve Alemdar tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Humbaracı ocağına atanan katibin aynı zamanda Lağımcılar sınıfı katibi de olması kararlaştırılmıştır. Lağımcılardan hizmeti terk edenlerle iki seneye kadar fen tahsili yapamayanların maaşları verilmeyecek. Maaş vaktinde hastalığı ve özürlü nedeniyle orada olmayanların maaşları nazırda emanet tutulacak geldiklerinde teslim edilecektir. Eğitime öğretime mutlak surette devam edilecektir. Herhangi bir zamanda firar eden neferler olursa o zamana kadar verilen maaşları ellerinden alınacak ayrıca gereken cezaları da verilecektir.

Sefer zamanında Lağımcı neferleri toplu halde ağaları etrafında toplanmalı fakat duruma göre belli bir miktarının İstanbul'da kalmasına izin verilmelidir. Ancak sefere iştirak etmeyenlerin eğitimlerine aralıksız devamları şarttır. Her ay nazır ve ağa denetiminde yoklamalar yapılacaktır. Tersane'de olan bir Mühendishâne gibi Humbaracı ve Lağımcı kışlalarının yanında da bir Mühendishâne inşa edilecek, buraya bir hoca ve dört halife tahsis olunacaktır. Bu maddelerin hilafına hareket edilmeyecek⁸⁷."

⁸⁷ HH. 3721, CA. 3875.

Fermanlar'da Lağımıcı neferlerinin de Humbaracı neferleri gibi dinç ve genç olmaları gerektiği hatırlatılmıştır⁸⁸. 1804 yılında Lağımıcılar sınıfı kanununda değişiklik yapılarak: *"Lağımıcılar neferleri eskiden olduğu gibi Humbaracı Ocağı'na ilhak edilecektir. Humbaracı Ocağı'nın 5, 7, 14, 22 ve 36 bölüklerine Lağımıcı neferleri dağıtılacaktır. Bundan sonra Humbaracı ve Lağımıcılar ayrı ayrı ocak olarak değerlendirilmeyecek, defterhane kayıtlarında dahi Lağımıcılar için, Humbaracı Ocağı'nın Lağımıcı Bölüğü Neferatı diye adlandırılacaktır"*⁸⁹.

III. Selim, barut imali ile ilgili bir nizâm-nâme de yayınlamıştır. O döneme kadar Baruthane Nazırlığı, istendiği zaman değiştirilen yıllık bir görev kadrosu sayılırdı. Bu nedenle barut üretiminde gereken istikrar ve verim de sağlanamıyordu. İstanbul, Gelibolu ve Selanik Baruthaneleri'nden talep olunan üç bin kantar barutun ancak yarısı sağlanıyor, o da çok kötü kalitede oluyordu. Barut ateş almıyor, yahut gülle hesaplanan menzilin yarısına dahi ulaşmıyordu. III. Selim, imal edilen barutun ancak tören atışlarına yaradığını üzüntü ile müşahade etti. Askeri ihtiyaçlar için yabancı ülkelerden, kantarı 60-70 kuruşa barut alınmaya mecbur kalındığını, bu barutun da küçük bir kısmının iyi kalite, geri kalanının çok kötü kalitede olduğunu ve zamanında temin edilemediğini gördü. Kendi ülkesinde barut imali için ana madde olan güherçile mevcut olduğunu bunun yabancılara ihracının yasak olmasına rağmen ihraç edildiğini sonra bu maddenin temini için diğer devletlere başvurulduğunu tespit etti.

Sonuçta Sultan, devlet adamlarına sıra ile Baruthaneler Nazırlığı görevinin verilmesi usulüne son vererek, ileri gelen kişilerden birine bu görevi devamlı ve kalıcı olarak verdi. İyi kalitedeki güherçileye iki misli fiyat ödenmesini emretti. Barut imali ve güherçile değirmenleri için uzmanlar getirtti. İstanbul Baruthanesi için bütün gerekli alet ve malzemeyi sağlayarak

⁸⁸ HH. 12533.

⁸⁹ HH. 3722.

eksiklerini giderdi⁹⁰. Burada barut yapılıp satılması için fermanlar yayınladı. 1787-1792 Osmanlı-Rus Harpleri'nde baruta olan fazla gereksinim nedeniyle⁹¹, üretilen ve üretilmesi gereken barut miktarlarını bizzat takip ettirdi. Her zaman öncesine göre daha fazla barut imal edilmesi gerekliliğini hatırlattı⁹². Bu Baruthane'yi adeta yeniden kurdu. Yine İstanbul'da Küçükçekmece yakınlarında yeni bir baruthane açtırdı. Baruthane'de çarkların döndürülmesi için hayvan kuvveti yerine su kuvvetinden istifade edildi⁹³. Barutun iyi kalitede yapılmasını fermanlarında emreden III. Selim bizzat barut imallerini tetkik etti⁹⁴. Ara sıra üretim konusundaki şikayetlerini de dile getirdi fakat Nizâm-ı Cedîd döneminde, üretilen barutlarda kalite o kadar arttı ki, yeni bir miskal barut eskisinin sekiz miskaline eş güçte oldu. Yabancılardan barut alınmasına ihtiyaç kalmadığı gibi barut depoları o kadar çoğaldı ki, barut ihracatına bile başlandı⁹⁵.

III. Selim, boğazın Karadeniz'e çıkış noktasında olup tamirleri sona eren Bağdadçık, Revancık, Rumeli feneri, Garipçe, Büyük liman ve Poyraz Limanı kalelerinin muhafızlarını artırmış, bunlara Levend Çiftliği'ndeki askerler gibi talimler yapmalarını emretmiş, bu usulü Rumeli Kavağı, Anadolu Kavağı, Yuşa ve Tellitabya'da da tatbik ettirmiştir. Bunun en önemli sebebi artık Karadeniz'de kuvvetli bir donanması bulunan Rusya'ya karşı icabında İstanbul'u müdafaa idi⁹⁶. Görüldüğü gibi, dönemin teknik sınıfları olan bu ocaklarda köklü yenilik olarak göze çarpan büyük bir şey yoktur. Fakat Topçu, Humbaracı, Lağımçı ve Top arabacı birlikleri daha önce de Baron de Tott ve diğerlerinin çalışmalarından etkilenmiş olduklarından buralardaki reform hareketleri diğer alanlara göre daha da başarılı olmuştur⁹⁷. Ocakların bozulmuş olan disiplin ve nizamını yeniden kurmak için maddeler konulmuş,

⁹⁰ HH. 8419.

⁹¹ Gazi Özden, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Silahlı Kuvvetlerin Harp Sanayii Tesisleri", **Askerî Tarih Bülteni**, 12/22, (1987), s. 65.

⁹² HH. 4529.

⁹³ Karal, a.g.e., s. 63.

⁹⁴ HH. 8564, 9717.

⁹⁵ Râif Efendi, a.g.e., s. 16-17.

⁹⁶ Sertoğlu, a.g.e., s. 2760.

⁹⁷ Shaw, a.g.e., s. 354.

askerliğin esası olan talimlere son derece dikkat edilmesi istenmiş ve bu büyük ölçüde sağlanmıştır⁹⁸. Şunu da unutmamak gerekir ki III. Selim asıl Nizâm-ı Cedîd ordusuna önem vermiş olup bu ocakların ıslahını iyileştirici bir tedbir olarak düşünmüştür.

4) Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'un Kurulması

Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretimin merkezi medreselerdi. XVIII. yy'da medreseler de yeniçeri ocağı gibi işlevini yerine getiremez bir hal almıştı. Bu alandaki eksikliği giderme çalışmaları daha XVIII. yy'ın ilk yarısında başlamıştı. I. Mahmud devrinde Humbaracı Ahmet Paşanın gayretiyle Üsküdar'da bir "Mühendishâne" okulu açılmıştı (1747). Fakat yeniçeriler tarafından bir türlü benimsenmeyen bu okul kapatılmıştı. III. Mustafa zamanında, Osmanlı donanmasının subay ve teknik adam ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn (Deniz Okulu) kurulmuştu (1773)⁹⁹.

I. Abdülhamid'in tahta çıktığı yıllarda bu okul çalışmalarına devam ettiği gibi aynı padişah döneminde sadrazam olan Halil Hamit Paşa ordunun teknik ihtiyaçları için Avrupalı uzmanlardan geniş ölçüde yararlanmıştı¹⁰⁰. Bu okul ilk askeri deniz okuluydu. Bu sayede donanmaya geometri ve coğrafya bilen, haritadan anlayan, gemi yapımında bilgili deniz subayı yetiştirmek amaçlanmıştır. Okul Hendesehane adı ile açılmışsa da 1789'da adı Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn olarak değiştirilmişti¹⁰¹. Okula ders araç ve gereçleri ve gerekli kitaplar temin edilmiş, hatta Avrupa'dan okul için fen konuları, gemi yapımı ve denizcilikle ilgili kitaplar sipariş edilmişti. Bu şekilde

⁹⁸ Karal, a.g.e., s. 48.

⁹⁹ Karal, Osmanlı..., s.67.

¹⁰⁰ Karal, Selim III'ün..., s. 71.

¹⁰¹ M. Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, C.5, s.282.

okulun Avrupa kaynaklı haritaları ve bir kısmının Türkçe tercümesiyle birlikte yabancı kitaplardan oluşan zengin bir kitaplığı bulunmaktaydı¹⁰².

Nizâm-ı Cedîd hareketi içerisinde, her sahada olduğu gibi askeri teknik eğitim meselesi de söz konusu olmuş ve bu konuda yabancılar tarafından layihalar verilmiştir. Bunlardan D'Ohsson layihasında, Osmanlı ve Avrupa askeri eğitimini genişçe mukayese ettikten sonra Osmanlı Devleti'nin denizde ve karada kuvvetini geliştirmesi için Avrupa'dan subay getirmesi ve mutlaka bir talimhanenin kurulması gerektiğini belirtir. D'Ohsson özellikle ihtiyaçları devlet tarafından karşılanacak 300-500 kişinin eğitilebileceği bir program teklif etmiş, kurulacak olan talimhâne-i askerînin yeri ve özellikleri, alınacak talebelerin seçimi, yaşları ve sayıları, eğitimleri, mezunların istihdamları ve talebenin kıyafetlerini ayrı ayrı maddeler halinde ele almıştı. Sunulan bu layihayı çok beğenen III. Selim bazı hususlar dışında birçoğunun uygulanmasını emretmişti¹⁰³. Ebubekir Ratıp Efendi de, Sefaretnamesi'nde Avusturya'da subayların kimlerden ve ne şekilde seçildiklerini, nasıl yetiştirildiklerini, "Akademiya Enjeniyor" ve "Akedemiya Militer" gibi askeri okulları kaleme almış ve bu konuda bir talimhanenin gerekli olduğu üzerinde durmuştu¹⁰⁴.

Sultan'a, Mühendishâne ile ilgili daha birçok layiha sunulmuştur. 1794'te padişaha sunulan ve kimin sunduğu belirtilmeyen layihanın birisinde, Mühendishâne'nin bazı şartlara ve gereksinimlere ihtiyacı olduğu üzerinde durulur. Belirtilen maddelere son derece dikkat edilmesi gerektiği belirtilir. Bunlar özetle şunlardır: "1. *Talimhane'nin Kağıthane'de inşa edilmesi, binanın ahşap olmayıp taştan ve tuğladan yapılması, hocalar için ayrı ayrı odaların oluşturulması*, 2. *Öğrencilerin 15-20 yaşları arasında olması*, 3. *İlm-i Hesâp, İlm-i Cebir, Fenn-i Deryâ, Fenn-i Resim, Tertib-i Asker, Mimari,*

¹⁰² Cahit Yalçın Bilim, "Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar", **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, s. 238.

¹⁰³ Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendishânelerin Kuruluşu", **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, s. 686.

¹⁰⁴ Unat, **a.g.e.**, s. 160.

Hendese, ayrıca Türkçe ve Fransızca derslerinin farklı hocalar tarafından okutulması, 4. Talimhane’de bütün ülkelerin, denizlerin, sahil ve beldelerin harita ve resimlerinin, hendese aletlerinin, Türkçe ve Fransızca kitapların bulundurulması, 5. Mühendishâne için gayretli ve yetenekli bir nazır tayin olunması ve bu nazırın bütün hocaları denetlemesi, talebenin seçimi ve atılması hususlarında son derece yetkili olması, 6. Talebelerin hergün derse devam mecburiyetlerinin olması, 7. Mefruşatların, hocalar ve öğrenciler için gerekli olan masaların devlet tarafından karşılanması, Maaşların nazır tarafından dikkatli bir şekilde dağıtılması, Mühendishâne içerisinde kimsenin tütün içmemesi, 8. Her türlü hastalığın önüne geçilmesi için nazır ve baş muallimin gerekli tedbirleri alması, 9. Talebelerden derslerini bitirip istihdamı gerekenlerin hangi alanda yetenekli ve tecrübe kazanmışlarsa o alana nakli, me’zun talebelerin ilk sene bin, ikinci sene bin beş yüz, üçüncü sene de iki bin kuruş maaşla taşralara gönderilmeleri, 10. Belirtilen hususlarda Nazır Efendi’nin dikkat ve gayretlerini esirgememesi, bütün meselelerde Reisül-küttap Efendi’ye ifade vermesi”¹⁰⁵.

İlk zamanlar nerede kurulabileceği çok tartışma konusu olan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn 1795’te kurulmuştur¹⁰⁶. Hasköy’deki Humbaracılar kışlasının yanına inşa edilen Mühendishâne binasına talebeler bir yıl sonra Eylül 1796’da taşınmışlardır. Bu binanın dar ve ihtiyacı göremez durumda olduğu görülünce Mühendishâne hocası Abdurrahman Efendi’nin teklifi ve onunla yapılan görüşmelerden sonra mevcut binanın genişletilmesinin de mümkün olmadığı anlaşılnca Cephane’ye yakın 2500 zirâ’ genişliğindeki boş bir arsaya yeni bir Mühendishâne binası yapılması kararlaştırılmıştır. Bu binanın masraf bedeli 15.000 kuruş olarak belirlenmiş,

¹⁰⁵ HH.9783. Bu Hatt-ı Hümâyûn’un aslı ve transkribi Ek 3’te sunulmuştur.

¹⁰⁶ Karal, **Selim III’ün...**, s. 79. Okulun kuruluş tarihi ile ilgili bilgiler çok çeşitlidir. Kuruluş tarihini, Bayram Kodaman “Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi” adlı kitabında 1796, Yaşar Yücel-Ali Sevim “Türkiye Tarihi” adlı kitaplarında 1794, Yahya Akyüz “Türk Eğitim Tarihi” kitabında 1793 olarak göstermektedirler. Geniş bilgi için bkz. Yağmur Say, **Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn**, s. 47-48. III. Selim’in Mühendishâne’nin kuruluş ve açılışını emreden fermanı 1912’de Matbaa-i Bahriye tarafından basılmıştır. Bkz. Mehmet Arif, **Mühendishâne-i Sultânî’nin Tesis ve Kûşadını Âmir Sultan Selim Hân-ı Sâlis Fermanı**, İstanbul 1328.

padişah yapılsın emir ve iznini vermiştir¹⁰⁷. Temmuz 1797'de Humbaracı ve Lağımçı Ocakları Kışlası'nın inşaatları tamamlanmış, aynı yıl inşaatı tamamlanan yeni Mühendishâne binasının odalarının tefrişi için de bir miktar para ayrılmıştır. Daha sonra kadroları Tersane Mühendishânesi'nde bulunan yedi kara mühendisi de buraya naklolunarak Osmanlı'daki kara mühendislik eğitimi bir yerde toplanmıştır. Mühendishâne-i Bahrî talebelerinin haftada iki gün Mühendishâne-i Berrî'ye gelip ders okumaları usul olarak kabul edilmişti. Mühendishâne'de üst katta, hoca ve halifelerin odaları olarak kullanılan iki oda, iki dersane, bir divanhane ve kütüphane, alt katta ise yine iki oda ve iki dersane, bir talimhane odası, bir alet odası, matbaa ve mutfak bulunmaktaydı¹⁰⁸.

Bazı yazarlar Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Kanunu'nun 1795 tarihli olduğunu bazıları ise 1794 tarihli olduğunu savunurlar ki bu konuda daha farklı tarihler verenler de mevcuttur. Bu kanunun yayınlanmasıyla Mühendishâne-i Hümâyûn'a "Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn", Tersane Mühendishânesi'ne ise "Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn" denilmiştir¹⁰⁹.

Humbaracılar Nazırı Mustafa Beyefendi nezaretinde, Hoca Abdurrahman Efendi ve iki halife, toplam üç kişilik kadro, ile eğitime başlayan Mühendishâne'ye İstanbul ve taşradan talebe kaydına başlanmıştır. Mektebe kabul şartlarının başında 20 yaşını geçmemiş olması¹¹⁰, bekar, güçlü, kuvvetli ve istidatlı olmaları ve mektebin nizamına tamamen uyacakları hususunda teminatları olması gerektiğine ve ailelerinin dahi kimler olduğuna dikkat edildiği görülmektedir¹¹¹. Genç yaştaki talebelerin böyle okullara girmesinde başta ahlaki olmak üzere çeşitli engeller gören bir takım görüşlere önem verilmeden 11-12 yaşındaki talebelerden dahi alınanlar oldu.

¹⁰⁷ HH. 8394.

¹⁰⁸ Kaçar, *a.g.m.*, s. 689.

¹⁰⁹ *a.g.m.*, s. 692.

¹¹⁰ HH. 9783.

¹¹¹ Kaçar, *a.g.m.*, s. 690.

Bunlardan bir kısmı lağımıcı, bir kısmı humbaracı, diğer bir kısmı da tersaneye bağlı mühendis olarak yetiştirildi¹¹².

Okul; İstihkam, Humbara ve Mühendislik bölümlerinden oluşuyordu. Dersliklere, odalara ve bir kitaplığa sahip olan Mühendishâne'ye giderlerini finanse etmek için tımar ve zeamet verilmişti. Öğrencilerin kalem, kağıt ve kitap vs. gereksinimleri okul tarafından karşılanmaktaydı. Burada önce aritmetik, geometri, güzel yazı, kompozisyon, resim, trigonometri, cebir, savaş tarihi, felsefe, coğrafya, astronomi ve Fransızca gibi dersler okutuluyor, uygulamalı savaş sanatı eğitimi verilmesi de okul programında yer alıyordu. Daha sonra okula askeri okullardan öğrencilerin alınacağı, yerli ve yabancı hocalardan bir öğretim kadrosunun oluşturulacağı ve öğrencilere burs verileceği bildiriliyordu¹¹³. Geniş bir nizam ortaya koyan Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn kanunnamesi ilmi, tedrisi, idari, mali ve personel durumu ile ilgili şartları kapsamaktadır. Bu kanunnamenin bazı maddeleri şunlardır:

“Hatt-ı Hümâyûn olan kânûnum her harfi ile düstûr bilinip tatbîk edilecek, bunun dışında hareketten kaçınılacaktır. Hasköy’de ve Tersâne-i âmire’de padişah tarafından yeniden yapılan Mühendishânede kara ve deniz fenleri, geometri, aritmetik ve coğrafya bilimleri yeniden daha fazlası ile okutulacaktır... Mühendishâne’nin kânûn ve nizâmlarına riâyât etme husûsunda evvelâ nâzır, sonra kâtip, üçüncü olarak da hoca ve birinci halîfe mes’ul olacaktır... bütün birliklerin nizamları sağlanacak ve yolsuzluklar olduğu vakit sadâret kethüdâsına dilekçe ile bildirilecek... bir mühendis bir yere ta’yn edilince gezdiği yerlerin haritasını yapacak, o haritalar Mühendishâne’de toplanıp saklanacak zamanla tüm memleketin doğru olarak haritası çizilecektir... her görevde masraflar ve yolluklar tamamen verilecektir... kara mühendislerinin ta’lîm terbiye ve görevleri ile disiplin hususları evvelâ nâzırlardan sonra hocadan sorulacaktır... hoca ve halîfelerin her zaman Mühendishâne’de olmaları, Salı ve Cuma günlerinden başka

¹¹² Karal, a.g.e., s. 80.

¹¹³ Bilim, a.g.m., s. 239.

işlerinden ayrılmayarak ders göstermeye devam etmeleri şarttır... nâzıra gereği îcâb eden edevât ve kitapların bildirilmesi nâzırın bunları Babıali'ye sunması ve bu durumda gereken araçların hemen alınması fen kitaplarının da hemen basılması sağlanacaktır... bundan böyle kânûna îcâb eden eklemelerin hatıra geldikçe yapılacağı..."¹¹⁴.

Kanunname'de mühendislere verilecek maaşlar ve diğer masraflar da teferruatıyla belirtilmiştir. Dördüncü kalfanın yıllık ödeneği 1.500, üçüncü kalfanını 1.750, ikinci kalfanını 2.000 ve baş kalfanını 2.250 kuruştur. Buna karşılık dördüncü hocaların yıllık ödeneği 2.500, üçüncü hocaların 3.000, ikinci hocaların 3.500 ve baş hocaların ise 4.000 kuruştur. Dördüncü sınıfa 220, üçüncü sınıfa 340, ikinci sınıfa 500 ve birinci sınıf öğrencilerine de 640 kuruş burs veriliyordu¹¹⁵.

Okuldan mezun olanlar askeri ocaklara subay olarak atanmıştır. Okulda kitap yazanlara para ve ödül verilmiştir. Mühendishâne'de Osmanlı şehir ve bölgelerinin haritalarının çizildiği gibi Avrupa haritaları da çizilmiş, bu Avrupa haritalarından birisi 1806'da padişaha takdim edilmiştir¹¹⁶. Yönetmelikte öğrencilerin giysilerinin nasıl olacağı belirtilmişti fakat hocalar giysi konusunda tamamen serbesttiler. Dersler haftada üç gün teorik, iki gün uygulamalı yapılmıştır. Dersler öğrencilerin de katılımıyla seminer şeklinde yapılmış, Salı ve Cuma günleri okul tatil edilmiştir.

Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'un ilk hocaları Kırımlı Büyük Hüseyin¹¹⁷, İshak, Abdurrahman, Sakıp, Yahya ve Ömer Efendilerdir. Bunlar batı dillerini ve müsbet bilimleri iyi bilen dönemin en fazıl hocaları idi. Bunlardan en meşhuru İshak Hoca olup çeşitli kitapları yanında Matematik ve Tabii bilimlere ilişkin dört ciltlik "Mecmua-i Ulûm-i Riyâziye" adlı eseri

¹¹⁴ Vaka-ı Cedîd, s.37-58.

¹¹⁵ a.g.e., s. 57-58.

¹¹⁶ HH. 4920.

Osmanlılara ilk kez Avrupa'nın yüksek Matematiğini ve Modern Fiziğini getiren kitabıdır¹¹⁸.

Askeri okullara çok önem veren III. Selim, kendisi okula çeşitli bağışlar yaptığı gibi Avrupa'dan hocalar ve kitaplar istemiş ve bunun sonucu Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden elemanlar ve kitaplar da gelmişti¹¹⁹. Zaten bu okulların kurulmasında ve geliştirilmesinde yabancı uzmanlardan geniş ölçüde yararlanılmıştı. Fransa, İsveç, İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinden mühendisler ve ustalar getirilmişti¹²⁰. Tabiki en çok Fransa'dan getirilmişti ki bunun sebebi askerlik alanında Fransa'nın ileri bir noktada olması ve III. Selim'in Fransa sempatisi idi¹²¹. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'da Fransızca mecburi ders olup bir Fransız öğretmen tarafından okutuldu. Okul için 400 ciltlik büyük bir kütüphane kuruldu. Bu kütüphane harp sanatı hakkında, fizik, topçuluk, riyaziye, tahkimat gibi konular üzerinde yazılmış en mükemmel Fransız kitaplarını ihtiva etmekteydi¹²².

1806 yılında Mühendishâne'ye devam eden mülazım ve şakirdanın sayısı ve toplam yevmiyeleri şöyledir¹²³:

10 Mülâzım-ı Mühendisân	450 akçe
10 Mülâzım-ı Lağım bağlayıcıyân	450 akçe
60 Şakirdân-ı Mühendisân	3.300 akçe

¹¹⁷ İlk Başhoca olan Kırımlı Hüseyin Rıfki Efendi, geometriye dair eserler kaleme almış, bir de Arapça olarak "İrtifâ Risâlesi" yazmıştır. Adnan Adıvar, **Osmanlı Türkleri'nde İlim**, s. 187.

¹¹⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, s. 126. İshak Hoca'nın hayatı ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Sait Arif Terzioğlu, **Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Başhocası İshak Efendi**, Ankara 1965.

¹¹⁹ Bilim, *a.g.m.*, s. 239.

¹²⁰ **CM. 4815.**

¹²¹ Karal, **Osmanlı...**, s. 68. Örneğin bu dönemde Türkçe'ye vakıf iki Fransız mühendis Tirekor ile Lakit isimli kardeşlerin Hasköy'de aylık 100 kuruş maaşla istihdam edildiği görülmektedir. **HH. 10447.**

¹²² Karal, **Selim III'ün...**, s. 80. Kemal Beydilli, bu kütüphanedeki kitapların sayısının bu rakamdan az olduğunu üstelik mühendislik dallarıyla ilgili toplam eserler dikkate alındığında kütüphanede bulunan kitap sayısının son derece az bulunduğunu söylemektedir. Geniş bilgi için bkz. Kemal BEYDİLLİ, **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, s. 366.

1 Bevvâb-ı Mühendishâne

60 akçe

Toplam 81 kişi

4.260 akçe

Görüldüğü gibi, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn, Avrupa usulüne uygun olarak kurulmuş olan bir Kara Harp Okulu'dur. Burada daha ziyade topçuluk, haritacılık ve istihkam öğretimi veriliyordu. İşleyiş yapısı ve sınıf geçme sistemi ile Osmanlı-Batı karışımı bir okul görünümündeydi¹²⁴. Okulda öğrenci sayısının daima sınırlı tutulması Mühendishâne'deki eğitimin devlet içerisinde yaygınlaşmasını engellemiştir. Bunların eğitimlerini yaklaşık olarak 15 yılda tamamlamaları da mühendislik eğitiminin Avrupa'daki gibi her yıl çok sayıda öğrenci yetiştirilememesine sebep olmuştur¹²⁵. Fakat az sayıda olmasına rağmen orduya önemli katkılarının olduğu da inkar edilemez. Örneğin, Mühendishâne'de yetiştirilen askerler, Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında buraya sevk edilmiş ve başarı göstermişlerdir¹²⁶.

Kabakçı Mustafa İsyanı sonucunda Sultan III. Selim'in tahtan indirilmesinden sonra Mühendishâne kanunnamesi değiştirilmiş yeni bir kanunname ortaya konulmuştur. Yeniliklere bakış açısı III. Selim'le paralellik gösteren II. Mahmud zamanında ise Kara Mühendishânesi geliştirilecektir.

5) Denizcilik Alanındaki Faaliyetler

Osmanlı Devleti, deniz kuvvetlerini ordunun en önemli birimlerinden biri kabul etmiş ve özellikle seferlerde bu kuvvete büyük önem vermiştir. Bu yüzden denizcilikle ilgili çıkarılan nizamlara ilk dönemlerde dikkat edildiğini

¹²³ Kaçar, *a.g.m.*, s. 691.

¹²⁴ Yolalıcı, *a.g.m.*, s. 283.

¹²⁵ Kaçar, *a.g.m.*, s. 694.

¹²⁶ HH. 3600, 3652. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn hakkında bilgi için bkz. Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 2, s. 273-280.

görüyoruz. Fakat Osmanlı denizciliği, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Yeniçeri Ocağı gibi hızlı bir gerileme içerisindeydi. Bir zamanlar Akdeniz'i tamamen hakimiyeti altında bulunduran Osmanlı donanması, artık bu devirde bütün özelliklerini kaybetmiş durumdaydı. Kaptan-ı Deryâlığa tayin edilen kimseler genelde denizcilikten anlamayan kişilerdi. Donanma ehil olmayan kişilere emanet edilmişti. Kaptanları yetiştiren doğru dürüst bir kurum da bulunmamaktaydı¹²⁷. Aslında I. Abdülhamid dönemi Kaptan-ı Deryâsı Gazi Hasan Paşa'nın teklifiyle, yukarıda ifade edildiği gibi, 1775'te Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn (Deniz Mühendishânesi) açılmıştı. Fakat 1792'de Kaptan-ı Deryâ olan Küçük Hüseyin Paşa'nın "*şu anda Mühendishâne hocası ve devam edenleri var mıdır? Gerçekten ehil kimseler mi kimsenin ma'lumu değil*" şeklindeki ifadesi bu müessesenin durumunun da çok iyi olmadığını ortaya koymaktadır¹²⁸.

Bu dönemde gemi komutanlığı müzayede konusu olmuş, parası olanlardan Kaptan Paşa'ya en çok para teklif edenler bu mevkileri ele geçirerek kendileri adına avantaj sağlamayı tercih etmişlerdir. Devlet kendisine çok pahalıya mal olan deniz kuvvetlerinden hiçbir fayda sağlayamaz durumdaydı. Donanımları oransız yapılan Osmanlı gemilerinin manevra kabiliyeti de çok zayıftı¹²⁹. Gemilerde düzen ve disiplinden bahsetmek mümkün değildi. Kullanılabilir gemi sayısı oldukça azalmış, mevcutlarının bakımı da ihmal edilmişti. Nitekim Osmanlı donanması 1770'te Çeşme'de büyük bir bozguna uğramıştı.

III. Selim tahta çıktığında Osmanlı donanmasının durumu böyleydi. Zaten III. Selim'e sunulan ıslahat layihalarında da donanma meselesine temas edilmiş, Sultan da bu durumu göz ardı etmemiştir. Bu yüzdendir ki, Tersane ve donanmanın tanzim ve ıslahı için planlı ve şuurlu bir devlet politikası ancak III. Selim tahta geçtikten sonra takip edilmeye başlandı.

¹²⁷ Karal, "*Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar*", T.V., 1/III (1941), s. 203.

¹²⁸ Kaçar, *a.g.m.*, s. 693.

¹²⁹ Raif Efendi, *a.g.e.*, s. 24-25.

Önceleri nizâm-nâmelerle sonraları kanunnamelerle donanmanın her kademesi düzenlenmeye çalışıldı. Rüşvetin önlenmesi ve devlet malının korunması için bahriye görevlilerinin maaşlarında düzenlemeler yapıldı ve ayrıca emeklilik durumları da yeni bir şekle kondu. Böylece III. Selim, ıslahatı yürütecek kişilerin maddi yönden tatmin edilerek itibarlarının korunmasını sağlamış oldu¹³⁰. Tersane gelirlerini artırmak için mukataa ve evkâftan yeni gelirler de sağlandı¹³¹. Savaş gemileri kalyon, fırkateyn ve şehtiye adlarıyla üç grup üzerinde tertip edildi. Her gemiye ehliyet derecesine göre kaptanlar tayin edildi. Gemi inşasında Avrupa'dan özellikle Fransa'dan uzmanlar getirildi. Bütün bu işleri yürütmek için en güvendiği adamlarından süt kardeşi Küçük Hüseyin Paşa'yı¹³² 1792'de Kaptan Paşa tayin etmesi III. Selim'in denizcilik işlerine ne denli önem verdiğini gösterir¹³³. Küçük Hüseyin Paşa, bu görevde kaldığı 12 yıl zarfında kendisine geniş yetkiler tanıyan III. Selim'n ıslahat planlarına uyarak, donanmayı ve tersaneyi en iyi İngiliz ve Fransız örneklerine göre ve yabancı teknisyenlerin yardımı ile Avrupa standartlarında ıslah etti. Bundan dolayı O, modern Osmanlı denizciliğinin de kurucusu sayılır¹³⁴. Ordu ve bahriyemizin yabancı uzmanlardan en ziyade yararlandığı bu dönemde, İsveç'ten getirilen gemi inşa mühendisleri İstanbul tersanelerinde dünyanın en güzel teknelerini inşa etmişlerdir¹³⁵.

III. Selim döneminde, Bahriye için bir sağlık örgütü ve bir top okulu kuruldu. Avrupa'dan tıp aletleri, kitapları getirilerek, bazıları Türkçe'ye çevrildi¹³⁶. Fransız Bahriye mühendislerinden Brun ve Benois¹³⁷, İsveçli

¹³⁰ A. İhsan Gencer, "*Bahriye*", *T.D.V.İ.A.*, s. 507.

¹³¹ **HH. 4606.**

¹³² Ufak-tefek olmasından dolayı Küçük lakabını alan Hüseyin Paşa Ege Denizi'ndeki korsanların kökünü kazımıştır. Bu faaliyetleri sırasında Yunan İsyanı'nın başlamasına sebebiyet vermiş olmakla suçlanır. 1801 yılında Fransızların Mısır'dan çıkarılması için İngiliz donanması ile birlikte hareket ederek başarı kazanmış ve İstanbul'a döndüğünde padişah tarafından ödüllendirilmiştir. 1803 yılında vefat etmiştir. J.H. Mordtmann, "*Hüseyin Paşa*", *İ.A.*, 5/1, s. 578.

¹³³ Ali İhsan Gencer, "*Osmanlı Türkleri'nde Denizcilik*", *Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 6, s. 578. **HH. 56923.**

¹³⁴ J. H. Mordtmann, "*Hüseyin Paşa*", *İ.A.*, 5/1, s. 654-655.

¹³⁵ Bahri S. Noyan, "*III. Selim Devri'nde Yenilik Hareketleri ve Türk Bahriyesi*", *Hayat Tarih Mecmuası*, 16/5, s. 20.

¹³⁶ Akşin, *a.g.e.*, s. 78.

mühendis Rhode ve İstanbul tersanesinden baş mimar İsmail ile Molla Mustafa, tersaneleri ıslah ve gemi inşa etmeye memur edildiler. Uzun süre tamamen ya da geçici hizmet dışı kalan 15 tersane faaliyete geçti¹³⁸. İstanbul, Bodrum, Kal'a-i Sultaniyye, Midilli, Sinop, Rodos, Ereğli, Limni, Kıbrıs, Kemer, Kalas, Silistire ve Sohum Tersaneleri'nde birçok yeni filo inşa edildi. En büyüğü üç anbarlı, 1200 mevcutlu, 62 zira' genişliğinde ve 122 top ihtiva eden Selimiye kalyonu olmak üzere 45 parça gemi inşa edildi. Bu gemilerde zabıt ve erat toplamı 20.495, top mevcudu ise 2.329 idi¹³⁹. Diğer askeri ocaklarda olduğu gibi III. Selim tersanelerle ve yapılmakta olan gemilerle¹⁴⁰ ayrıca gemilerin yenilenmesi ve donatımı¹⁴¹ ile yakından ilgilendi ve teftişlerini aralıksız sürdürdü. Fermanlarında, Kaptan Paşa'dan donanmadaki gemi sayısının ve kalitesinin artırılmasını istemiş, her seferinde bu konuda gayret göstermesini ve kendisine rapor vermesini istemiştir¹⁴². Donanma için taşralardan temin edilecek neferler konusunda kazaların gevşeklik göstermemesini belirterek, gerekli kişilerin bir an önce Kaptan Paşa tarafından donanmaya kazandırılması uyarılarında bulunmuştur¹⁴³. Donanmada istihdam edilmek üzere Rum ve Ermeni taifelerinden de yararlanılmıştır¹⁴⁴.

III. Selim devrinde en çok yelkenli gemilerden olan üç anbarlı kalyon ile diğer kalyonlar yapılmış olup bunların denize inişlerinde birtakım merasimler görülmeye başlamıştır¹⁴⁵. İsveçli mühendis Rhode'nin gayretleriyle 1796'da İstanbul Tersanesi'nde büyük bir havuz inşa edilmiştir¹⁴⁶. Havuzun mimarı ise

¹³⁷ CB. 5885, 10691.

¹³⁸ Karal, *a.g.m.*, s. 204.

¹³⁹ Karal, *a.g.m.*, s. 204. Belirtilenlerin dışında Gemlik (CB. 1531) ve Ünye (CB. 848)'deki tersanelerde de yeni gemiler inşa edildiği anlaşılmaktadır.

¹⁴⁰ Söz konusu tersanelerde yapılan fırkateyn ve kalyonlar hakkında CB.'de birçok belge bulunmaktadır. Fırkateynler için bkz. CB. 781, 883, 902, 1134, 1552, 1650, 3291; kalyonlar için bkz. CB. 338, 1082, 1105, 1122, 1193, 1650, 2325, 2401, 4936...

¹⁴¹ HH. 12090, 14804.

¹⁴² HH. 14091.

¹⁴³ HH. 55079.

¹⁴⁴ HH. 57249.

¹⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 339. HH. 8752, 10776.

¹⁴⁶ CB. 2499, 6410., CH. 3438. 5343.

Fransız Benois'tir¹⁴⁷. Bu havuz için bina emini olarak Mehmet Salih Efendi 75 kuruş maaşla tayin edilmiştir¹⁴⁸. Havuz da daha birçok yabancı mühendis ve teknik elemanlar da çalışmıştır ki, bunlardan bazıları; Cenevizli demir ustası Yakomin¹⁴⁹, İsveçli marangoz Valson, demirci Bagos, tercüman Simon'dur¹⁵⁰. Havuz tarafındaki bir binanın inşası için de 50.000 kuruş harcanmıştır¹⁵¹. Daha sonra II. Mahmud zamanla kullanılamayan bu havuzu tekrar tamir ettirecek ve tersanede ikinci bir havuz daha yaptıracaktır.

Küçük Hüseyin Paşa'nın Kaptan-ı Deryâlığı döneminde çoktan beri lüzumlu olan tezgah ve kızakları kâfi gelmemeye başlayan Tersane¹⁵² sahasının genişletilmesi için çareler aranmaya başlanmıştır. Nihayet padişahın fermanı ile tersane yanında bulunan Aynalıkavak Köşkü ve Saray'ın bahçeleriyle birlikte yıktırılan binalarından elde edilen yerler bu ihtiyaçları karşılamak için kullanılmıştır. Burada kurulan yeni tezgah ve kızaklarla tersane sahası Hasköy'e doğru genişletilmiştir¹⁵³.

III. Selim sadece gemi inşa ettirip bunların nefer sayısını artırmakla kalmadı aynı zamanda "Nizâm-ı Donanmay-ı Hümayûn" isimli bir kanunname ortaya koydu (1804). Bu kanunnamede kaptanların yetiştirilmesi, neferlerin göreceği talim ve terbiye, savaş ve barış zamanlarında yapılması gereken vazifeler teferruatıyla ele alındı¹⁵⁴.

Kanunname'ye göre; "Önemli bir suç görülmeyince hiçbir gemi komutanı değiştirilmeyecek ve rütbesi elinden alınmayacaktı. Seferde kaptanlar gemilerini asla terk etmeyecekler, gemilerine her zaman nezaret edeceklerdi. Sefer dışında gemi görevlileri gemilerinde, gediklilerle (ücretli yardımcılar) birlikte olacaklar ve gemilerinin donanımı ve bakımı ile

¹⁴⁷ CB. 4267.

¹⁴⁸ CB. 3624.

¹⁴⁹ CB. 8098.

¹⁵⁰ CB. 1204. CH. 2096.

¹⁵¹ CB. 3307.

¹⁵² "Tersane" ya da "Tersane-i Hümayûn" denince akla İstanbul Tersanesi gelir.

¹⁵³ Sertoğlu, a.g.e., s. 2764.

ilgileneceklerdi. Bahriye masrafları, Tersane Emîni'nin bilgisi dahilinde yapılacak ve Liman Reisi'nin onayı alınacaktır. Mesela, bir gemi komutanı, teknesinde yıpranmış bir halat bulunduğunu bildirince, Tersane Emîni ve Liman Reisi bunu inceleyecek, gerçekten yıpranmışsa değiştirilecektir. Aynı şekilde diğer donanımlar yıpranır ya da bir yelkenin yenilenmesi söz konusu olur ise, bu esas geçerli olacaktır. Tayfalar hariç, ücretli gedikler ve gemi zabıtları, yaz olsun kış olsun, görevlerine devam edeceklerdir. Görevlerine göre ücretleri artırılabilecektir. Önceden her yıl denize çıkan gemilerimizin köprü ve üst güvertesi fiçılarla, kasalarla ve diğer lüzumsuz eşyalarla dolu olduğundan gemilerdeki bu tıka basa görünüm önlenenecektir. Bazı Eminlerin, kendilerine pay çıkarmak için hesabı fazla gösterdikleri, devletin de bunlara iki misli ödeme yaptıkları malum olduğundan bu suiistimali önlemek için Maliye tarafından verilen fiyatlar ve câri fiyatları gösteren fiyat listeleri hazırlanacak ve Eminlere de imzalatılacaktır. Bahriye'de istihdam edilen işçiler arasında gerek gemi yapımında gerekse onarımında en önemli teknik eleman olan marangozların her gün teftişleri yapılacak ve donanma sefere çıktığında belli bir kısmının seyahate katılması sağlanacaktır¹⁵⁵. Donanma sefere çıktığı zaman tüfekçi erler istihdam edilecek ve kılavuzluk¹⁵⁶ için de iki usta görevlendirilecektir. Askere alma işleri Kaptan Paşa tarafından yürütülecektir¹⁵⁷."

Bu devirde bahriye görevlileri Kaptan Paşa'dan sonra Tersâne Emîni (sonradan Umûr-ı Bahriyye Nâzırı), Tersâne Kethüdâsı, Liman Reisi, Tersâne Kâtibi, Tersâne Defter Emîni şeklinde sıralanıyordu. Kaptanlar da üç sınıfa ayrılmıştı. Birincisi, "Sancak Kaptanları" olup bunlar kapudâne-i hümayûn, patrona-i hümayûn, liman reisi, riyâle-i hümayûn ve liman nazırı idiler. İkincisi, "Süvârî Kaptanlar", üçüncüsü ise "Mülâzım Kaptanlar"dı.

¹⁵⁴ Karal, *a.g.m.*, s. 204.

¹⁵⁵ Râif Efendi, *a.g.e.*, s. 26-28.

¹⁵⁶ III. Selim'den önce Osmanlı gemilerine sadece pratik bazı bilgilere sahip, pusula kullanmayı bilmeyen Rumlar kılavuzluk etmiştir. Bu yüzden Osmanlı savaş gemileri istenilen bölgelere varmakta gecikmiş ve zorlanmışlardır. Bu dönemde kılavuzlar artık Türklerden seçilecektir. Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayûnları*, s. 64.

¹⁵⁷ Gencer, *a.g.m.*, s. 578.

III. Selim bazen Topkapı'ya ve Beşiktaş'a bazen de Aynalı Kavak'a giderek gemilerin deniz manevralarını inceleyerek, subay ve tayfalara ihsanda bulunurdu. Yapılan manevra eğitimleri denizci neferlerinin yetiştirilmesinde önemli olmuştur.

III. Selim'in Tersanedeki Mühendishâne'de yeni düzenlemelere giderek denizci elemanların yetiştirilmesini hedeflemiştir. Bu dönemde Tersane Mühendishânesi'nde gemi inşa mühendisi olan Fransız Jacques Le Brun'un teklifiyle, Mühendishâne'de ders programında aritmetik, geometri, resim, gemi tasvirleri ve öğretilen kaidelerin tatbikatı dersleri okutulacak, dersler haftada iki gün (Cuma ve Pazar) tatil, kalan beş gün öğleden üç saat önce başlayacak ve öğrenciler ikindi vaktine kadar Mühendishâne'de kalıp eğitimle meşgul olacaklar, ayrıca Cuma günleri Tersaneye gidilecek ve burada gemilerin inşa, tamir, techiz ve tanzim mahallerinde uygulamalı dersler yapılacaktır¹⁵⁸. Böylece Mühendishâne-i Bahrî'nin programı daha kapsamlı hale getirildi¹⁵⁹. III. Selim, Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn'dan yetişecek deniz subaylarına o kadar önem verdi ki, buraya alınan ve çoğu kaptan çocukları olan talebeye bugünkü rayiçe ayda 480 dolar maaş vererek öğrencilerin tüm masraflarını karşılamaya çalıştı¹⁶⁰. Tüm çaba ve yeniliklere rağmen gemiler için gerekli olan personel, savaşçı asker ve zabıtların yetiştirilmesine dış meseleler ve iç huzursuzluklar yüzünden fırsat bulunamamıştır¹⁶¹. Ancak Mühendishâne'de yapılan bu ıslahat teşebbüsleri ile sonraki dönemler için yararlı teknik elemanlar yetiştirilecektir.

III. Selim'in denizcilik alanında gösterdiği çabalar zamanın edip ve şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Râşit Efendi divançesinde onun başarısını anlatmak için şunları yazmıştır:

¹⁵⁸ Kaçar, *a.g.m.*, s. 693.

¹⁵⁹ CM. 3744.

¹⁶⁰ Öztuna, *a.g.e.*, C. II, s. 126.

Hele tersâne-i ma'mûreye bir himmet etti kim
 Düvel beyninde hem mahsûd, hem şöhretşiâr oldu
 Selâtîn-i sevâlifte bu ikdâmı kim etmiştir?
 Sefâin koyacak yer kalmadı tersâne dar oldu¹⁶².

III. Selim'in denizcilik alanında da yoğun ve samimi bir gayret içerisine girdiğini ve kısa sürede Osmanlı donanmasını sayıca ve nitelik olarak kuvvetlendirdiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde bahriyeyi ıslah etme çabaları II. Mahmud devrinde girişilen reform hareketleri için de iyi bir zemin teşkil edecektir.

6) İrâd-ı Cedîd Hazinesi

III. Selim, Avrupa standartlarında eğitilmiş bir askeri birlik oluşturmayı arzu ederken, bu yeni teşekkül için yeni gelir kaynakları oluşturmak zorundaydı. Eski gelir kaynakları devletin önceden belirlenmiş masraflarına ayrıldığı için bu mutlaka ele alınması gereken bir meseleydi. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile bir dizi savaşlar yapıyor, bu da mali açıdan devleti zora sokuyordu. Ayrıca, savaşlarda kaybedilen topraklar yüzünden devletin gelirleri de azalmaya başlamıştı. Kısa süre içerisinde yeni gelir kaynakları oluşturulmalı ve yeni kurulacak askerler için ekonomik imkanlar seferber edilmeliydi. Tersane, Baruthane, Tophane, Topçu ve Lağımçı Ocakları ve Nizâm-ı Cedîd askerleri için olduğu kadar gelecekte devletin yapmak zorunda kalacağı savaşlar için de normal gelirlerin dışında kaynaklar bulunup, bu yeni kaynakların gelirleri Darphane Hazinesi ve Enderûn Hazinesi'ne konulmayıp, oluşturulacak yeni hazineye aktarılmalıydı¹⁶³.

Nizâm-ı Cedîd, askerleri teşkil edilir edilmez, 1 Mart 1793 tarihli bir kanunname ile askerlerin iâşe ve diğer masraflarını karşılamak düşüncesiyle

¹⁶¹ Gencer, *a.g.m.*, s. 578.

¹⁶² Karal, *a.g.m.*, s. 204.

¹⁶³ Karal, *Osmanlı...*, s. 70.

müstakil bir hazine oluşturuldu ve buna “İrâd-ı Cedîd Hazinesi” adı verildi. Hazırlanan kanunnâme, hazinenin kuruluş gerekçesini, yükleneceği görevleri, kendisine tahsis olunan gelir kaynaklarını, diğer mali kurumlarla ilişkilerini ve hazine işleri için memur olarak kimlerin tayin edilip, ne gibi görevler üstleneceğini genel olarak anlatmış ve belirlemiştir¹⁶⁴. İrâd-ı Cedîd Hazinesi’nin görev ve işlevini belirleyen mevzûat bu kanunname ile sınırlı kalmamış daha sonra çıkarılan müstakil nizâm-nâmelerle bir takım düzeltme ve değişiklikler yapılmıştır. Kanunname ile Hazine’nin başına İrâd-ı Cedîd Defterdarı tayin edildi. Bu görevin ikinci unvanı ise “Talimli Asker Nazırı=Yeni birlikler müfettişi”dir. Bu memuriyet, daha önceden mevcut olan Baş defterdâr ve Darphane Nazırı gibi görevlerden bağımsız olup, görevleri arasına Defterdâr-ı şikk-ı sâînin görevleri de ilave edildi¹⁶⁵.

Bundan böyle, yeni hazineye tahsis olunan gelirlerin yönetimi ve iltizama verilme işleri doğrudan doğruya İrâd-ı Cedîd Defterdârı’nın yetki ve sorumluluğundaydı. Bu göreve eski bir Sadaret Kethüdası olan Mustafa Reşid Efendi tayin edilmişti ki gayret ve çalışmalarıyla Padişah’ın övgüsünü de kazanmıştır¹⁶⁶. Başdefterdâr, yalnızca İrâd-ı Cedîd Hazinesi’ni kollamak ve onun işlerinin intizamına dikkat etmekle yükümlüydü. Yasaya göre onun direkt olarak yeni hazinenin iç işlerine müdahale hakkı bulunmamaktaydı. İrâd-ı Cedîd’in büro işlerine memur kılınacak bir kâtibin, yeni hazinenin günlük gelir gider hesaplarını tutması gerekiyordu. Bu kâtip, söz konusu kayıtlarla ilgili olarak her gün İrâd-ı Cedîd Nazırı’na ve Başdefterdâr’a bir pusula arz edecekti. Her ayın başında ise İrâd-ı Cedîd Nazırı ve Başdefterdâr bir araya gelerek pusulaları karşılaştırıp, kontrol edecekler ve sonra günlük kayıtlardan hareketle, hazinenin aylık hesap durum defteri hazırlatılacaktı¹⁶⁷. Hazırlanan bu defterler her ay padişaha sunulacaktı¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Cezar, a.g.e., s. 155.

¹⁶⁵ Râif Efendi, a.g.e., s. 7.

¹⁶⁶ HH. 8384, 8570.

¹⁶⁷ Cezar, a.g.e., s. 158.

¹⁶⁸ Gelir-giderleri teferruatıyla hazırlanan bu defterlerin suretleri Hatt-ı Hümayûn Kataloglarında yer almaktadır. Bkz. HH. 3668, 3672, 3673, 3675, 3677, 3696, 3712/A, 4405/A, 4415, 4418, 4426, 13877...

İrad-ı Cedîd Hazinesi'ne gelir temini için çalışılmaya başlandı. Devletin en önemli gelir kaynakları gözden geçirildi. Bu döneme kadar en önemli gelir kaynağı, Anadolu ve Rumeli'nin ve diğer devlet eyaletlerinin ürünlerinden alınan âşâr vergisi idi. Bu vergilerin düzenli bir şekilde alınması için tedbirler alındı. İrad-ı Cedîd Hazinesi'nce yürütülecek yeni mali politika, temelde malikane ve esham sistemine son vermeyi ve tımar rejimini ıslahı amaçlıyordu. Bunları gerçekleştirebilmek için bazı vergilere zam yapılması ve yeni vergilerin ihdası da yeni politikanın bir parçası idi. Kanunname ile, Darphane'ce idare oluna gelen bazı mukataa ve tımarların idare ve iltizam işleri, başta penbe (pamuk) resmi olmak üzere, Hazîne-i Âmire'ce zabt ve idare oluna gelen bazı mukataalar, yıllık faizi on keseyi aşan mahlul olan malikâne mukataaları veya hisseleri, ayrıca Humbaracı tımarları İrad-ı Cedîd Hazinesi'ne devrediliyor, onun zabt ve idaresine bırakılıyordu.

İrad-ı Cedîd Hazinesi'ne kanun ve nizamlarla tahsis olunan ve bütçelerinde yer alan gelirler üç grupta toplanabilir:

1. Malikâne mukataa, esham ve tımar-zeâmetlerinden İrad-ı Cedîd Hazinesi'nce zabt olunması üzerine sağlanan gelirler. Bu grupta zabt edilen mukataa faizleri, esham faizleri ve tımar-zeâmet gelirleri yer alır.
2. İrad-ı Cedîd Hazinesi'ne tahsis olunan vergilerin hasılatı. Zecriyye resmi (alkollü içkilerden alınan), pamuk resmi, yapağı resmi (koyun ve keçiden ağnam vergisi alınırken beraberinde alınıp İrad-ı Cedîde aktarılan), istefidye resmi (genelde Mora havalisindeki kazalarda yetiştirilen bir cins üzümünden alınan) , kökboya, mazi ve tiftik resmi bunlar arasındadır.
3. İlk iki grubun dışında kalıp geçici olarak hazineye aktarılan, olağan dışı gelirler.

Yeni hazinenin giderlerini ise şu şekilde özetleyebiliriz: Hazine-i âmire ve Darphâne'ye zabt edilen malikâne mukata'a ve eshamlar için

yapılan ödemeler, esham alımı ve satışı nedeniyle ortaya çıkan ödemeler, asker maaş ve ta'yinatları için ödemeler, inşa ve imar giderleri, olağan dışı askeri giderler ve diğer çeşitli giderler¹⁶⁹.

III. Selim, fermanlarında *“İrâd-ı Cedîd-i Hümâyunları hazinesi lede’l-iktizâ sefer-i hümâyunları vukûunda sarf için ayn-ı isâbet ve mahz-ı kerâmet olarak tertîb olunmuş ve muhâfazası farz-ı ‘ayn derecesine varmış bir mübârek hazîne olmağla müctemi’ olan mebâliğ kat’an lüzumsuz mahallere sarf olunmayup...”*¹⁷⁰ diyerek, İrâd-ı Cedîd’in gelirlerine dikkat edilip bu gelirlerin titiz bir şekilde sarf olunmasını¹⁷¹, izinsiz hiçbir masrafa girilmemesini¹⁷² istemiş, bu konuda gevşeklik gösterenleri uyarmıştır¹⁷³. III. Selim, İrâd-ı Cedîd’den ancak Nizâm-ı Cedîd ve sefer maddeleri için para alınmasını kabul etmekte, geri kalan hususlarda, hatta eşkiya takibi için bile bu hazineye dokunulmasına rıza göstermemektedir¹⁷⁴. Her geçen gün masrafları artan İrâd-ı Cedîd Hazinesi’nin gelirlerini artırmak için Sultan, devlet adamlarıyla müzakereler yapmış¹⁷⁵, müteaddit defalar İrâd-ı Cedîd Defterdârı’nı huzurunda kabul edip onunla hazinenin durumunu görüşmüştür¹⁷⁶.

1793-1807 yılları arasındaki dönem içinde, Osmanlı mali politikasında en önemli rol ve işlevi üstlenen kurum İrâd-ı Cedîd Hazinesi oldu. Bu hazine kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirme konusunda önemli aşamalar kaydetti. Ancak, malikane ve esham sisteminin tasfiyesi bazı zümrelerin çıkarlarıyla çatışması, savaş ve ayaklanmalar nedeniyle beklenmedik giderlerin oluşması gibi nedenlerden amaçlanan politika tam olarak yürütülüp, gerçekleştirilemedi. Yeni hazineye para tedarik etme

¹⁶⁹ Cezar, *a.g.e.*, s. 155-206. Kitabının I. Bölümü olan İrâd-ı Cedîd Hazinesi ve Defterdarlığı başlığında, bu hazinenin kuruluşu, bütçeleri, gelir-giderleri geniş bir biçimde ele alınmıştır.

¹⁷⁰ HH. 12162.

¹⁷¹ HH. 1610, 12595, 12596.

¹⁷² HH 16016.

¹⁷³ HH. 7532.

¹⁷⁴ Karal, *Selim III’ün...*, s. 92.

¹⁷⁵ HH. 4382.

¹⁷⁶ HH. 15052.

hususundaki bütün zorluklara rağmen hiçbir zaman ümitsizliğe düşmeyen, hep bu konuda gayret gösteren III. Selim, bazen işlerin yerinde gitmediğini de görmüş¹⁷⁷ ve bazen Darphane'den geri ödemek üzere borç para bile almıştır¹⁷⁸. Sonuçta, ne malikane, ne de esham uygulaması tam olarak kaldırılabilirdi. Tımar rejimine olan müdahale ise, ilk amaçlanana göre oldukça farklı gelişmelere neden oldu. Hedefler tam olarak gerçekleştirilememesine rağmen, İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin devreye girişinden itibaren bu dönem, Osmanlı maliyesi için yine de çok önemli bir icraat ve bilinçlenme dönemi oldu. 1807 yılı ise, hem genel olarak Nizâm-ı Cedîd hareketinin, hem de İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nin sonu oldu.

Bu döneme kadar Tersane ve donanmanın masrafları Hazine-i Âmire'ce karşılanır ve bunların finansmanı maliyede büyük sorunlar oluştururdu. Nizâm-ı Cedîd döneminde bunların masrafları Hazine-i Âmire yanı sıra Darphane ve İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ne de yüklenmişti. Böyle bir durum mevcut mali kurumları yıprattığı gibi, Tersane ve donanmanın gelişmesini de engelliyordu. Yeni gelir kaynaklarıyla desteklenen ve gelir-giderini kendi eliyle yürüten müstakil "Tersane Hazinesi ve Defterdarlığı", 6 Şubat 1805 tarihinde kurularak bu sorunlar da çözümlenmek istenmiştir¹⁷⁹.

B. Diğer Alanlardaki İslahat Çabaları

1) İdari Alanda Yapılan İslahatlar

Osmanlı Devleti'nde yenileşmenin bir bütün olduğunu ve onun belirli bir program çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ilk kavrayan hükümdar III. Selim olmuştur¹⁸⁰. Sultan, askeri alanda yaptığı yeniliklerden başka idari, ekonomik, mali, sosyal ve siyasi alanlarda da birçok yenilik

¹⁷⁷ Karal, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁷⁸ HH. 5723, 7958, 9238.

¹⁷⁹ Cezar, **a.g.e.**, s. 206-209.

hareketlerine girişmiştir. Devlet'in yeniden tesisi için büyük gayret sarf eden III. Selim, idari alanda da bir dizi ıslahata yönelecek ve bazılarında başarılar kazanacaktır.

III. Selim, Osmanlı tahtına çıktığı zaman devletin sivil (mülki) yönetimi adeta bir anarşi içinde bulunuyor ve bu husustaki bütün suçlamalar vezirlere yöneltiliyordu. Gerçekten vezirler, yetenek, deney ve ahlaki durumları göz önüne alınmaksızın atanıyor, bunda da başta rüşvet olmak üzere, hatır-gönül ve adam tutma büyük rol oynuyordu. Aynı yöntem öteki devlet adamları için de geçerliydi. Böylece atanan bütün devlet görevlileri, verdikleri rüşveti görevleri esnasında halktan çıkartmaya çalışıyorlardı. Ayrıca başta vezir olmak üzere atanan görevliler, bu yolla daha çok rüşvet sağlanması amacıyla, uzun süre görevlerinde bırakılmazlar, yerlerine yine rüşvet karşılığında başkaları atanırdı ki bu yüzden bir eyalete, bir yıl içinde birkaç vezir atanıp azledilir olmuştu. Devletin içinde bulunduğu bu karışıklığa son verilmesi için “Der-Beyân-ı Nizâm-ı Hâl ve Vüzerây-ı Nizâm ve Mirmirân-ı Kirâm” adlı bir yasa düzenlenip çıkartıldı. Yasa ile, yalnız padişah ve sadrazam tarafından eyaletlere atanacak vezirlerin (paşa) yetenekli ve deney sahibi olanlar arasından seçilmeleri, bunların görevlerinde en az 3 yıl kalmaları, eyaletlerde daha önce olduğu gibi, devletin merkezi hakimiyet ve otoritesinin güçlendirilmesi ve halkın huzur ve mutluluğunun yeniden kazandırılması öngörülüyordu¹⁸¹. Ayrıca devleti için için kemiren rüşvet ve haksız kazanç ile mücadele etmek üzere “Ref'i İddiye ve Ref'i Hediye ve Rüşvet ve Şürû'-ı Nizâm” adı altında bir kanun daha çıkarıldı¹⁸².

Anadolu ve Rumeli'nin her tarafına adalet emirleri gönderilip, halka ve fukaraya zulüm yapılmaması, işlerin adaletle yürütülmesi, merhametin elden bırakılmaması, ayanların eskiden olduğu gibi halk tarafından seçilmesi, bu seçimlere valilerin müdahale etmemesi, kadıların görev yerlerine gitmeleri,

¹⁸⁰ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri*, s. 8.

¹⁸¹ Yücel, *a.g.e.*, s. 165-166.

¹⁸² *D.G.B.İ.T.*, s. 337.

kanunnamelerin dışında vergi alınmaması emredilmiştir¹⁸³. Nitekim, 1793, 1794, 1795 yıllarında Şeyhülislam Dürrizade Seyyid Mehmed Arif Efendi'ye 1799 yılında ise Şeyhülislam olan Mustafa Aşir Efendi'ye gönderilen emirler de şunları görmekteyiz:

“...Bundan sonra Şeyhülislamlık Makamından ya da Anadolu ve Rumeli Kadiaskerliği'nden birisi bir göreve atanacaksa mutlaka ehil olması gerektiği kat'i ve şedid bir şekilde tenbih olunmuştur. Ba'de'l-yevm hükkâm-ı beldeden birinin hilâf-ı şer'-i şerîf zulüm ve teadîsi mesmû' olmak ihtimâli olur ise ba'de't-tahkîk nefy ve te'dîb olunmak ve hilâfına her kim amel ve hareket eder ise ba'de't-tefahhus nâibleriyle me'an te'dîb oluna... el-hâleten hâzihi memâlik-i mahrûse-i Rumeli ve Anadolu'da vâkî bazı kaza ve kabasanın merâsile-i şer'iyyeleri meçhûl-ahvâl kimesnelere voyvoda ve subaşılık misillü i'tâ olunduğuna binâen fukara ve züafâyâ envâ-ı zulm ve hasâret ve nice hukukun iptaline ictisâr eyledikleri... ba'de'l-yevm medhûl ve mezmûm ve meçhûl olan kimesnelere arpalık ve menâsıp ve maîşet erbâbı taraflarından niyâbet-i merâsileleri verilmeyüp kapıkethüdalarına dahi ekîd ve şedîd tenbîh olunmak... kuzzât dahi ta'yin olundukta Huzûr-ı Şeyhül-Islamî'de isbâtı vücûd eyleyip keyfiyet ve haysiyeti ma'lûm olmadıkça ta'yîn olunmayup... işbu nizamların dehi derc u testîr olunması...”¹⁸⁴ Görüldüğü gibi, artık bir göreve getirilirken önce liyakat aranmakta, görevinde adı kötüye çıkanların o görevde tutulmamaları emredilmektedir.

Nizâm-ı Cedîd döneminde, Anadolu ve Rumeli, 28 il'e bölündü. **Anadolu Eyaletleri:** Mısır, Şam, Bağdat, Basra, Zor, Halep, Karaman, Rıkka, Diyarbakir, Adana, Sayda, Musul, Anadolu, Trabzon, Erzurum, Çıldır, Van, Kars, Maraş, Sivas, Cidde, Trablusşam, Girit, **Rumeli Eyaletleri** ise: Rumeli, Silistre, Bosna, Mora, Cezâir olmak üzere taksim edildi¹⁸⁵. Vezirlerin sayısı da buna göre tesbit edildi. Ehliyetsiz kimselere vezirlik verilmemesi,

¹⁸³ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 403-404.

¹⁸⁴ HH. 3708.

¹⁸⁵ Karal, Selim III'ün..., s. 117.

devletin güvenini kazanmış tecrübeli kimselerden vezir tayini bir kanunname ile belirtildi¹⁸⁶.

Meşverete büyük önem veren ve her işin meşveretle halledilmesini isteyen III. Selim¹⁸⁷, hatt-ı hümayunlarında sık sık bu noktayı vurgulamaktadır. Bu konuda yazdığı bir hatt-ı hümayununda şöyle demektedir: *“Kâimmakam Paşa, meşverette ideceğiniz maddeyi dikkatlice söyleşir, taraf-ı hümâyûnuna arz idersin. Gönül birliği ile İbadullah’a maslahatını Allah için tedbir idin. Rabıta virin. Bir şey ki mesned-i şerif üzere meşveret oluna. Karar kabulümdür.”* Görüldüğü gibi, III. Selim meşverette alınacak kararları uygulamaya hazırdır. Ancak bu alınacak kararlar halkın iyiliği için olmalıdır. İstanbul’un çeşitli işlerini kâimmakam paşa ile yürütmeyi düşünen ve ona güvenen III. Selim, bu konularda ona emirler verir. Örneğin, İstanbul kahvelerinde dedikoduların önlenmesi için yazdığı hatt-ı hümayununda da şöyle hitap eder *“Kaimmakâm Paşa, bazı kahvelerde Devlet lakırdısı iderlermiş, birkaç dâne öyle kahvelerden kapatasin”*¹⁸⁸. III. Selim döneminde, kahve ve konaklarda edepsizce sözler söyleyenlerin çoğalmasından dolayı buna çözüm bulunması gerektiğini söyleyerek gerekirse bunların kapatılmasını istemiştir¹⁸⁹. Halk bir süredir, çeşitli fesatların doğmasına neden olan içkiye fazlaca rağbet gösterdiğinden bunun engellenmesi için Padişah, huzurunda toplanan meşveret meclisinde *“Meyhaneler kapansın”* demiş ve hemen rakı ve şarabın alınıp satılması, bilhassa ehl-i İslam’ın içki kullanması tamamen yasaklanmıştır¹⁹⁰. Nizâm-ı Cedîd döneminde Sekbanbaşı tarafından kapatılan bazı meyhaneler şunlardır: Kumkapı’da Düzoğlu, Serkez Kalfa, Samsunoğlu, Karabacak, Yeni Meyhane, Samatya’da Bahçeli, Küçük Kale, Kalpakçı, Kelepçe, Sürmeli ve diğerleri¹⁹¹.

¹⁸⁶ Karal, *Osmanlı...*, s. 71.

¹⁸⁷ HH. 15632/A.

¹⁸⁸ Özkaya, *“III. Selim’in Devlet Yönetimi ile İlgili Hatt-ı Hümayûnları”*, X. T.Tarih Kongresi, s. 1482.

¹⁸⁹ HH. 3701.

¹⁹⁰ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 404, HH. 9382, C.D. 3920.

¹⁹¹ HH. 11470, 11497.

İstanbul'da yapılan ekmekleri de tebdil-i kıyafet ederek denetleyen III. Selim, bu konuda da gerekli titizliğin gösterilmediğini görünce üzülmüş ve fermanlarında, ekmeklerin daha beyaz yapılmasını¹⁹², bozuk ekmek yapılmaması, kötü ve ölçüsüne dikkat edilmeden ekmek yapanların cezalandırılmasını emretmiştir¹⁹³. Kuraklık olmayan senelerde ekmeklerin daha da güzel çıkarılmasını isteyerek şöyle demiştir: *“Benim vezirim, bir zaman seferler sonra taraf-ı Hak’tan kaht (kuraklık) vardı, şimdi Elhamdülillah sefer-i pof ve kaht-ı pof (yani kuraklık dönemi değil) yine ekmekler me’kul (yenilir) değil, buna Allah’ın rızası yoktur, zira zahire maddesine çok hîle ve fesâd karıştı. Ekmekler temiz ve beyaz ve pişkin olsun”*¹⁹⁴ Yine bu dönemde, belirtilen emirlere aykırı olarak bozuk ekmek çıkaran üç fırıncının Limni ve Seddülbahir kalelerine hapsedildiğini görüyoruz¹⁹⁵.

III. Selim, ülkede diğer padişahlar gibi tebdil-i kıyafet gezerek saraya döndükten sonra durumu bir hatt-ı hümayun ile sadrazama bildirirdi. Sultan’a göre ülkede idari açıdan en uygunsuz durumlardan biri, devletin muhtelif yerlerinden pek çok kimsenin İstanbul’a gelerek şehri kalabalıklaştırmalarıydı. Köylülerin tarlalarını, tüccarların ve diğer iş sahiplerinin de işlerini bırakarak İstanbul’a gelmeleri İstanbul’un iâşe ve güvenlik işlerini güçleştirdiği gibi devletin gelirlerini de azaltmakta idi. Bunları engellemek için Divân-ı Hümâyûn hâcegânlarından bir nezaretçi maiyyetinde bir teşkilat kuruldu. Bu teşkilat dükkan, medrese ve zaviyeleri dolaşarak taşradan gelenleri defterlere kaydedip, işsiz-güçsüzler gümrük eminleri aracılığıyla memleketlerine gönderildiler¹⁹⁶.

III. Selim asayiş meselesinde gösterdiği titizliği, kıyafet meselesinde de gösterdi. Padişah, müslümanların kavukları ve ayakkabıları için sarı renk,

¹⁹² HH. 15970.

¹⁹³ HH. 15954, C.Be. 67.

¹⁹⁴ HH. 10794.

¹⁹⁵ C.Be. 145.

¹⁹⁶ Karal, *Selim III’ün...*, s. 95.

Ermenilerin şapka ve ayakkabıları için kırmızı renk, Yunanlılar için siyah, Yahudiler için ise mavi renk tahsis ettirmiştir¹⁹⁷.

Kadınların fena kıyafetlerle gezmeleri konusunda fermanlar yayınlanarak İstanbul'da edebini teminini sağlamak gayretlerini esirgememiştir¹⁹⁸. Kaimmakam'ın hayat kadınlarının İstanbul'un birçok semtinde çoğaldığını, bunların ancak ölüm korkusu verilirse bu işi bırakabileceklerine dair bir yazısına cevaben Sultan *"Fahişelerden birkaçını salb (idam) ittiresin, üç tane İstanbul'da biri Üsküdar'da biri Kasımpaşa'da salb olunsun. Bundan böyle kim tutulur ise salb oluna, zabıtlere tenbih idesin"* diyerek fuhşun bu şekilde engellenebileceğini düşünmüştür¹⁹⁹.

Osmanlı hakimiyeti döneminde İstanbul'un en önemli problemlerinden birisi de yangınlar olmuştur. III. Selim İstanbul'da çıkan yangınlar için bazı tedbirler düşünmüş ve uygulamıştır. Yangın çıktığını halka haber vermek için Galata Kulesi'nin üst kısmında tabi yerine kös çaldırmaya başlamıştır. Yangınları söndürmede en büyük sorun olan su kıtlığını giderebilmek için Bayezit, Süleymaniye, Nûr-ı Osmaniye ve Laleli Camileri'nde birer havuz yaptırmıştır²⁰⁰. Yine İstanbul'da akan su yollarını²⁰¹ ve Halkalı suyunu tamir ettirmiştir²⁰². Kutsal bölgelerin de su yolları gözden geçirilip tamire alınmıştır²⁰³. İstanbul'a diğer Osmanlı Sultanları gibi önem veren III. Selim her açıdan şehrin bakımına dikkat etmiştir. İstanbul'un bazı mahallerinde yeni kaldırımlar yaptırarak eskilerin de tamirlerini sağlamıştır²⁰⁴.

III. Selim, hatt-ı hümayunlarında bunların dışında; adaletin tesisi için hakimlerin cahil olmayıp, ehliyetli olmaları²⁰⁵, savaşlar esnasında toplumda

¹⁹⁷ a.g.e., s. 100-102.

¹⁹⁸ HH. 15918.

¹⁹⁹ HH. 11055.

²⁰⁰ Karal, a.g.e., s. 103-104.

²⁰¹ C. D. 3442.

²⁰² HH. 12100.

²⁰³ C. Be. 1656, 1958.

²⁰⁴ C.Be. 37, 647.

²⁰⁵ HH. 3708.

manevi tedbirlerin alınması²⁰⁶, kazalarda ve yollarda güvenliğin sağlanması²⁰⁷ gereklilikleri üzerinde durarak bunları defalarca hatırlatıp, takip edip, idari ve sosyal alanlardaki nizamsızlığı düzeltmek çabalarından da geri kalmamıştır.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, III. Selim halkın adalet prensiplerine uygun olarak devleti yönetme konusunda son derece titiz davranmış, tebdil-i kıyafet halkın arasında dolaşarak sorunları belirleyip, bunlara daha sonra nasıl çözümler bulabileceğini ileri gelenlerle görüşerek çareler aramıştır. Bu çabalar nisbi de olsa bir düzelmeyi sağlamıştır ancak III. Selim'in tüm gayretlerine rağmen bozuklukları toptan ortadan kaldırmak mümkün olmamıştır.

2) Diplomasi Alanında Yapılan İslahatlar

III. Selim'e gelinceye kadar Avrupa hristiyan devletlerini aşağı görme telakkisi, Osmanlı devlet adamlarında hakimdi. Bu devletlerden herhangi birisiyle eşitlik şartları içerisinde siyasi anlaşmalar yapmak dini inançlara aykırı sayılırdı. III. Selim ve yardımcıları olaylara realist bir gözle bakarak devletlerarası münasebetlerde Osmanlı Devleti'nin kendi kendine yetemeyeceğini anladılar ve Hristiyan devletlerle karşılıklı esaslara dayanan anlaşmalar yapmaya başladılar. Gerçekten bu, yepyeni bir siyasi düşüncedir ve devletin dağılma devrinin başında kabul edilmiş olması, bu dağılmayı güçleştiren amillerden olmuştur²⁰⁸.

III. Selim zamanına kadar Osmanlı Devleti'nde dâimi elçi teşkilatı yoktur²⁰⁹. III. Selim devrinde yapılan en önemli diplomatik yenilik daimi

²⁰⁶ HH. 11649.

²⁰⁷ HH. 15017.

²⁰⁸ Karal, *Osmanlı*, s. 73.

²⁰⁹ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 106.

elçiliklerin kurulmasıdır. Şöyle ki, Avrupalılar yüzyıllardan beri Osmanlı Devleti'nde daimi elçilikler bulundurdıkları halde Osmanlı Devleti, türlü sebeplerden dolayı, Avrupa'da elçi bulundurmaktan çekinmiştir²¹⁰. Bununla birlikte ancak sultanların tahta çıkışları, doğum, savaş ilanı, barış imzalanması ve dostluk önerileri yapılması durumlarında yabancı devlet hükümdarlarına özel olağanüstü elçiler gönderilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin yabancı devletlerle olan siyasi ilişkileri iki kaynaktan sağlanıyordu. Birincisi Eflak ve Boğdan Beylikleri²¹¹ idi ki, bunların Avrupa Devletleri'nde ajanları bulunur, bu ajanlar aracılığıyla beylere gelen bilgiler Bâbîâlf'ye ulaşırdı. İkinci kaynak ise, yabancı devletlerin İstanbul'da bulunan daimi elçileri aracılığı ile Divân-ı Hümâyûn tercümanları tarafından yürütülürdü. Fakat bu tercümanların büyük bir bölümü Fener Rum Beyleri'nin yandaşları olduğu için devlete içtenlikle hizmet etmezler, bu nedenle de birçok önemli devlet sırları, düşman devletlerin ellerine geçer, böylece dış politikada büyük kayıp ve yenilgilere uğranılırdı. İşte bu önemli siyasi zararları gören III. Selim, Osmanlı politikasının dışa açılmasını, dış politikada eşitlik statüsünün kesinlikle uygulanmasının artık zorunlu bir duruma gelmiş olduğunu görmüştü. Bunun bir sonucu olarak Avrupa Devletleri'nin başkentlerinde birer daimi elçi atanması kararlaştırıldı²¹².

Daimi elçi meselesi önce Fransa ile görüşülüp kararlaştırıldığı halde, ilk defa Fransa'ya daimi elçi gönderilmesi gerçekleşmemiş, bu devletle savaş halinde bulunan diğer devletler düşünülerek, ilk elçinin eskiden beri Osmanlı Devleti'yle barış halinde bulunup aralarında hiç savaş geçmeyen İngiltere'ye

²¹⁰ Karal, **gös. yer.** III. Selim döneminde Osmanlı Devleti'nde elçileri bulunan bazı Avrupa Devletleri ve bu elçi ile tercümanlarının isim ve maaşlarını gösteren bazı hatt-ı hümâyûnlar şunlardır: İspanya (HH. 9779/A), Sicilya (HH. 9779/B), İsveç (HH. 9779/C), İngiltere (HH. 9779/D), Venedik (9779/E), Rusya (9779/F), Roma (9779/G), İrlanda (9779/H), Prusya (9779/I), Danimarka (9779/J) ve Fransa (1442/H).

²¹¹ Bu beyliklerden, daimi elçilikler kurulduktan sonra dahi Avrupa'nın durumuna dair haberler gelmeye devam etmiştir. Nitekim 1799 tarihli bir hatt-ı hümâyûnda Boğdan Voyvodası tarafından gönderilen ve Avrupalı Devletler'den Fransa, Nemçe, Almanya, Rusya ve İtalya'nın o dönemki durumu hakkında bilgi veren haberler vardır. HH. 12434, 55080.

²¹² Yücel, **a.g.e.**, s. 167.

gönderilmesine karar verilmiştir²¹³. Londra'ya gidecek ikamet elçisinin seçiminde Bâbîâlî, İngiliz elçisinin mütalaalarını göz önünde bulundurdu ve Kalyonlar eski katibi Yusuf Agâh Efendi bu vazifeye atandı. Yusuf Agâh Efendi'nin maiyetine Mahmut Râif Efendi²¹⁴ sirkâtibi, Derviş Ağa adında bir zat da ataşe olarak tayin edildi ve kendisine ayrıca iki tercüman ile Hristiyan tebaadan bir maiyet memuru daha verilerek, her birine ayrı ayrı maaşlar ve harcırahlar tahsis olundu²¹⁵. Yeni elçi "büyük elçi" rütbesiyle payelendirildi. 21 Aralık 1793'te Londra'ya varan Yusuf Agâh Efendi, elçilik vazifesini kusursuz olarak yapmaya gayret göstermiş ve kendisine yüklenen vazifeleri imkanları ölçüsünde yerine getirmiştir. Londra'da siyasi çalışmalarının yanı sıra, işittiği haberleri ve gazetelerde yayımlanan havadislerin tercümelerini düzenli olarak Bâbîâlî'ye göndermiştir. Ayrıca Bâbîâlî'den aldığı emir üzere, Osmanlı ordusunun batı tarzında gelişmesini sağlayacak İngiliz subaylarının Türkiye'de vazife almalarını temin edip bu subayları İstanbul'a yollamıştır²¹⁶.

Yusuf Agâh Efendi'nin İngiltere'ye gönderilmesinden bir müddet sonra 1795'te Prusya ile Avusturya'ya birer elçi tayin edildi. Berlin Büyükelçiliği'ne sâbık Kisedâr-ı defterî Seyyid Ali Efendi, Viyana Büyükelçiliği'ne ise eski Kethüdâ katibi İbrahim Afif Efendi seçilmişlerdir. Daha sonra Seyyid Ali Efendi'nin Paris Büyükelçiliği'ne atanmasına karar verilmiştir. Fakat, Temmuz 1797'de Paris'e varan Ali Efendi Fransa'nın Mısır Seferi'ne hazırlanışı ve seferi esnasında olayları tam takip edemeyip Bâbîâlî'yi gereği gibi bilgilendirememiştir. Bazı müzakerelerinde de tam anlamıyla başarı sağlayamayan elçi iyi niyetli olmasına rağmen bir diplomatta aranılan vasıflara haiz bulunmuyordu.

²¹³ Sertoğlu, a.g.e., s. 2765.

²¹⁴ Mahmut Râif Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd dönemini ele alan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizâmların Cetveli" isimli eser bu dönem yenilikleri hakkında geniş bilgiler içermektedir. Raif Efendi, o zamana kadar alışılmamış bir tarz olarak yabancı bir dilde kaleme almış olduğu "*Journal du Voyage de Mahmoud Raif Effendi en Engleterre écrit par luy meme*" isimli eserinde Londra'ya varışı ve İngiltere'de kalışı sırasında gördüklerini ve anıları ele almıştır. Geniş bilgi için bkz. Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, s. 178-179.

²¹⁵ Unat, a.g.e., s. 169.

²¹⁶ Ercümen Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri (1793-1821)**, s. 13-22..

Bunlardan başka 1797'de İsmail Ferruh Efendi Londra'ya, aynı yıl Ali Aziz Efendi Berlin Büyükelçiliği'ne, İbrahim Afif Efendi (İlk Viyana elçisi) Viyana'ya, 1803'te Mehmet Sait Halet Efendi Paris'e atandılar²¹⁷. Elçilik vazifesine parlak bir biçimde başlayan Halet Efendi²¹⁸ bir süre sonra Fransa nezdinde itibarını kaybetti. Elçilik karakter ve görüşüne malik olmayan Halet Efendi'den sonra Paris'e Abdurrahim Muhib Efendi atanacaktır. Elçiliklerin açılmasından bir süre sonra bu ülkelerde bu kez konsolosluklar açıldı. İlk konsolosluk 1806'da Londra'da açıldı, daha sonra da başka ülkelerde konsolosluk açılmaya başlandı²¹⁹. Nitekim, XIX. yüzyılda, Akdeniz kıyılarından Kuzey Denizi'ne kadar belli başlı her limanda buna yenileri eklendi. Bir ara bunların sayısı Büyük Britanya adalarında 48'e, İtalya'da 52'ye ulaştı. Konsoloslar genelde Hristiyan ve Musevi asıllıydı²²⁰. Avrupa ülkelerindeki elçilerimiz Bâbîâlî ile yazışmalarda bulunarak Avrupa ahvalinden Bâbîâlî'yi haberdar etmeye çalışmışlardır. Yazışmaların çoğunluğu şifre ile yapılarak gizli tutulmuştur²²¹.

III. Selim döneminde gönderilmiş olan geçici elçilerin görevlerini ise Faik Reşit Unat şöyle özetler: 1791'de Prusya'ya gönderilen Ahmet Azmi Efendi Prusya'yı Rusya'ya karşı savaşa teşvik etmek için, 1791'de Avusturya'ya gönderilen Ebubekir Ratıp Efendi, Zıştovi Barışı'nın yapılmasından sonra münasebetlerin yeniden kurulması için, 1792'de Rusya'ya gönderilen Rasih Paşa, Yaş Barış Antlaşması'ndan sonra münasebetlerin yeniden kurulması için, 1797'de Fransa'ya gönderilen Galip Sait Mehmet Paşa, Fransa ile barış yapılması için, 1802'de İngiltere'ye gönderilen Sıtkı Efendi²²², İskenderiye'nin İngilizler tarafından boşaltılmasını

²¹⁷ a.g.e., s. 23-52.

²¹⁸ Karal, *Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)*, s. 87. Halet Efendi'nin Paris elçiliği ile ilgili geniş bilgi için bu eserden faydalanılabilir.

²¹⁹ Yücel, a.g.e., s. 167.

²²⁰ D.G.B.İ.T., s. 339.

²²¹ HH. 14281. HH. 14299.

²²² Geniş bilgi için bkz. Ercümen Kuran, "Osmanlı Devleti'nin Londra Mablahağûzârı Mehmet Sıtkı Efendi", Prof. Dr. İ. H. Uzunçarşılı'ya Armağan Sayısı, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları*, ss. 39-44.

istemek için, 1805'te Fransa'ya gönderilen Seyyit Abdürrahim Muhip Efendi, Fransızların Osmanlılara karşı düşüncelerini öğrenmek için, 1806'da İran'a gönderilen Seyyit Mehmet Refi' Efendi, Fransa, Türkiye ve İran arasında bir üçlü bağlaşma hazırlıkları yapmak için, 1807'de Fransa'ya gönderilen Seyyit Mehmet Emin Vahid Efendi ise Prusya'da bulunan Napolyon'un isteği üzerine Fransa-Türkiye-İran arasındaki üçlü bağlaşma işini görüşmek üzere memur edilmişlerdir²²³.

İkamet elçiliklerinden beklenen yarar sağlanamamıştır. Bunun en önemli sebebi, seçilen elçilerin çoğunun siyasi tecrübesinin bulunmamasıdır. Yabancı dil bilmiyorlar ve bu konuda Rum tercümanların yardımına ihtiyaç hissediyorlardı ve çoğunluğu casus olan bu kişiler yüzünden en gizli sırlar yabancı devletlerin Hariciye Nazırlıkları'na sızıyor ve Osmanlı elçileri siyasi faaliyetlerinde teşebbüs imkanlarını kaybediyorlardı. Bununla birlikte İkamet elçiliklerinin önemli faydaları da olmuştur. Bâbîâlî'nin devletler arası diplomasi usullerine intibak etmesine ve Avrupa siyasetini yakından tanımasına neden olmuştur. Diyebiliriz ki, açılan elçilikler Türk toplumunun batılılaşmasına da başlıca üç yoldan yardım etmiştir. Batıyı tanıyan devlet adamları yetişmesine imkan vermişler, Batıdan asker ve sivil uzmanlar getirtilmesinde aracı olmuşlar ve Batıya gönderilen öğrencilerin işlerini düzenlemişlerdir²²⁴. Şüphesiz II. Mahmud, döneminin son yıllarında ikamet elçiliklerini yeniden kurduğu zaman Sultan Selim'in kırk yıl önce giriştiği bu tecrübeden yararlanmıştır²²⁵.

Bu zamana kadar Avrupa Devletler Topluluğu dışında kalmış bulunan Osmanlı Devleti, Yakınçağ'ın başlarında siyaset ve diplomasi alanında yapılan bu yeniliklerle resmen olmasa da, fiilen Avrupa Devletler Topluluğu'na ve diplomasisine katılmış oluyordu²²⁶. Diplomasi alanında

²²³ Unat, **a.g.e.**, Gönderilen Elçi Listeleri Bölümü, Tablo: XIII, XIV, XV.

²²⁴ Kuran, "*Türkiye'nin Batılılaşması'nda Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü*", **VI. T. Tarih Kongresi**, s. 490.

²²⁵ Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet...**, s. 3.

²²⁶ **D.G.B.İ.T.**, s. 339.

yapılan bu faaliyetler ileride yapılacak çalışmalara zemin oluşturulmuş, Osmanlı Devleti'nde batı tesirinin daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Artık Avrupa'da olup-biten olaylar hakkında Osmanlı Devleti yakından haberdar olacak ve Avrupa'daki gelişmeler devamlı takip edilecektir.

3) İktisadi ve Ticari Alanda Yapılan İslahatlar

III. Selim tahta çıktığı yıllarda Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile I. Abdülhamid devrinden beri savaş yapmakta olduğundan mali bakımdan önemli bir buhran geçiriyordu²²⁷. Hazine boşalmıştı ve bu yüzden Hükümet'in savaşa devam edebilmesi için para teminine ihtiyaç vardı. Olağanüstü tedbirler alınarak, örneğin Şeyhülislam'ın fetvasıyla ricalin ve halkın elindeki altın ve gümüş eşyalar toplatılarak, para döktürüldü. Bu tedbir ihtiyacı karşılamayınca yabancı devletlerden borç para alınması düşünüldü ama bu da bir sonuç vermedi²²⁸.

Nizâm-ı Cedîd döneminde iktisadi tedbirler arasında tasarruf teşebbüslerinin yer aldığını görüyoruz. Osmanlı Devleti bu sıralar Hint, İran ve Frengistan'dan gelen kumaşların istilasına uğramış bulunuyordu. Devlet ileri gelenleri samur ve vaşak kürk ve çiçekli elbise, kadınlar ise İngiliz çuhasından elbise giyiyorlardı. Padişah devlet parasının dışarı çıkmaması için memlekette yapılan kumaşların ve özellikle Ankara ve İstanbul'da yapılanların kullanılmasını vezirlerine tavsiye ediyor ve kendisinin hep İstanbulkâri kumaşları giydiğini hatırlatıyor, bu yolda da kendisinin örnek alınmasını istiyordu. Bundan başka bayramlarda büyük devlet memurlarının meratip silsilesine uygun olarak birbirlerine vermek zorunda oldukları

²²⁷ İsmail Baykal, "Selim III Devrinde İmdâd-ı Sefer İçin Para Basılmak Üzere Saraydan Verilen Altın ve Gümüş Avantı Hakkında", T.V., III/13 (1944), s. 36.

²²⁸ Karal, Selim III'ün..., s. 133.

hediyelerin de verilmemesini emrediyordu²²⁹.

III. Selim Devri'nde devlet sadece düzenleyici olma işlevi ile yetinmemiş ve kendisi doğrudan devreye girerek, ekonomik ve sosyal yaşamı yönlendirmiştir. Henüz kısıtlı da olsa, bu dönemde bir yatırım endişesi ortaya çıkmıştır²³⁰. İstanbul'da bir Zahir Nazırlığı kurularak zahire toplamak ve saklamak ve dağıtmak işi tüccarların ellerinden alınıp bu nezarete bağlandı. Zahir hazinesinin gelir ve giderleri aylık defterler halinde kaydedildi²³¹. Böylece özellikle İstanbul'un un ihtiyacını karşılamak için köklü bir iktisat teşebbüsüne girişildi. İstanbul'dan dışarıya un satılması ve çıkarılması yasak edildi ve İstanbul dışına gizlice zahire sevk edenler cezalandırıldı²³². Diğer taraftan devlet parasının korunması hususunda da bazı tedbirler alındı. Özellikle İstanbul'da sarraflıkla uğraşan gayr-ı müslimlerden bir kısmı devlete vergi vermemek için kapitülasyonlardan yararlanarak yabancı devletlerin tebaalığını kabul ediyor ve bu suretle hazineye ait vergileri ödemekten kurtulup, devletin büyük zararına ve paraların dışarıya çıkmasına sebep oluyordu. Alınan tedbirlerle bu durumun önlenmesine çalışıldı; mümkün olduğu kadar paranın içeride kalması ve devlete vergi verilmesi sağlandı. Osmanlı ve Rum reayanın gemilerine Rus bayrağı çekilerek sefer ve ticaret yapmaları yasaklandı. Buna karşılık Osmanlı ticaret filosunun çoğaltılması için tedbirler alındı²³³.

III. Selim, memleket içerisinde ticari faaliyetlerin genişletilmesi için gemilerin çoğaltılmasını istedi. Bunun üzerine, ticari alanda geniş etkinliklere başlanması için, ileri gelen devlet adamlarının birer gemi satın alarak işletmeye koymaları kararlaştırıldı²³⁴. 1799'da III. Selim'e veziri tarafından sunulan hatt-ı hümayûnda bu konu belirtilmiştir: "*Fî'l-'asl bazı rical ve hademe*

²²⁹ Karal, *Osmanlı...*, s. 71-72.

²³⁰ Cezar, "*Selim III ve Nizâm-ı Cedîd Reformları*", *De la Revolution Française a la Torque Atatürk*, s. 67.

²³¹ HH. 2999, 3665, 12539, 12540, 14508/A.

²³² C.D. 9886.

²³³ D.G.B.İ.T., s. 338.

²³⁴ Yücel, *a.g.e.*, s. 166.

Devlet-i 'Aliyye'nin ve hususen reayâ-yı saltanat-ı seniyyenin vafırce ticaret sefineleri olup memâlik-i mahrûse iskelelerine amed-şed ile ticaret ve aralıkta iktizâ ettikçe bazı mahallere mîrî eşya nakliyle dahi edâ-yı hizmet idegelmişler iken bir müddetten berû ihmâl olunarak, Devlet-i 'Aliyye tüccar sefinesine gâyet ile killet-târî olduğundan bazen bir mahalle mîrî nesne irsâl ve nakline cânib-i mîrîden istîcâr için olunmaktan nâşî gerek nevl ve gerek ticaret hususunda ve esnâ-yı seferde donanma-yı hümâyûn sefâyyinini teksîr için ilâveye tüccar sefinesi bulunmayup... Eflak voyvodası kendi malı olarak ticaret için dört kıt'a, Boğdan voyvodası iki kıt'a, Kosova mütesellimi altı kıt'a, Hacı Hüseyin Ağa Sinop'ta ve yine Sinop'ta mütemekkin Sâbık Kapıcıbaşı Hacı Ali Ağa ikişer kıt'a ve Bolu'da Çalıkzade dahi iki kıt'a fırkateyn inşa eylemeleri... tüccar sefîneleri bir taraftan tekessür idüp az vakitte evvelkinden birkaç kat ziyâde tüccar sefînesi Bahr-ı Sefîd ve Siyâh'a peyder-pey indirülüp sefer ve hazarda kat'î çok faideleri müşâhade olunmak me'mul idüğü..." Bu dileğe padişah: "Benim vezirim, pek güzel yapılsun, bu bâbta reâyâyâ küllî müsâade lâzımdır, İnşaalâh gümrüklerine dahî müsâade ideriz"²³⁵ diyerek gemi inşasına izin verip bunu desteklemiştir. Böylece yapılacak olan gemilerin hem Osmanlı sularında ticaretin gelişmesini hem de savaş zamanı donanmaya destek sağlayacağı düşünüldüğünden memnuniyetle karşılanmıştır.

Nizâm-ı Cedîd döneminde İstanbul'da satılan malların pahalı olmaması gerektiğini hatırlatan Padişah, bu konudaki fermanında: "*Mum gibi, yağ gibi, kahve, şeker birer mikdar tenzîl olunsun. Pirinç dahi tenzîl olunsun. Emr-i hümâyûnumdur. Elbet tenzîl olunmasına nizâm viresiz*"²³⁶ diyerek fiyatların düşürülmesini emretmiştir.

²³⁵ HH. 14914.

²³⁶ Özkaya, "III. Selim'in İmparatorluk Hakkında Bazı Hatt-ı Hümâyûnları", OTAM, 1/1 (1990), s. 337.

Bu tedbirlerin Osmanlı ticaretinin kalkınması yolunda faydaları olduğu şüphesizdir. Fakat bu oldukça yetersizdir. Osmanlı ticareti geri durumundan kurtulamamıştır. Dış ticaret tamamen yabancıların elindedir. Bu konuda bir Fransız elçisinin hükümetine yollamış olduğu resmi bir raporda şunlar vurgulanmıştır: *“Türkler cehaletleri yüzünden ticaretlerini tamamen yabancılara bırakmaktadırlar. Denizlerinde ticaret yapanlar bilhassa Fransız ve Venediklilerdir”*

III. Selim döneminde, düzenli bir plan altında olmamakla birlikte, iktisadi kımıldanmalar olmuştur. O’nun kentlere tahıl, kahve ve yiyecek maddelerinin düzenli olarak gelmesini sağlaması ve böylece aşırı nüfus artışının ve yüksek enflasyonun kötü sonuçlarını bir ölçüde engellemesi, en önemli ekonomik başarısıdır²³⁷. Fakat bu gayretleri bile Osmanlı Devleti’nin iktisadi durumunu düzeltmekten uzak kalmıştır. Ticari gerilikten dolayı alınan tedbirlerin yeterli olmadığını Bâbiâlf de biliyor ve daha esaslı çarelere başvurma gerektiğini kabul ediyordu, ancak dönemin şartları buna müsaade etmemişti. Şöyle ki, III. Selim’in asıl amacı düzenli ve güvenilir bir ordu olduğundan dikkatler iktisadi verimliliğe ve üretime yoğunlaşmamıştır²³⁸. Bununla beraber şunu unutmamak gerekir ki, hükümet iktisadi konuların önemini anlamış ve kendisine bir iktisat siyaseti çizmek problemini gündeme almıştır²³⁹.

4) İlimiyyede Islahat ve Nizâm-ı Cedîd Dönemi Yayınları

Osmanlı Devleti’nde eğitim ve öğretimin en önemli unsuru medreselerdi. Fakat XVIII. yüzyılda medrese de Yeniçeri Ocağı gibi çürümüş bir durumda bulunuyordu. İlimiyye’nin öğretim kurumlarını teşkil eden medreseler de hiçbir disiplin kalmamış, dünya ile tamamen bağını kesen bu

²³⁷ Shaw, a.g.e., s. 358.

²³⁸ Sayar, a.g.e., s. 183.

²³⁹ Karal, Selim III’ün..., s. 143-145.

kurumda hurafeler etkili olmaya başlamıştı. Devletin çeşitli bölgelerine tayin edilen bazı ulema, memuriyet yerlerine gidecekleri yerde ihtiyarlıklarını ileri sürerek İstanbul'da kalmak ve yerlerine "nâip" adıyla vekil göndermek müsaadesini almış bulunuyorlardı²⁴⁰.

İlmiyye ıslahatlarında başarılı bir şekilde mevcut çarpıklıkları ortadan kaldırmak isteyen III. Selim, öncelikle Şeyhülislamlığa azimli-dürüst biri olan ve babası zamanında yakından tanıdığı Hamîdîzâde Mustafa Efendi'yi getirdi (Ekim 1789). Gerek O'nun zamanında gerekse daha sonra tayin ettiği Şeyhülislamlar'dan İlmiyye ıslahatlarıyla ilgili raporlar takdim etmelerini istedi²⁴¹. Anadolu ve Rumeli'de görev alan ulemanın adalet üzere olan ehil insanlardan seçilmesi gerektiğini birçok defa Şeyhülislam'a hatırlatan III. Selim, adalet esaslarına harfiyen dikkat edilmesi gerektiğini fermanlarında hatırlatmıştır²⁴².

III. Selim ve yeni düzenin gerekli olduğuna inanan ekibi, askerlik alanındaki yenilikler için almış oldukları metodu, eğitim ve öğretim için de yürüttüler. Yani medreseyi kendi haline bıraktılar, başkent ve Anadolu'da bulunan tüm medreselere Babiâlî'den müderris atanmasına devam edildi. Fakat bunun yanında, ordu gereçlerini karşılamak üzere bir teknik öğretim kurmaya çalıştılar. Yukarıda da ifade edildiği gibi, daha önceden açılan Mühendishâne ve Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn gibi III. Selim de Humbarahâne ile Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn (Topçu Okulu)'nu kurdurmuştur. Bu okulların kurulmasında yabancı uzmanlardan geniş ölçüde faydalanıldı²⁴³.

Açılan teknik okullarda okutulmak, ordu ve donanmaya modern bilgiler vermek suretiyle Fransızca'dan Türkçe'ye bir takım eserler tercüme edildi.

²⁴⁰ Karal, a.g.e., 123.

²⁴¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiyye Teşkilatı*, s. 256.

²⁴² HH. 3708.

²⁴³ Karal, *Osmanlı*, s. 67.

İbrahim Müteferrika ile başlayıp bir müddet çalışıldıktan sonra duraklayan matbaa işleri tekrar canlandırıldı. Bu suretle kültür faaliyetleri ve Avrupa'yı tanıma imkanları da gelişti²⁴⁴. Sultan düzenlediği Müteferrika Matbaası'nda, Konstantin İpsilanti tarafından Türkçe'ye çevrilen fenn-i harp, fenn-i lağım ve fenn-i muhasara kitaplarını bastırdı²⁴⁵. Yeniden kurulmuş olan Üsküdar ve Mühendishane Matbaası'nda basılan en önemli kitaplardan ilki 1793'te Londra'ya gitmiş olan Mahmud Râif Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd'i Avrupa'ya tanıtmak maksadı ile yazmış olduğu Fransızca, "Tableau des nouveaux reglements de l'Empire Ottoman" isimli eseridir²⁴⁶. Yine onun eserlerinden "Tuhfe-i Vehbî" de yayınlandı. Bu arada Van Kulu Lügati'nin üçüncü baskısı da yapıldı. Mütercim Âsım Efendi'nin "Kâmûs"u ve "Burhân-i Kati"yi Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye tercüme etmesi de Nizâm-ı Cedîd döneminde, Türk kütüphanesinin zenginleşmesi yolunda önemli bir adım sayılabilir²⁴⁷.

Sadece Fransızca'dan değil Arapça ve Farsça'dan da eserler tercüme edilmiş, ayrıca yabancı dilleri öğrenen Türk bilginleri bu dillerde eserler yazmaya başlamışlardır. Sultan III. Selim, Türkçe'ye çevirttiği çeşitli kitapların devlet adamları tarafından okunup incelenmesini her fırsatta ifade etmiştir²⁴⁸. Bu dönemde Arapça, Farsça ve Fransızca'dan Türkçe'ye yeni eserlerin çevrilmesi ve yabancı dil öğrenen Türklerin yabancı dilde kitaplar yazmaya başlamaları, Türk dilinin bir bilim dili durumuna gelmesi yolunda önemli hareketlerdir²⁴⁹.

²⁴⁴ Turan, a.g.e., s. 249.

²⁴⁵ Karal, a.g.e., s. 68.

²⁴⁶ Nizâm-ı Cedîd'i tanıtmak amacıyla taşıyan eserlerin başında şüphesiz Mahmud Raif Efendi'nin bu eseri gelir. Yine Nizâm-ı Cedîd senelerinde artık yer etmeye başlayan müsbet ilim heyecanını canlı bir şekilde dile getiren diğer bir eser de Seyyid Mustafa'nın Fransızca olarak kaleme aldığı "*Diatribes de l'ingenieur Seid Moustapha sur l'etat actuel de l'art militaire, du genie, et des sciences a Constantinople*" isimli eseridir. Bu eser hakkında geniş bilgi için bkz. Kemal Beydilli, "İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd'e Dair Layihası", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı XIII (1987), ss. 387-479.

²⁴⁷ Gökbilgin, a.g.md., s. 314.

²⁴⁸ Yücel, a.g.e., s. 163.

²⁴⁹ Karal, a.g.e., 69.

III. Selim, gün gün olayların yazılması ve bunların kendisinden sonrakilere de kalmasına dikkat etmekte ve günlük olayların, bu işlere en yatkın, yetenekli kişilerce ele alınmasını arzu etmekteydi²⁵⁰.

III. Selim'in sanatçı kişiliğini, siyasi ve askeri alanlardaki yenilik hareketlerini kaleme alıp öven kasideler de Sultan'a sunulmuştur. Bunlar arasında en önemlisi Şeyh Galip'tir. Şeyh Galip, III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd adı altında yürüttüğü reform çalışmalarının şairler ve Mevleviler arasındaki en ateşli destekleyicisi olup sultan için toplam 38 kaside yazmıştır. III. Selim'e kaside sunan şairler arasında Sünbülzade Vehbî de olup kendisi sultana 15 kadar kaside sunmuştur²⁵¹. Görüldüğü gibi bu dönemde edebi faaliyetler de sürdürülmüştür. Zaten III. Selim edebiyat ve musikiyle yakından ilgilenen, İlhamî mahlasıyla şiirler yazan bir Osmanlı sultanıydı²⁵².

İlmiye alanında yapılan bu çalışmalar elbette fazla görülmemeli ancak bu gayretlere sonraki ilmi yenilikleri hızlandırması açısından değer verilmelidir. Ulema ve medreselerde ise istenilen düzenlemeler yapılamadığı gibi, yeniliklerden rahatsız olan bazı ulema ilerde III. Selim'in tahtan indirilmesi için destekleyici rol oynamışlardır.

²⁵⁰ Özkaya, *a.g.m.*, s. 339.

²⁵¹ Cem Dilçin, "Şeyh Galip'in Şiirlerinde III. Selim ve Nizâm-ı Cedîd", *Türkoloji Dergisi*, XI/1, s. 210-211.

²⁵² Rauf Yekta, "Selim-i Sâlis Mûsikîşinas", *Yeni Mecmua*, Sayı: 10, s. 309.

III. BÖLÜM

NİZÂM-I CEDÎD'İN BAŞARISI VE KARŞILAŞTIĞI TEPKİLER

A. Nizâm-ı Cedîd'in Başarısı ve Akka Zaferi

1789'da, III. Selim'in tahta çıktığı yıl, gerçekleşen Fransız İhtilali'nin etkilerinden korkan İngiltere, Avusturya ve Rusya telaşa düşmüşler ve Osmanlı Devleti'ni de Fransa ile yapacakları savaşlarda yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Halbuki Padişah III. Selim, Fransa'nın dostluğuna önem veren bir tutum içinde büyümüşü ve devrin Osmanlı siyaset adamları da Fransa'daki ihtilali onların bir iç sorunu olarak görüyor, ihtilalin Babrali'ye herhangi bir etkisinden endişe duymuyorlardı. Bundan dolayı, Avrupalı Devletler, 1792'den itibaren şiddetini artıran ihtilal savaşlarına Osmanlı Devleti'ni katamamışlardır. Napolyon'la Avrupalı Devletler arasında 1815'e kadar süren bu savaşlarda tarafsızlığını ilan eden Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletler'in şikayetlerine maruz kalmıştır¹.

Osmanlı'nın Fransa'ya gösterdiği bu dostane tutuma rağmen, Fransızlar Osmanlı toprağı olan Mısır'a bir sefer gerçekleştirecektir ki, bu seferle; Napolyon Bonapart'ın ihtilal sonrası takip ettiği Fransa'nın sömürgelerini artırarak büyüme ve genişlemesi, Hindistan'a giden yollarda İngiltere'ye darbe indirip, Akdeniz'de üstünlük sağlaması, böylece İngiltere'yi ekonomik zarara uğratması amaçlanıyordu².

1797 senesi başlarında Mısır'ın işgaline karar veren Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı bu düşmanca tavrını mazur göstermek için bir bahane de uydurmuştu. Sözde Fransa, Mısır'da padişaha karşı değil, ona karşı başkaldırılarda bulunan yerli beylerle savaşmak istiyordu. Mısır'ı asi

¹ HH. 16130.

² Hikmet Süer, Naci Çakır, **Osmanlı-Fransa Harbinde Akka Savunması**, s. 48-49.

Memlûklerin elinden kurtaracak ve onu meşru sahibi olan Türk Padişahı'na geri verecekti. Fakat Napolyon'un asıl amacı belirttiğimiz gibi, Mısır gibi stratejik önemi büyük bir bölgeyi eline geçirerek ilerde Hindistan'a yapmayı tasarladığı harekât için bir üs olarak kullanmak böylece rakibi İngiltere'ye karşı üstünlük sağlamaktı³. Napolyon Bonapart, 19 Mayıs 1798'de 280 parçadan oluşan bir donanma ve 38.000 kişilik bir ordu ile Akdeniz istikametinde harekete geçti. Osmanlı ise bu sırada, Napolyon'un Mısır'a taarruzuna ihtimal vermediğinden bu bölgede savunma önlemleri almadığı için Napolyon, İskenderiye'den sonra Kahire üzerine yürüdü. Önce Kölemen kuvvetlerini dağıtarak "Ehramlar Muharebesi"ni kazandı ve arkasından Kahire'ye girdi. Böylece Fransa Mısır'a hakim olmuş ve Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştı⁴.

İskenderiye'ye hakim olunca bir beyanname yayınlayan Napolyon şunları söyleyerek halkı kendi tarafına çekmeyi düşünmüştür: *"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla... Allah'tan başka tapacak yoktur ve onun evladı ve ortağı yoktur... Ey Mısırlılar, size benim buraya dininizi yıkmak için geldiğim söylenecektir. Bu açık bir yalandır, buna inanmayınız. Mütegalibelere, benim buraya onlar tarafından gasb edilmiş haklarınızı size iade için geldiğimi, Memlûklardan daha fazla Allah'a ve Peygamber Muhammed ile, hayranlığımı celbeden Kur'an'a hürmet ettiğimi söyleyiniz... Eskiden Mısır'da büyük şehir ve kanallar vardı. Bunlar Memlûkların hırs ve zulmü sonucunda yok oldu... Fransa ordusuna itaat eden bütün köyler Fransa ve dostumuz Osmanlı padişahının bayraklarını çekeceklerdir... Şeyhler, kadılar ve imamlar yerlerinde, görevlerine devam edecekler, halk, evlerinde sakin oturacaktır..."*⁵ Görüldüğü gibi bu bildirisiyle Fransa işgalini meşru bir zemine oturtmaya çalışmış ve halkı kendi yanına çekmeyi düşünmüştür. Aslında genel olarak burada yaşayan müslüman halktan

³ a. g.e., s. 50.

⁴ Karal, *Osmanlı...*, s. 29.

⁵ İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, s. 224-225.

Fransa'ya yardım görülmemiştir ancak Akka, Yafa, Ariş ve Şam'da yaşayan Rafizi taifesinin bir miktar yardımı görülmüştür ki bunlar bu yüzden padişah tarafından cezalandırılacaklardır⁶.

Fransızların Mısır'a çıkarma yaptıkları anda Osmanlı Devleti Vidin'de baş gösteren Pazvandoğlu isyanı ile uğraşmaktaydı. Bu isyan devletin bir kısım kuvvet ve servetini çekmekte olmasına rağmen bastırılamıyordu. Devleti uğraştıran tek iç olay bu da değildi. Hicaz'da gerçekleşen Vahhabi hareketi ise Osmanlı Devleti'nin din birliğini parçalamaya yönelikti ki hükümet bu isyanın da üstesinden gelemiyordu⁷.

Fransa'ya hemen harp ilan edilmemesine rağmen harp hazırlıklarına başlandı. Sayda Valisi Cezzar Ahmet Paşa'ya⁸ Hac Emirliği, Şam ve Mısır Valiliği ile seraskerliği verilerek emrine çok iyi eğitilmiş 800 Nizâm-ı Cedîd askeri gönderildi. Amiral Nelson komutasındaki bir İngiliz donanması da Fransız donanmasını Ebukır'da yakaladı ve yapılan savaşta 17 Fransız harp gemisinden 13'ü batırılıp, kalanı esir alındı. Fransız donanmasının Nelson tarafından yok edildiği haberi duyulunca, III. Selim, memnuniyeti ifade eden şu sözlerini söylemiştir: *"Allah'a şükür memnun oldum, İnşaallah hepsi kahrolur, İngiltere elçisine ifade oluna."*⁹

Akdeniz'i İngilizlere kaptırmaya başlayan Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti, 25 Eylül 1798'de resmen harp ilan etti. İngiltere ve Rusya, Fransa'ya karşı Osmanlı Devleti ile ittifak görüşmeleri yaptılar ve Fransa'ya karşı Akdeniz'de beraber hareket ettiler¹⁰. Nitekim Rus ve Osmanlı donanmaları birleşerek Yediada'yı Fransızlardan geri aldılar¹¹.

⁶ C.D. 14612.

⁷ Karal, a.g.e., s. 29.

⁸ Cezzar Ahmed Paşa ve hayatı ile ilgili bilgi için bkz: Feridun Emecen, "Cezzar Ahmed Paşa", T.D.V.İ.A., C. 7., s. 516-518; Şehabeddin Tekirdağ, "Cezzar Ahmed Paşa", İ.A., C. 3, s. 156-158.

⁹ D.G.B.İ.T., C. 11, s. 283.

¹⁰ HH. 12434.

¹¹ Süer, a.g.e., s. 51-53.

Fransızlar Mısır'a girmelerinden itibaren İslam alemine dağıttıkları bir takım beyannamelerle İslam halkını aldatmaya yönelik girişimlerde bulunmuşlardı. Ayrıca yerel idareci ve beylere de çeşitli vaat ve tehditlerde bulunmuşlardır¹². Bâbîâlf ise, yayınladığı beyannamede: "*Fransız taifesi kafir ve asidir, İslamiyet'e karşı düşmanlığı aşikar olan Fransızlar iyi sözler ve hilelerle halkı kandırmak istiyorlar. Ey müslüman halk kafirlerle mücadele etmek hepinize farzdır*" diyerek manevi yönden de halkı savaşa hazırlamıştır¹³.

Napolyon, donanmasının büyük bir kısmını Ebukır'da yitirdikten sonra, Fransız kuvvetleri Mısır'a sıkışıp kalmışlardı. Napolyon, bu sefer de Mısır'ın güvenliği ve Doğu Akdeniz'de bazı limanlara sahip olmak için, 10 Şubat 1799 günü 21.000 kişilik ordusuyla Suriye seferine başlayacaktır. Öncelikle sekiz gün kuşattığı El-Ariş'i ele geçirip burada Suriye halkı için bir genelge yayınlarak, Kölemenlerle Cezzar Ahmet Paşa için savaştığını, İslam dininin muhterem ve muazzez olduğunu, camilere dokunmayacağını, hareketinin Suriye ahalisi aleyhinde olmadığını bildirdi. Arkasından, 24 Şubat'ta Gazze'yi, 5 Mart'ta ise Yafa'yı ele geçirdi. Ancak yayınladığı genelgenin aksine, esir aldığı askerleri ve bölge halkından bazılarını katletmesi Napolyon ve Fransa aleyhine bölgede genel bir nefretin uyanmasına neden oldu¹⁴.

Napolyon Mısır'dan hareketinden 39 gün sonra Suriye'nin son müdafaa kalesi Akka önlerine geldi ve kaleyi muhasara altına aldı. Akka Kalesi'ni Cezzar Ahmet Paşa savunuyordu ki Napolyon kendisinin en çetin rakibi olduğunu tahmin etmiş, bu nedenle Cezzar'a mektuplar göndererek komutanı kendi tarafına çekmeyi düşünmüştü. Cezzar'a yazdığı bir mektupta; onunla savaşmayacağı, Sayda'ya taarruz etmeyeceği teminatını veriyor,

¹² Şehabeddin Tekindağ, "XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan ŞİHÂB-OĞULLARI", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Sayı: 13 (1958), s. 41.

¹³ Karal, a.g.e., 37-38.

¹⁴ Süer, a.g.e., s. 54.

amacının Mısır ümerasından İbrahim Bey'i tard etmek olduğunu söylüyordu¹⁵. Fakat bu teminatlara rağmen Bonapart'ın amacını bilen Cezzar Ahmed Paşa, bu mektuplara cevap vermeyip, yardımına gelen İngiliz filosu ve Nizâm-ı Cedîd askeri ile savunmaya başlamıştır. Fransızlar bütün kuvvetleriyle Akka Kalesi'ne taarruz ediyorlar fakat şiddetli mukavemetten dolayı başarı sağlayamıyorlardı. 64 gün ve gece Akka kalesi başarıyla savunulmuş, muhasaranın 52. günü Rodos mutasarrıfı Yaşar Kaptan emrindeki 3.000 kişilik yeni Nizâm-ı Cedîd askerleriyle Akka Kalesi'nin takviye görmesi Napolyon ordusunun ümitlerini iyice kırmıştır¹⁶. Bonapart'ın durumu gün geçtikçe fenalaşıyordu. Deniz yolu ile gelmesini beklediği kuşatma topları İngilizlerin sıkı kontrolü yüzünden gelemiyordu. Tüm ümitlerini kaybeden Bonapart, bir akşam karanlığından yararlanarak geri çekilecektir. (5 Mayıs 1799) Böylece, Akka müdafaası ile İhtilalin yenilmez siması Bonapart ilk kez yenilmiş oldu¹⁷. Fakat Fransa'daki konumunu zora sokmak istemeyen Bonapart ülkesine bir fatih edasıyla girecektir. Fransa hakimi Mısır'da 1 yıl, 1 ay, 21 gün kalabilmiştir¹⁸.

Napolyon yerine General Kleber'i bırakmış, bundan sonra Mısır'da barış görüşmeleri hız kazanmıştır. Kleber öldükten sonra Osmanlı-İngiliz kuvvetleri son bir taarruzla İskenderiye'ye ele geçirmişlerdir. Yine bu sırada 2.000'i Nizâm-ı Cedîd askeri olan 8.000 kişilik Osmanlı ordusu Reşid'de Fransızları başarılı bir kuşatmadan sonra teslim olmak zorunda bırakmıştır¹⁹.

Fransa'nın Mısır'ı terki için bir mukavele yapılmıştır. 30 Ağustos 1801 tarihinde yapılan İskenderiye Sözleşmesi ile şu kararlar alınmıştır. Mısır şehri, 45 gün içinde Fransızlar tarafından Bâbiâlf'ye terk edilecek, Fransa ele geçirdiği mal ve mülkleri geri verecek, Fransa askerleri güvenlikleri

¹⁵ Uzunçarşılı, "Bonapart'ın Cezzar Ahmed Paşa'ya Mektubu ve Akka Muhasarasına Dair Bir Deyiş", *Belleten*, XXVIII/111 s. 452.

¹⁶ Süer, a.g.e., s. 57.

¹⁷ Karal, a.g.e., s. 40-41. HH. 6473.

¹⁸ Danişmend, a.g.e., s. 78.

¹⁹ Çataltepe, 19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizâm-ı Cedîd Ordusu, s. 213.

sağlanmak üzere Fransa'ya, Osmanlı, Rus ve İngiliz gemileri aracılığıyla gönderilecek, esirler ise karşılıklı olarak serbest bırakılacaktı²⁰. Uzun süren barış görüşmelerinden sonra 9 Ekim 1801'de Paris'te dört maddelik Osmanlı-Fransız Barış Antlaşması imzalanmış, ancak müttefikler aracılığıyla Osmanlı Devleti bu anlaşmayı geçersiz saymak zorunda kalmıştır. Arkasından 25 Haziran 1802'de Paris'te, on maddelik Paris Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Mısır Osmanlı'ya geri veriliyor, Yediada Cumhuriyeti tanınıyor, eskiden olduğu gibi kapitülasyonlar geçerliliğini koruyor, iki devlet birbirlerinin toprak bütünlüğünü garanti ediyor, savaşta ele geçirilen mallar ile esirler iade ediliyordu. Böylece Eylül 1798'de hukuken başlayan iki devlet arasındaki düşmanlık sona ermiş, yeniden dostluk dönemine girilmiş oluyordu²¹.

Fransa Mısır seferi sonucunda ne Mısır'ı ne de Akdeniz'i hakimiyeti altına alabilmiştir²². Her ne kadar Fransızlar Mısır'a ayak basmış, Kölemenleri imha etmişlerse de Hindistan'a varmaya muvaffak olamadıkları gibi, bu uğurda büyük bir donanma da kaybetmişlerdir. Osmanlı kuvvetleriyle Fransızlar ilk kez karşı karşıya gelmişler, Akdeniz'de sükûnet bozulmuş, adeta bundan sonra Doğu Akdeniz'deki hareketliliğin habercisi olmuştur. Artık Akdeniz'de Fransa, Osmanlı Devleti için bir tehlike olmaktan çıkmış buna karşın Rusya ve İngiltere bölgede tehlike arz etmeye başlamışlardır.

Bu sefer Osmanlı ordusu adına ise şunları ortaya koymuştur. Osmanlı askerinin takdir edildiğinin ötesinde oldukça zayıf olduğu anlaşılmış, III. Selim talimsiz askerlerin hiçbir şey ifade etmediğini daha iyi anlamış, talimli piyade yanında muallim süvari askeri yetiştirilmesine de karar vermiştir²³. Nizâm-ı Cedîd askerlerinden muharebelerde sağ kalanları İstanbul'a gönderilmiş²⁴, Mısır seferinde yaralanarak sakat kalanları ise tekâüd sayılmıştır²⁵. Padişah

²⁰ HH. 3446, 13610.

²¹ D.G.B.İ.T., s. 303-306.

²² HH. 7216/A.

²³ Karal, *Selim III'ün...*, s. 59.

²⁴ HH. 6738/B.

²⁵ C.A. 28820.

bu sefer esnasında sadece yeni askeri birlikleri takdir etmiş, onların gösterdiği başarılarla kızan yeniçeri ve diğer muhalifler bundan sonra Nizâm-ı Cedîd askerleriyle beraber savaşmayacaklarını açıklamışlardır. Nitekim, yeniçeriler 1806 Osmanlı-Rus savaşına katılmayarak İstanbul'da kalmışlardır²⁶. Artık askerlerinin eksikliklerinden Osmanlı Devleti denge politikasını yavaş yavaş programına almaya başlayacaktır. Yine Osmanlı Devleti, bu zamana kadar müslümanlarla meskun güney topraklarını tehlikeden uzak görüyor, fazla bir tedbire ihtiyaç hissetmiyordu. Bu sefer Avrupalıların bu topraklarda da açıkça emelleri olduğunu göstermesi açısından önemlidir²⁷.

Aslında Napolyon Bonapart, Osmanlı Devleti'ne Batı medeniyetini getirme konusunda iyi duygular besleyen ve bu yolda elinden geleni yapan III. Selim'e saygı duyuyordu. Mısır seferi esnasında bile, fırsat düştükçe onu hürmetle andı. Seferden sonra Osmanlı dostluğunu yeniden kazanmak için mektuplar gönderdi²⁸. Genelde padişahın gönlünü alacak tarzda olan bu mektuplar arasında sert ifadeler içerenleri de bulunmaktadır. Örneğin Napolyon'un 29 Ocak 1805'te III. Selim'e yazdığı mektupta *"...dünyanın en büyük hükümdarlarından biri olan sen, egemenliğini sona erdirmeye mi karar verdin? Rusya'nın sana tahakkümüne nasıl tahammül ediyorsun?... Sana iki defa ihtarda bulundum, üçüncü bir defa daha söylüyorum, divanı dağıt, Reis Efendi'yi cezalandır ve İstanbul'da sadece sen hükümlan ol, aksi halde her şeyini kaybedeceksin. Bana gelince sadece senin dostun olmak istiyorum... Nazırlıklara dostlarını getir, hainleri iş başından uzaklaştır. Gerçek dostların olan Fransa ve Prusya'ya itimad et. Aksi halde memleketini, dinini ve aileni kaybedersin... Aziz ve Hakiki Dostun Napolyon."* diye ifade kullanan Napolyon, bu tarihten sonra genellikle dostluğun devamı yönünde bir politika takip etmiştir²⁹.

²⁶ Çataltepe, a.g.e., s. 213.

²⁷ Karal, *Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)*, s. 144-145.

²⁸ Karal, *Osmanlı...*, s. 47.

²⁹ Nigar Anafarta, *"Napolyon'un III. Selim'e Bir Mektubu"*, *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 10, s. 33.

B. Nizâm-ı Cedîd'e Gösterilen Tepkiler ve III. Selim'in Tahttan İndirilmesi

1) Dağlı İsyanları ve Ayanlar

Nizâm-ı Cedîd reformlarının uygulanmaya çalışıldığı sırada devletin birçok bölgesi anarşi içinde bulunuyordu³⁰. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında devleti uğraştıran en önemli sorunlardan birisi de, Rumeli'deki dağlı eşkiyası idi. Dağlı eşkiyası, 1792'de Rus ve Avusturya savaşlarının sonuçlanması ve Osmanlı ordusunun bölgeden dönüşü üzerine ortaya çıkmıştı³¹. Sultan III. Selim ise, Anadolu'dan sonra Nizâm-ı Cedîd askerini Rumeli'de de oluşturma düşüncesindeydi. Ancak Rumeli'de dağlı eşkiyası diye meşhur olan başıbozuk kimselerin hareketleri genişlemiş, bölgedeki halkı rahatsız etmeye başlamıştı. Eşkiyanın bu durumuna sebep Rumeli ayanlarının işi gevşek tutmalarından kaynaklanıyordu. Kendi bölgelerinde keyfi bir idare tarzı tutan ayanlar, Hükümet emirlerinden işlerine gelenleri tutup, gelmeyenleri de göz ardı ediyorlardı. Dağlı eşkiyasının işinin hallinden sonra sıranın kendilerine geleceğini tahmin etmeleri eşkiyayı bastırma girişimlerini azaltıyordu³².

Dağlı eşkiyasının faaliyetleri ilk zamanlarda Filibe ve civarıyla Batı Trakya'da ve Balkan dağlarının kuzeyinde olup henüz Doğu Trakya'ya geçmemişti ve İstanbul'a da oldukça uzaktı. Rumeli'de bazı eşkiya takımı etrafa saldırıp halkı rahatsız etmeye başladığında bu hareketlerin bastırılması için Silistre Valisi Musa Paşa ile Tırhala mutasarrıfı Mehmet Paşa

³⁰ Hale Şıvgın, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti (Genel Durum)", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 128 (1997), s. 54.

³¹ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, s. 143.

³² Uzunçarşılı, "Kadı Abdurrahman Paşa", *Belleten*, XXXV/138, s. 261. Ayan, Arapça "göz" manasına gelen "ayn" kelimesinin çoğuludur. İstilah manası ise, bir zümrenin seçkin büyükleri demek olup, herhangi bir vilayet, sancak ve kazada o mahallin idaresiyle alakadar olarak halk tarafından seçilen şahıslardır. Memleketin nüfuzlu ve seçkin aileleri arasından seçilen ayanlara hükümet müdahale etmez yalnız, seçilen kişinin ayanlığı vali tarafından tasdik edildiği zaman meşrulaşırdı. Daha geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*.

görevlendirilmiş ve isyanlar yayılmadan bastırılmıştı³³. Rumeli’de çıkan dağlı isyanlarının bastırılması için Anadolu’daki beyler de görevlendirilmişti. Bunlardan birisi Trabzon Valisi Tayyar Mahmud Paşa’dır. Bölgedeki ayanlar ise 1800 Haziran’ında toplu olarak dağlı eşkiyası üzerine yürümüşlerdir. III. Selim ayanların bu tutumundan memnun kalmıştır³⁴. Fakat 1803 tarihinden itibaren eşkiyaların faaliyetleri Edirne ve Çatalca arasına da yayıldığından bu hal hükümeti korkutmuştu. Bu eşkiyaların Nizâm-ı Cedîd askerleriyle durdurulması kararlaştırıldığı için Kadı Abdurrahman Paşa bölgeye memur edilmiştir. Fakat Konya isyanı sebebiyle Paşa’nın dağlı eşkiyası üzerine gitmesi on bir ay gecikmiş, bu ise dağlı hareketinin daha da genişlemesine neden olmuştur. Rumeli’de birçok dağlı eşkiyası görülecektir ki, bunlar arasında en meşhurları şunlardır: Koca Ahmed, Hacı Manav, Kara Halil, Molla Ali, İsa Oğlu ve bilhassa Kara Feyzi ile Burgazlı Deli Kadri’dir³⁵.

Rumeli’de eşkiyaların ve karışıklıkların çoğalmasının en önemli nedeni, devletin bu konuda gösterdiği acizlik ve tereddütlerdir. Eşkiya ile çatışmalar olur fakat mücadeleden sonra eşkiyalar affedilir; böylece onlar da kendilerine düşman olanlardan intikam alma fırsatını bulurlardı. Zamanla eşkiyalardan başını alamayan halk da bu gruplara katılmıştır. Devlet tarafından bu işe acilen çare bulunması gerektiği halde bu işte geç kalınmış, Rumeli’deki fitne ateşi ve karışıklık bastırılmaya çalışıldıkça daha da artmıştır³⁶. Dağlı sorununun çözülmesi için zaman zaman eşkiyaların affedilmesi, sergerdelerin bazı kazalarda iskan edilmeleri yollarına başvurulması soruna çözüm getirmediği gibi eşkiyaların iskan olundukları yerlerde akraba ve taraftarları da olduğu için fesatlarını daha rahat yayma imkanı bulmuşlardır³⁷.

³³ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 1784.

³⁴ Özkaya, “III. Selim’in İmparatorluk...”, OTAM, 1/1 (1990), s. 339-340.

³⁵ Uzunçarşılı, a.g.m., s. 262. HH. 2340, 2623, 2904, 11907.

³⁶ Cevdet Paşa, a.g.e., s. 1822.

³⁷ Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu’nda Dağlı İsyancıları (1791-1808), s. 89.

Sultan III. Selim, eşkiya gruplarına dışarıdan kişilerin karışmaması, dolayısıyla bunların sayılarının artmaması için, çareler aranmasını istemiştir. Bunun üzerine Dağlı iskanına memur Çavuşbaşı Osman Efendi'nin padişaha takdim ettiği takrirden şöyle denmiştir: "*Ayakta gezen eşkiyâ akl-ı kalîl olup ve fi-mâ-ba'd bunların çoğalmaması için, içlerine eşkiya girmemesi için ma'lûm-ı âlîleri buyurulduğu veçhile Tepedelenli Ali Paşa'ya ve İskenderiye Mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya müekked evâmîr-i 'aliyye ısdâr olunmuştur...*"³⁸. Yine Sultan, eşkiya için Rumeli kaza ve ayanlarına emirler göndererek, alınacak tedbirlerde kusur edilmemesini hatırlatmıştır³⁹.

Abdurrahman Paşa dağlı eşkiyası üzerine yaptığı hareketlerde başarılı olmuş ayrıca sonradan bunları tahrik eden Gümölcine ayanı Tokatçıklı Süleyman'ın bertaraf edilmesinde etkili olmuştur. Devleti bir süre uğraştıran Tokatçıklı, yapılan muharebelerde mağlup edilmiş⁴⁰, affını istemesinden bir süre sonra Tirsinikli tarafından idam olunmuştur.

İsyanların bastırılmasını istemeyen ayanlar bundan sonra serkeşlikte bulunurlarsa üzerlerine Nizâm-ı Cedîd kuvvetlerinin geleceğini düşünerek keyifleri kaçıyor. Bu dönemde ayanlar, kendilerine tabi olan kimselerle etraflarına zarar vermekte, kadı ve naipler de bunlardan çekindikleri için kendileri ile anlaşma yapmak zorunda kalıyorlardı. Bu halkın zararına oluyor, İstanbul'a şikayetlerini bildiriyorlardı. Fakat bu ayanlar ve onlarla anlaşma halinde olan devlet görevlileri hakkında ne şer'i kanunlar uygulanabiliyor, ne de ferman hükümleri yerine getirilebiliyordu⁴¹. Dağlı eşkiyası işini bitirdikten sonra yeni talimli askerleri Rumeli'de yaymak isteyen III. Selim, Rumeli ayanlarını korkutmamak için, bu sırada çıkan Sırp isyanını bahane ederek,

³⁸ HH. 2904.

³⁹ C.D. 5791, 7311, 10693, 10699. ,HH. 1551.

⁴⁰ HH. 2315/B.

⁴¹ Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık, s. 169-170.

Kadı Abdurrahman Paşa'nın Rumeli Valisi İbrahim Paşa'ya yardım için bölgeye tayin edildiğini açıkladı⁴².

Rumeli ayanları arasında en dişlisi Rusçuk ayanı Tirsiniklioğlu İsmail Ağa idi. Hükümete karşı isyan etmemekle beraber her zaman isyan edecek gibi hareketleriyle bir gaile çıkartmak istemeyen hükümeti sindirmiş ve bu suretle ayanlık mıntıkasını genişletmişti⁴³. Dağlı eşkiyasının bastırılması sırasında zaman zaman yardımı görülen Tirsiniklioğlu, Hükümet'ten talep ettiği vezirliği alamayınca kendi nüfuz sahasını genişletmek için etrafındaki kazaları zabdetmeye başlamıştır ki, bu da dağlı isyanlarının genişlemesine zemin hazırlamıştır. Sırp isyanının görüldüğü bu sıralarda Kara Feyzi ve Deli Kadri de fesatlarını artırmışlardı⁴⁴. Rumeli Valisi İbrahim Paşa bir süre bu isyanlarla tek başına uğraşmak zorunda kalmıştı⁴⁵.

Dağlı eşkiyasının ayan ve derebeyler tarafından teşvik gördükleri bir gerçektir. Tirsiniklioğlu İsmail, dağlı üzerine gittiği halde, bunu devleti aldatmak için yaptığı ve bu isyanın samimi olarak bastırılmasını istemediği açıktır. Tokatçıklı Süleyman da aynı yöntemi uygulamıştı. Bunların dışında bazı ayanlar da açıktan açığa dağlı eşkiyasının yanında yer almakta ve devlete karşı mücadele etmekteydiler⁴⁶. Vidin yamaklarından destek alan ve Rumeli isyanlarında önemli bir yere sahip olan bir kişi de Pazvandoğlu Osman Ağa idi. Vidin ve Rusçuk arası bölgelere hakim olan Pazvandoğlu'nun amacı kendisine ait büyük bir krallık kurmaktır⁴⁷.

Karaman Beylerbeyi Kadı Abdurrahman Paşa, Sırp isyanını bastırmak bahanesiyle Pazvandoğlu, Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ve Edirne'de

⁴² Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 261-265. 1803'te İşkodra Mutasarrıfı olan İbrahim Paşa, hem Rumeli'de hanedanları yok etmeye başlayıp kuvvet kazanan Tepedelenli Ali Paşa'ya denge sağlamak hem de dağlı eşkiyasını yok etmek için Rumeli Valiliği'ne atanmıştır.

⁴³ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 267.

⁴⁴ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları*, s. 93.

⁴⁵ HH. 2325.

⁴⁶ Özkaya, *a.g.e.*, s. 103.

⁴⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 4, s. 74.

Dağdevirenöğlü Mehmet Ağa gibi ayanların hakkında gelmek üzere İstanbul'a geldi (1806)⁴⁸. Bu şartlar içerisinde sözde Nizâm-ı Cedîd taraftarı Sadrazam İsmail Paşa'nın Rumeli ayanına *"gözünüzü açın, Kadı Abdurrahman Paşa hepinizi kılıçtan geçirmeye geliyor"* diye haberler göndermesi, Nizâm-ı Cedîd düşmanlığını açık ve kesin bir hale getirdi. Tekirdağ'da bunu gösteren en önemli olay; Nizâm-ı Cedîd'in kurulacağını bildiren ferman burada okunduğu zaman okuyan kişiyi hemen öldürmeleridir⁴⁹. Bunun üzerine devlet, önce bir heyet yollayıp nasihat etmiş geri adım atılmayınca uzun görüşmeler sonunda isyancılar affedilmiştir⁵⁰. Tekirdağ Olayı, Nizâm-ı Cedîd'in yıkılması, III. Selim'in tahtan indirilmesi meselelerinde aleyhtarları cesaretlendiren önemli olaylardan birisidir. Yine aleyhtarları cesaretlendiren olaylardan birisi de aynı günlerde gerçekleşen "İkinci Edirne Olayı"dır. İstanbul'dan Edirne'ye harekete geçen Abdurrahman Paşa'ya Çorlu civarında kendisine karşı birleşen başta Tirsiniklioğlu ve Dağdevirenöğlü olmak üzere asilerle karşılaştı. Asilerin Çorlu'ya çekilmesi üzerine burada şiddetli çatışmalar başladı⁵¹.

Bir iç harp tehlikesi baş göstermiş, düşman ordularının sınır boylarında yığıldığı, İngilizlerin boğazdan donanmalarını geçirerek İstanbul'u yakmakla tehdit ettikleri bir sırada böyle bir mücadelenin doğru olmadığı düşüncesinde olan III. Selim, Kadı Abdurrahman Paşa ordusuna geri dönmesini emretti. Böylece Edirne isyancılarının affedilmesi demek olan bu girişimle iç güvenliğin sağlandığı düşünüldü⁵². Ancak bu olay Nizâm-ı Cedîd düşmanlarının iyice şımarmasına ve neticede çok geçmeden, isyan hareketinin İstanbul'a da sirayet ederek, boğaz yamaklarının ayaklanmasına sebep olacaktır⁵³.

⁴⁸ Akşin, *a.g.e.*, s. 84.

⁴⁹ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 316.

⁵⁰ HH. 6422/E.

⁵¹ Çataltepe, *a.g.m.*, s. 247.

⁵² HH. 2234.

⁵³ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 316.

2) Yeniçerilerin Aleyhtarlığı ve Diğer Tepkiler

Kuruluşundan itibaren Anadolu ve Rumeli’de kışlalar açılarak, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin sayısı her geçen gün giderek artmaya başlamış, asâkîr-i şâhâne ismini almışlardı. Nizâm ve disiplinleri gereğince hiç kimseye zorluk çıkarmayan, gerek İstanbul gerekse Üsküdar taraflarında boğaza kadar kol gezerek her yerde güvenlik sağlayan bu birliklerin sayısı arttıkça ocakların kapatılması endişesini yaşayan yeniçeriler telaşa kapılarak eğitilmiş askerlere düşmanlıklarını artırmaya başlamışlardır. Bâbiâlf, her defasında yeniçeri ve diğer ocakların Osmanlı Devleti’ne birçok yararı bulunduğunu bu ocakların kaldırılmasının söz konusu olmadığını hatırlatmasına rağmen, yeniçerilerin Nizâm-ı Cedîd ordusuna karşı besledikleri kin ve düşmanlık azalmamıştır. Hatta yeniçerilerden bazılarına “Nizâm-ı Cedîd askeri olur musunuz?” diye sorulduğunda: *“Asla! Moskov askeri oluruz, Nizâm-ı Cedîd olmayız”* demişlerdir⁵⁴.

Bu düşmanlığın en önemli sebebi de kuşkusuz yeni düzene inananların azlığından, devletin içte ve dışta birtakım karışıklıklar içerisinde bulunmasından ileri geliyordu. Nizâm-ı Cedîdi tatbik etmeye memur heyet arasında padişahın yanında tam olarak yer alan, yeniliklere dört elle sarılan çok az devlet adamı bulunmaktaydı. Kendi menfaatlerini devletin çıkarlarından üstün tutan bazı ulema ve siyasiler, devletin maruz kaldığı duruma sebep olarak Nizâm-ı Cedîdi gösteriyorlar, camilerde çok kez halka *“askere setre pantolon giydirip, imanına hâlel getiren, önlerine muallim diye frenkleri düşüren padişaha elbette Allah tevfikini çok görür”* diye aleyhte konuşuyorlardı⁵⁵.

Yeniçeri ulufesine sahip, fakat ocakla hiç ilişkisi olmayan gruplar, *“Nizâm-ı Cedîd ocağı açıldı ve bunlar savaşlarda başarılı olurlarsa artık*

⁵⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 2066.

⁵⁵ Gökbiçgin, *a.g.md.*, s. 314.

yeniçerilik kalmaz, adımız anılmaz olur” diyerek kaygılarını ortaya koyuyorlar, ocakta yapılan eğitimleri *“gavur işidir”* diyerek reddedip, ocağa yeni girenleri vazgeçiriyorlardı. Oysa, Nizâm-ı Cedîd ordusu yeni eğitim ve yapılanmasıyla hem Akka’da Fransızlara karşı başarı sağlamış, hem de dağlı eşkiyasını dize getirmeye başlamıştı. Aleyhtarlar Nizâm-ı Cedîd içerisine casus sokmayı bile denemişler fakat başarısız olmuşlardı⁵⁶.

Başlangıçta, Sultan III. Selim, kendine bir ekip oluşturmuştu. Örneğin layiha sunan kişiler bu ekipte yer alıyorlardı. Ancak bazılarının sundukları layihalar çok gülünç bulunduğu için layihacılar gücenip bir tarafa çekilmişlerdi. Sonraları ise yeni yetişen ve kendilerini Nizâm-ı Cedîd taraftarı olarak tanıtan kişiler ortaya çıkmış, onlar ise varlık sahibi olma arzusuyla hükümete ait işleri askıya almışlar, eğlence yerlerinde, zevk ve safa alemlerinde vakit geçirir olmuşlardı. Sultan da zevk ve eğlenceye düşkün olduğu için, yakınları onu daima gezi ve eğlencelere sevk etmişlerdi. Halktan bazı grupların da katıldığı İstanbul eğlence merkezleri zamanla çoğalmış, Kağıthane, Boğaziçi ve Çamlıca’da Lale devrini aratmayacak görüntüler oluşmuştur. Nizâm-ı Cedîd’e taraftar devlet adamlarının durumu böyle iken yakınlarını da bu işlerle meşgul ettiklerinden, Nizâm-ı Cedîd işi, güya halktan birçok paralar toplayıp da zamanın ileri gelen kimselerinin sefahati için imiş gibi bir şekle girdi. İstanbul’da Avrupa usulü yenilikler görülmeye başlamış, alafranga yaşamdan çekinen halk yenilikçileri tekfir etmeye, bu yüzden yapılan güzel işleri bile reddetmeye başlamışlardı. Sefahat ve gösterişin artması sebebiyle herkesin masrafı artmış, halk arasında geçim sıkıntısı yaşanmıştır⁵⁷. Devlet adamları ise mal biriktirme, sahil kenarlarında konaklar inşa etme yoluna gitmişler, Nizâm-ı Cedîd yeniliğini adeta servet biriktirme aracı yapmışlardı⁵⁸.

⁵⁶ Koca Sekbanbaşı, **a.g.e.**, s. 136-140.

⁵⁷ Ahmet Cevdet Paşa, **a.g.e.**, s. 2067-2068.

⁵⁸ Berkes, **a.g.e.**, s. 109.

Halka zaten ağır gelen vergilere zamanla yapılacak ıslahatların masrafları için yenilerinin eklenmesi, üstelik vergi toplanmasında ortaya çıkan suiistimal ve zorluklar nedeniyle şikayetler çoğalmış, fakat şikayetler dikkate alınmamıştır. Çünkü hükümet adamları ve saray mensupları arasında anlaşma olduğundan durum padişaha arz edilmiyor, ona her şeyin yolunda olduğu söyleniyordu. Vaziyet ise gittikçe kötüleşmekte ve halkın hükümet adamlarına olan düşmanlıkları artıyordu. Halkın devlet idarecilerine karşı tutumlarını gören Yeniçerilerin ise endişeleri azalıyordu.

Nizâm-ı Cedîd taraftarlarının dış siyasette gösterdikleri başarısızlıklar da yeni uygulamalara tepkiler gösterilmesine neden olacaktır. Aleyhtarlar: *"Padişah, İngiliz ve Rus Devletleri ile anlaştı, İngiliz donanması padişahın müsaadesi ile İstanbul'a geldi, yakında Rus donanması da gelecek ve yeniçerilere son vereceklerdir"* diyerek zaten hep bu korkuyla yaşayan yeniçerileri kışkırtacaklardır. Osmanlı Hükümeti, dışarıda da birçok mesele ile sonuçsuz mücadelelere girişmiş bulunuyordu ki, bunlar yapılan kışkırtmaların etkilerini daha da yoğun bir biçimde hızlandıracaktır. Arabistan'da Vehhabilik hareketi, Mora'da Rum, Balkanlarda Sırp isyanları, Vidin'de Paspanoğlu, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu, Edirne'de Dağdevirenöğlu hadiseleri karşısında devlet aciz duruma düşmüş, devlette vazife yerine menfaat ve kanun yerine kuvvet hakim olmuş idi. Rumeli'deki dağlı isyanlarına sebep olarak Nizâm-ı Cedîd birliklerini gösterenler bile vardı⁵⁹.

Öte yandan, Yeniçeri kahvelerinde, reformlar için toplanan gelirlerin ileri gelenlerin cebine girdiği konuşulur olmuş, padişahın hassa gılmanları bile duyduklarını ve gördüklerini kahvelerde anlatmaya başlamışlardı. Devlet sırları padişahın kendi yakınları tarafından abartılarak halka anlatılıyor, sarayın hiçbir gizlisi saklısı kalmıyordu⁶⁰.

⁵⁹ Gökbilgin, a.g.e., s. 315.

⁶⁰ Berkes, a.g.e., s. 112.

Tüm bu sebepler, yeni düzen aleyhtarlarının düşmanlığını daha da belirginleştirecek, üstelik halkı, ocakları, ulemayı ve bir kısım devlet adamlarını da yeniliklere karşı olmaya sevk edecektir. Bu kadar yoğun ve kuvvetli bir düşmanlık karşısında ıslahat fikirlerinin yaşamasına ve Nizâm-ı Cedîd hareketinin ayakta durmasına imkan kalmayacaktır. Yenilik karşıtları, artık Nizâm-ı Cedîdi ortadan kaldırmak için bir vesile arıyorlardı ki, bunu da bulmakta gecikmediler⁶¹.

3) Kabakçı Mustafa İsyanı ve III. Selim'in Halli

III. Selim, Edirne Vak'ası'ndan sonra Sadrazamlığa Yeniçeri Ağası Hilmi Ağa'yı, Şeyhülislamığa ise Rumeli Kazaskeri Topal Ataullah Efendi'yi getirmiştir. Sadrazam'ın Osmanlı-Rus savaşı nedeniyle merkezden ayrılması üzerine Köse Musa Paşa sadaret kaymakamı olmuştur. Nizâm-ı Cedîd dönemi son olaylarında etkileri yoğun bir şekilde görülecek olan Topal Ataullah Efendi ve Köse Musa Paşa, kendilerini Nizâm-ı Cedîd taraftarı olarak tanıtmışlar, fakat yeniliklere karşı Şehzade Mustafa ile temaslarda bulunmuşlardır. Devletin yüksek memuriyetlerinde bulunan bu iki kişi ordunun İstanbul'da bulunmamasından da yararlanarak, yeniçeriler ve ulema ile anlaşmış "Nizâm-ı Cedîd'i ortadan kaldırmaya karar vermişlerdir⁶².

Son zamanlarda yeniliklere karşı tepkiler ortaya çıkmaya başlamış, Köse Musa ve Topal Ataullah Efendi ise bu hareketi ateşleyen kişiler olmuşlardır. Nizâm-ı Cedîd'i ortadan kaldırılması hareketine girilmesinin bir çok sebebi bulunmaktadır. Öncelikle, Asâkîr-i Şâhâne denilen Nizâm-ı Cedîd askerlerine karşı Yeniçeriler büyük bir kıskançlık ve nefret besliyorlardı. Yeni askerler çoğaldıkça kendilerinin ortadan kalkacağını anlayan yeniçerilere, zamanla, devlet adamları ve birçok ulema da destek vereceklerdir. İkinci bir

⁶¹ Gökbilgin, *a.g.md.*, s. 315.

⁶² D.G.B.İ.T., s. 342.

neden, İrâd-ı Cedîd masraflarının artmasıyla birlikte yeni vergilerle halkın mükellef tutulması, paranın ayarının bozulması ve pahalılığın gittikçe artması ayrıca halkın ekonomik sıkıntılarına karşı belli kesimlerin lükse ve israfa önem vermesidir. Üçüncü olarak, Nizâm-ı Cedîd kıyafetlerinin kafirleri taklit olarak algılanması yönündeki muhafazakar tepkilerin etkileridir. Dördüncü olarak ise, birçok yolsuzluğun, şikayetlerin III. Selim'den gizlenmesi, devlet işlerinin ihmalkarlığa uğraması, Sultan'ın müsamahakar davranışları ve bu davranışların muhalifleri cesaretlendirmesi yine Sultanın kendine iyi bir kadro oluşturamaması etkili olmuştur⁶³.

Bu düşünce ve vaziyetten habersiz olan III. Selim ise Nizâm-ı Cedîd askerlerinin sayısının artırılması için girişimlerde bulunmaktaydı. Bilhassa Karadeniz Boğazı'ndaki Kılâ'-ı Seb'a yamaklarını da yeni askeri birliklere katmak için gayret gösterdiği sırada, Köse Musa, yamakların yanına gönderdiği gizli mektuplarla onlara: "*Nizâm-ı Cedîd elbisesi giyerseniz dinden çıkarsınız, giymezeniz atılacaksınız, belki Nizâm-ı Cedîd sizi öldürecek*" diyerek yamakların ayaklanmalarına neden oldu. Bu maksat ile yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirilmek ile görevlendirilen Râif Mahmud Efendi'yi "*Nizâm-ı Cedîd" elbisesi giymeyiz*" diyerek, öldürdüler ve 26 Mayıs 1807'de Büyükdere çayırında toplanıp, Bâbîâlî isteklerini yerine getirmedikçe dağılmamaya yemin ettiler ve Kabakçı Mustafa adındaki birisini kendilerine lider seçtiler⁶⁴.

Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, yamakların isyanı ve devlet adamlarının öldürülmesi konusunu görüşmeye başlamış, ancak Köse Musa, "*Bir kazadır olmuş, bu işin arkasına bu kadar düşmemeli*" diyerek meselenin üzerine gidilmemesini sağlamıştır. Oysa dört-beşyüz asinin İstanbul'a hareket ettiği sırada Levent Çiftliği'nden gönderilecek bir tabur asker ile bu felaket önlenebilecekti. Yine Köse Musa Paşa bu konuda da Nizâm-ı Cedîd

⁶³ Danişmend, a.g.e., s. 85-86.

⁶⁴ Gökbilgin, a.g.md., s. 316.

aleyhtarlığını gösterip, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin kışlalarından çıkmamalarını emretmiş böylece Boğaziçi'nde başlayan isyan hareketi bir gün sonra İstanbul'a intikal etmiş, asilere savaşa gitmeyen yeniçeriler ve halk da katılmıştır. Bu gruplar Etmeydanı'nda toplanarak Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılmasını istediler⁶⁵. İsyan başladığı günden itibaren oldukça büyümüşü. İsyanlıların Etmeydanı'nda bulunduğu sırada, Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocakları'nda 13.000 civarında Nizâm-ı Cedîd askeri bulunuyordu. III. Selim, olaydan haberdar olmasına rağmen, iç savaşa neden vermemek için, bu askerlerden yararlanmamıştır⁶⁶.

Kabakçı Mustafa, *"Ey ahali, meramımız Nizâm-ı Cedîd belasını kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendilerini ocaklı bilenler bizimle beraber olsunlar"* diyerek tüm Nizâm-ı Cedîd düşmanlarını yanına toplamıştır. Veliaht Şehzade Mustafa da gizliden verdiği desteklerini artırmış, Topçu Ocağı ve Cebeci Ocağı da isyancılara katılmıştır⁶⁷. Kabakçı Mustafa ve isyancılar Etmeydanı'nda toplandığı vakit yeniçeri ileri gelenleri, şeyhülislam ve ulema ile görüşmeler yapıp, Nizâm-ı Cedîd hareketi ve programını tamamen ortadan kaldırmaya karar vermişlerdi. Padişah durumdan haberdar olduğunda derin bir acı ve ızdırap duymuştur. Devletin idaresini ellerine bırakmış olduğu kimseler tarafından ihanete uğramış ve çaresizlik içinde yapa-yalnız kalmıştı. Artık isyanı bastırma konusunda güveneceği kimse kalmadığına inanıyor ve yayınladığı bir hatt-ı hümayunla Nizâm-ı Cedîd'in kaldırıldığını bildiriyordu⁶⁸.

III. Selim, Nizâm-ı Cedîd'i İstanbul'da kaldırdıktan sonra Anadolu'da da kaldıracağına dair fermanlar göndermiş, bu fermanlarda Nizâm-ı Cedîd'in ebediyyen kaldırılmış olduğunu ve bundan sonra ataların kanunlarına uyulmasını, eski ocaklara itibar edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Sultan'ın,

⁶⁵ D.G.B.İ.T., s. 344.

⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 2078.

⁶⁷ Karal, *Osmanlı...*, s. 82.

⁶⁸ Gökbilgin, a.g.md., s. 317.

Nizâm-ı Cedîd'i kaldırdığını ilan etmesi bile isyancıları yatıştırmamış ve bu ıslahatlarda rol oynayan önemli devlet adamlarının idamlarını isteyen on kişilik bir liste sunmuşlardır. Aslında bu listeyi Kabakçı Mustafa'ya gönderen ve bunların idamlarının istenmesini belirten kişi Köse Musa Paşa'dır. Kabakçı Mustafa asilere; *"bu on kişi bir memleketi harap edenlerdir, ölü veya diri Padişah'tan bunları istemeliyiz"* diyerek asilerin desteğini almıştır. Şeyhülislam ve kazaskerler de bu kararı tasdik edip Padişah'a iletmışler, böylece istenilen kişilerin kelleleri sırasıyla isyancılara teslim edilmiştir. Nizâm-ı Cedîd konusunda padişahı destekleyen ve bu isyan sonucunda öldürülen kişilerin başlıcaları şunlardır: İbrahim Nesim Efendi, Bahriye Nâzırı Hacı İbrahim, Rikâb Kethüdâsı Hacı Ahmed, Reisülküttâp Vekili Sâfî Ahmed ve Enderûn Ricâlinden Sırkâtibi Ahmed Efendi⁶⁹.

III. Selim, canı gibi sevdiği kimselerin idamına çaresiz müsaade etmişti. O, sarayın tarihini iyi biliyordu; asilerin taleplerini yerine getirmese, zorla saraya girip isteklerini daha da artıracakları aşıkardı. Bu arada bazı kimseler Padişah'a orduyu İstanbul'a çağırıp asileri bertaraf etmesini teklif etmişler yalnız III. Selim bu teklife *"benim için kan dökülmesin, benim yüzümden Ümmet-i Muhammed'e zarar gelmesin"* yine, *"Olmaz, sonra Rus orduları Çatalca'ya gelir"* diyerek cevap vermiştir⁷⁰. III. Selim'in bu tavrını kimileri basiretsizlik kimileri ise kendi menfaatlerinden fedakarlık olarak değerlendirirler. Aslında Padişah tedbirler için gecikmiştir, bu noktadan sonra yapacağı pek bir şey de bulunmamaktadır. En azından Rus harbine devam etmekle, orduyu İstanbul'a çağırılmamakla iç savaşa engel olmuş ve ülkesi yararına bir tavır almıştır.

Asiler gittikçe daha fazla taleplerde bulunmaya başlamış, öldürülen devlet adamları bile isyanın durdurulması için yeterli olmamış, tüm bu duruma sebebiyet veren III. Selim'in de tahtan indirilmesi düşünülmüştür⁷¹.

⁶⁹ Çataltepe, a.g.e., s. 248-249.

⁷⁰ Gökbilgin, a.g.md., s. 317.

⁷¹ E. Diriault, **Selim-i Salis ve Napolyon**, s. 207.

Bu kez, “*Sultan Selim’in saltanatı istiklali kalmadı, devleti bir takım zalimlerin eline teslim etti, böyle padişah olmaz*” diye isyana devam ederek, III. Selim’i tahtan indirmek için Şeyhülislam Atâullah Efendi’den fetva almışlardır⁷².

Osmanlı ahalisinden bazı guruplar bile: “*Bundan sonra O’nun hükümdarlığını istemeyüz, O milletin düşmanıdır, Yaşasın Sultan Mustafa*” diyerek Sultan Selim hakkında bağırılmışlardır⁷³. Artık III. Selim’in hem devlet adamlarından hem de halktan destekleyenleri kalmamıştır⁷⁴. Asiler hal’ fetvasını padişaha götürdüklerinde, III. Selim “*böyle asi tebaanın padişah ve halifesi olmaktansa, olmamak daha iyidir*” diyerek padişahlıktan çekildiğini bildirdi. Bu suretle, 29 Mayıs 1807 günü III. Selim tahtan çekildi ve yerine IV. Mustafa padişah oldu⁷⁵.

IV. Mustafa, tahta çıkar çıkmaz Nizâm-ı Cedîd’in kaldırılması faaliyetlerini hızlandırarak⁷⁶ Anadolu’daki kışlalarda Nizâm-ı Cedîd’e ait ne varsa bunlara el konulmasını emretmiştir. İstanbul’dan bu tarzda göndermiş olduğu emirler IV. Mustafa’nın saltanatının son günlerine kadar devam etmiştir⁷⁷. Böylece onun döneminde Nizâm-ı Cedîd’i hatırlatan her şey tahrip ve yok edilmeye başlanmıştı⁷⁸.

III. Selim’in tahttan indirildiğini haber alan Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa onu tekrar tahta çıkarmaya karar vermiştir. Fakat bu konudaki faaliyetleri ve III. Selim’e karşı gerçekleşen isyanda etkili olanları cezalandırma girişimleri, III. Selim’in 20 Temmuz 1808’de öldürülmesine

⁷² Fahri Ç. Derin, “*Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe*” İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, Sayı 27 (1973), s. 98.

⁷³ Diriault, a.g.e., s. 208.

⁷⁴ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl*, s. 167.

⁷⁵ D.G.B.İ.T., s. 345.

⁷⁶ HH. 19418.

⁷⁷ Talat Mümtaz Yaman, “*Nizâm-ı Cedîd’in Lağvına Dair Bir Vesika*”, T.V., II/12 (1942), s. 433.

⁷⁸ Çataltepe, a.g.e., s. 250.

neden olmuş, sadece tek şehzade olan Mahmud asilerden kurtarılabildiği⁷⁹. Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'in öldürülmesinden bir süre sonra devlet yönetimini ele geçirip, İstanbul'da güvenliği sağlamış ve daha sonra II. Mahmud'un tahta çıkmasında rol oynamıştır.

III. Selim'in öldürülmesiyle Nizâm-ı Cedîd ıslahatı tamamen son bulmuştur denilmektedir. Fakat gerçekte durdurulan Nizâm-ı Cedîd zihniyeti değildir. Çünkü onun öldürülmesinden kısa bir süre sonra tahta çıkan gerek II. Mahmud gerekse sonraki yenilikçi padişahlar Nizâm-ı Cedîd yeniliklerini örnek almışlardır⁸⁰. Bu dönem sonraki padişah ve yenilikçiler için bir model ve cesaret kaynağı kabul edilebilir.

⁷⁹ Tahsin Öz, "Selim III, Mustafa IV ve Mahmut II Zamanlarına Ait Birkaç Vesika", T.V., 1/1'den ayrı basım, s. 20. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Refik, **Kabakçı Mustafa**, İstanbul 1331.

⁸⁰ Karal, **Selim III'ün...**, s. 190.

SONUÇ

Yakınçağ başlarında Osmanlı Devleti kuruluş ve yükseliş devirlerindeki gücünü, yabancı devletlere karşı üstünlüğünü kaybetmeye başlamış, kurumlarında acilen yeniliklere ihtiyacı olduğunu fark etmiştir. III. Selim tahta çıktıktan sonra (1789-1807) kendinden önceki padişahların yaptıkları ıslahatları yeterli görmeyerek, aldığı eğitimin de etkisiyle, şehzadeliliğinden beri Osmanlı Devleti'nde tasarladığı "bütün müesseselerde ıslahat" fikrini uygulamaya koymayı esas almıştır. Yeniliklerin gerçekleşmesi için iyi bir hazırlık dönemi takip eden III. Selim, yapılacak ıslahatların güvenliği ve ayrıca ıslahatların kendi şahsına mal edilmemesi için, devlet adamları ile ulemadan yapılacak yenilikler konusunda düşüncelerini içeren layihalar almıştır ki, yapılacak ıslahatlarda da bu layihalardan büyük ölçüde yararlanılacaktır.

Her alanda yararlanmayı düşündüğü Avrupa'yı daha yakından tanımak, Avrupa'nın bilim, teknik ve tecrübesinden faydalanabilmek için Ebûbekir Râtıb Efendi'yi Viyana'ya göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin gelişip ilerlemesi yönünde bir sefaretname hazırlayan bu elçinin raporu da dikkate alınarak yapılacak ıslahatlar için bir plan-program ve kadro oluşturulmuştur.

Nizâm-ı Cedid programında, padişahların mutlakiyet ve hükümlanlık haklarının kısıtlanmasına yönelik bir hüküm bulunmamakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin idari, askeri, ictimâî ve hemen hemen her sahada büyük bir yenilik getirecek hedefler yer almıştır. III. Selim sadık ve muasır teknik ile mücehhez bir ordu kurarak memlekette mutlak bir nüfuz elde edeceğini düşünmüştür. Bu yüzden hazırlanan program çerçevesinde özellikle askeri ıslahatlara ağırlık verilmiş, Nizâm-ı Cedid adında Avrupa standartlarına uygun, eğitimi esas alan yeni bir ordu oluşturulmuştur (1793). Böylece geleneksel Osmanlı askeri olan "Yeniçeri Ordusu" yanında yeni bir ordu daha ortaya çıkmıştır. Yeni askeri birliklerin teşekkülü ve tekamülü niyetiyle yeni gelir kaynakları oluşturulmaya çalışılmış ayrıca bu gelirlerin toplandığı İrâd-ı Cedid adında

bir hazine kurulmuştur. Bu hazine, 1793-1807 yılları arasında, Osmanlı mali politikasında en önemli rolü ve işlevi üstlenen kurum olmuştur.

Öncelikle, Levend Çiftliği'nde çalışmalarına başlayan Nizâm-ı Cedid askerlerinin, sonradan Üsküdar'da da kışla açılmasıyla, eğitimlerine hız verilmiştir. Bu kışlalardan sonra Anadolu'nun farklı bölgelerinde yeni ortalar açılarak Nizâm-ı Cedid askerlerinin sayıları artırılmıştır. Yeni askerlerin Akka'da Fransızlara karşı başarıyla mücadele etmeleri, III. Selim'i Rumeli'de de yeni kışlalar açmaya cesaretlendirmiştir.

Nizâm-ı Cedid Ordusu'nun subay ihtiyacını karşılamak için "Mühendishâne-i Berri-i Hümayûn" adıyla "Kara Harp Okulu" kurulmuş, bu kurum askeri teknoloji ve eğitimlerin temel merkezi olmuştur. Bu dönemde savaş teknolojisi ele alınmış, mevcut askeri ocakların düzenlenmesine çalışılmıştır. Humbaracı, Lağımcı ve Topçu ocakları için yeni kanunlar çıkarılmış, ocaklarda disiplin ve eğitime büyük önem verilmiştir. Yabancı ülkelerden yoğun bir şekilde getirtilen uzmanlar aracılığı ile ocaklar ıslah edilmeye çalışılmış ve bu büyük ölçüde sağlanmıştır. Osmanlı Bahriyesi'nde de ilk ciddi ıslahatlar III. Selim döneminde gerçekleşmiş olup, tersanenin ve donanmanın durumu gözden geçirilmiş, yeni gemiler inşa edilerek bahriyede önemli gelişmeler meydana gelmiştir.

Çağdaşlaşma hareketinin bir bütün olarak kavranıp ele alındığı III. Selim döneminde, askeri yeniliklerin dışında diğer alanlarda da bir çok yenilik hareketi göze çarpar. O zamana kadar Avrupa'ya belli süreler içerisinde gönderilen elçilerin ve heyetlerin yerine, Avrupa başkentlerinde daimi elçilikler kuruldu, idari ve mülki düzenlemeler için yasalar çıkarıldı, ülkenin idari taksimatı yapıldı, adalet işlerine büyük önem verilip bu konuda merkezi denetim artırıldı. Alınacak bütün kararlarda III. Selim danışma esasına uyarak, sık sık etrafında Meşveret Meclisi'ni topladı. Alınan tedbir ve kararlarla Osmanlı topraklarında ticari ve iktisadi hareketlilik görüldü. Türkçe'ye yeni eserler tercüme edilip Türk dilinin gelişmesi için çaba sarf

edildi. Nizâm-ı Cedîd'in idâri, adli ve sosyal ıslahatları her şeyden önce bir disiplin ıslahatıdır. Yani devletin sarsılan otorite ve itibarı, eski kanunların ruhuna uygun olarak yeniden çıkarılan kanunnamelerle tekrar kurulmak istenmiştir.

Zamanla, sayıları ve itibarı artan Nizâm-ı Cedid askerlerine ve yeniliklere karşı, varlığını korumak isteyen yeniçeriler başlangıçta gizledikleri tepkilerini açığa vurmuşlar, gösterilen tepkilere bazı devlet adamları ve Anadolu Beyleri de destek vermişlerdir. Saray ve çevresinde, masrafların, ihtişam ve gösterişin artmasıyla bu tepkilere zamanla halk da katılmış, ülkede Nizâm-ı Cedid aleyhine bir tepki oluşmuş, bu tepkiler 1807 Kabakçı Mustafa İsyanı ile doruğa çıkmıştır. Bu isyanla Nizâm-ı Cedid ortadan kaldırıldığı gibi III. Selim'de kısa bir süre sonra öldürülmüştür.

III. Selim dönemi yeniliklerini kendinden önceki yeniliklerden ayıran önemli farklar vardır. Nizâm-ı Cedid yenilikleri, öncekilere göre daha bilinçli, planlı ve programlıdır. Bu dönemde Avrupalı uzmanlardan daha çok yararlanılmış olup, bu tarihe kadar cesaret edilmemiş tarzda askeri alanda en cesur, en köklü ve kollektif yeniliklerin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Ayrıca, Batılılaşma hareketi şekil bakımından olduğu gibi ruh bakımından da başlamıştır ve Batıya bakış-yakınlaşma farklı bir boyut almıştır.

Tüm farklılıklara rağmen yenilikler yine de bütün alanlarda etkilerini gösteremediği için belirli ihtiyaçlara cevap vermiştir. Plan ve program açısından kollektif olan ıslahat düşüncesi, uygulamada daha da kısmîleşecektir. Öncelikli olarak askeri sahaya yönelecek olan Nizâm-ı Cedid hareketiyle ordunun düzeleceği, meselelerin kökünden halledileceği zannedilmiştir. Fakat yenilikler yüzeyde kalmış, derine inememiş, özellikle düşünce ve davranışlarda yeni bir şekil oluşturamamıştır. Programın yürütülebilmesi için, güçlü ve yeniliklere samimi olarak inanan aydınların varlığı da gerekliydi. III. Selim ise, çevresinde kuvvetli ve kendi düşüncelerine tam manasıyla inanan bir ekibi de oluşturamamıştır. Aynı zamanda devlet, iç

ve dış barışını temin etmiş olmalıydı. Halbuki bu dönemde bu koşullar genellikle sağlanamamıştı. Gerçekte, başta III. Selim olmak üzere, yenilik taraftarları Batı medeniyeti hakkında geniş ve doğru bilgilere de sahip değillerdi. Gerçi kurulan daimi elçiliklerle bu eksikliğin giderilmesi düşünülmüştü ancak bu elçilerin birçoğu vazifelerine sıkı sıkıya sarılmamışlardı.

III. Selim ıslahatlarını bazı tarihçiler, gelenekçi ıslahatların bir devamı olarak görürler. Onlara göre; III. Selim geleneksel bir Osmanlı padişahı portresi çizerek eski kurumların yanında yenilerini ihdas etmiştir. Bu fikir kabul edilse bile biz III. Selim'i gelenekçi yenilikçilerin en zirvesinde sayabilir, kendisinden sonraki kolektif yeniliklerin habercisi kabul edebiliriz. Ve yine bazı tarihçiler onu mütereddit ve aciz bir yenilikçi olarak değerlendirirler. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü O'nun kurmuş olduğu Nizâm-ı Cedid ordusu, kurulan daimi elçilikler, yeniçeri ocağını kaldırma düşüncesi son derece cesur ve ileriye dönük ıslahat teşebbüsleridir. İstanbul'da III. Selim'e isyan başladığı vakit isyanı bastıramayıp padişahlıktan indirilmesi konusundaki eleştirilere ise "tek Ruslar Çatalca önlerine gelmesinler" sözleriyle ülkesinin menfaatlerini kendi tahtına tercih etmesi olarak değerlendiren bir cevap uygun olur. İsyan başladığı andaki kayıtsızlığını ise çaresizliğinde aramak gerekir.

Aslında, III. Selim'in yıllarca çaba gösterdiği Nizâm-ı Cedid, onun öldürülmesiyle gerek askeri ve siyasi, gerekse ekonomik alanlarda istenen neticeyi verememişti; ancak kalıcı bir Nizâm-ı Cedid düşüncesi yani yenilik ruhu ortaya çıkmış, son dönem Osmanlı padişahları onu örnek alarak yenilik teşebbüslerinde daha cesur olabilmişlerdir. Şayet III. Selim, XVIII. yüzyılın sonunda Nizâm-ı Cedid ordusunu kurmasaydı, 1826'da II. Mahmut yeniçeri ocağını kaldırmaya cesaret edemezdi. Yine daimi elçilikler bu dönemde açılmasaydı, yabancı dil öğrenip Avrupa'yı yakından tanıyan, gelecekte ülkenin gidişatında söz sahibi olacak Osmanlı aydınları yetişemezdi. En azından gerçekleşeler bile yüzyıl sonraya kalabilirdi. Bu yüzden III. Selim'in

giriştiği ıslahatların Kabakçı Mustafa İsyanı ile durdurulduğunu söyleyebiliriz ancak bu yeniliklerin zihniyet bakımından ortadan kalktığını söylemek yanlış olur.

Nizâm-ı Cedîd yeniliklerini mütalaa ederken, devri açıp kapayan iki büyük Rus seferi ile Napolyon'un Mısır'ı istilas, müteaddid ve sürekli isyan ve ihtilaller arasında iktisadi nizamı alt-üst olmuş, bir anlamda bozulmuş müesseseleri ile eskinin şiddetle hüküm sürdüğü bir muhitte düşünölen ve tatbikine çalışılan acele tedbirler olduğunu ve kendilerine yol açacak büyük bir fikri hazırlık tarafından desteklenmediklerini daima göz önünde bulundurmalıyız.

Tabiatı itibarıyla duygulu ve kararlarında sertliklere müsaade etmeyen tavırlarının sonucunda tepkilere açıkça maruz kalması, yeniliklerinin baskı altına alınmasına rağmen, modernleşme adına III. Selim'i ve devrini Osmanlı tarihinde farklı olarak ele alabilir ve kendinden sonraki devirlere büyük ölçüde etki eden ilk kolektif yenilikler olarak niteleyebiliriz.

ARŞİV BELGELERİ

CEVDET TASNİFİ

Askeriyye: 53, 8095, 11211, 3875, 28820.

Bahriyye: 338, 781, 848, 883, 902, 1082, 1105, 1122, 1134, 1193, 1204, 1531, 1552, 1650, 2325, 2401, 2499, 3291, 3307, 3624, 4267, 4936, 5885, 6410, 8098, 10691.

Belediyye: 37, 67, 145, 647, 1656, 1958.

Dahiliyye: 3442, 3920, 5791, 7311, 9886, 10693, 10699, 14612.

Hariciyye: 1545, 2096, 3438, 5343.

Maliyye: 3744, 4815.

HATT-I HÜMÂYÛN TASNİFİ: 1442/H, 1551, 1610, 1766, 2048, 2234, 2315/B, 2325, 2340, 2623, 2904, 2999, 3446, 3600, 3652, 3665, 3668, 3669, 3672, 3673, 3675, 3677, 3684, 3696, 3701, 3708, 3712/A, 3721, 3722, 3728, 4048/l, 4072, 4079, 4144, 4356/A, 4356/B, 4382, 4405/A, 4415, 4418, 4426, 4529, 4606, 4845, 4920, 4964, 5204, 5205, 5028/A, 5723, 6422/E, 6473, 6738/B, 6975, 7216/A, 7532, 7877, 7958, 7978, 8169, 8307/A, 8384, 8391, 8394, 8419, 8431, 8501, 8564, 8570, 8752, 9125, 9135, 9238, 9289, 9382, 9717, 9779/A, 9779/B, 9779/C, 9779/D, 9779/E, 9979/F, 9779/G, 9779/H, 9779/l, 9779/J, 9783, 10125, 10447, 10617, 10776, 10794, 11055, 11117, 11470, 11497, 11649, 11828, 11907, 11968, 12090, 12100, 12162, 12434, 12508, 12533, 12539, 12540, 12595, 12596, 13610, 13828, 13877, 14091, 14281, 14299, 14440, 14508/A, 14759, 14804, 14914, 15017, 15052,

15211, 15632/A, 15918, 15954, 15970, 16016, 16130, 19418, 20820, 55057, 55079, 55080, 55265, 55775, 56784, 56923, 57249, 57466.

TETKİK ESERLER

ADIVAR, A. Adnan; **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

Ahmet Cevdet Paşa; **Tarih-i Cevdet**, C.4-5, Özdemir Basımevi, 1973.

Ahmet Rasim; **Osmanlıda Batışın Üç Evresi**, Basıma Haz.: H. V. Velidedeoğlu, Evrim Yayınları, İstanbul 1989.

----- ; **Osmanlı**, C. 5, Umut Matbaacılık, İstanbul 1999.

Ahmet Refik; **Kabakçı Mustafa**, Kütüphâne-i Askerî, İstanbul 1911.

-----; "*Sultan Selim-i Salis'te Halk ve Milliyet Muhabbeti*", **Yeni Mecmua**, sayı 23 (1917), ss.449-452.

AKYÜZ, Kenan; **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1982.

AKYÜZ, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi**, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.

ANAFARTA, Nigar; "*Napolyon'un III. Selim'e Bir Mektubu*", **Hayat Tarih Mecmuası**, Sayı: 10 (1969), ss. 32-33.

AKÇURA, Yusuf; **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. asırlarda)**, T.T.K., Ankara 1988.

AKGÜNDÜZ, Ahmet-Said Öztürk; **Bilinmeyen Osmanlı**, OSAV, İstanbul 1999.

AKSUN, Ziya Nur; **Osmanlı Tarihi**, C. 3, Ötüken, İstanbul 1994.

AKŞİN, Sina; **Türkiye Tarihi 3 (Osmanlı Devleti 1600-1908)**, Cem Yayınevi, İstanbul 1988.

ARMAOĞLU, Fahir; **19. Yy. Siyâsi Tarih (1789-1914)**, T.T.K., Ankara 1997.

BAYKAL, İsmail; “*Selim III Devrinde İmdâd-ı Sefer İçin Basılmak Üzere Saraydan Verilen Altın ve Gümüş Avanî Hakkında*”, T.V., III/13 (1944), ss. 36-50.

BERKES, Niyazi; **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978.

BEYDİLLİ, Kemal; “*Ignatius Mouradgea D’ohsson (Muradcan Tosunyan)*”, **Tarih Dergisi**, Sayı: XXXIV, ss. 274-314, İstanbul 1984.

----- ; “*İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedid’e Dair Risalesi*”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: XIII, ss. 387-479, İstanbul 1987.

----- ; **Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)**, Eren Yayınları, İstanbul 1995.

----- ; “*Halil Hamid Paşa*”, **T.D.V.İ.A.**, C.15, ss. 316-318, İstanbul 1997.

BİLİM, Cahit Yalçın; “Osmanlılarda Eğitimin Çağdaşlaşması Askeri Okullar”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, ss. 237-244, Ankara 1999.

BROCKELMANN, Carl; **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, T.T.K., Ankara 1992.

CEZAR, Yavuz; **Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi**, Alan Yayınları, İstanbul 1986.

-----; “*Selim III ve Nizâm-ı Cedîd Reformları*”, **De la Revolution Française a la Torque Atatürk**, İstanbul-Paris 1990, ss. 57-70.

CİN, Halil-Ahmet Akgündüz; **Anayasa ve İdare Hukuku**, Timaş, İstanbul 1990.

ÇATALTEPE, Sipahi; **19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizâm-ı Cedit Ordusu**, Göçebe Yayınları, İstanbul 1997.

-----; “*III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizâm-ı Cedîd Ordusu*”, **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C.7, ss. 242-249, Ankara 1999.

DANIŞMAN, Zuhuri; **Osmanlı Padişahları Serisi**, C. 3, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1968.

DANIŞMEND, İ. Hami; **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1961.

DAVISON, Roderic H; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform**, C. 1, Çev.: Osman Akınbay, Papirüs, İstanbul 1997.

DİRIAULT, Edvard; **Selim-i Sâlis ve Napolyon: Napolyon'un Şark Siyaseti**, Mütercim: Köprülüzâde Mehmet Fuad, Dersaâdet Kanaat Matbaası, İstanbul 1329.

DERİN, Fahri Ç; *"Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe"* **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, Sayı 27 (1973), ss. 98-110.

DEVELLİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca Türkçe Lugat**, Aydın Kitabevi, 16. Baskı, Ankara 1999.

DİLÇİN, Cem; *"Şeyh Galip'in Şiirlerinde III. Selim ve Nizâm-ı Cedid"*, **Türkoloji Dergisi**, XI/1 (1993), ss. 209-219.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, C. 11, Çağ Yayınları, İstanbul 1989.

EMECEN, Feridun; *"Cezzar Ahmed Paşa"*, **T.D.V.İ.A.**, C. 7, ss. 516-518, İstanbul 1993.

EREN, Ahmet Cevat; **Selim III 'ün Biyografisi**, İstanbul 1964

-----; *" Selim III"*, **İ.A.** C. 10, ss. 441-457, İstanbul 1993.

ERGİN, Osman; **Türkiye Maarif Tarihi**, C. 2, İstanbul Osmanbey Matbaası, İstanbul 1940.

ERTAN, Veli; *"Şeyhülislam Ahmed Es'at Efendi"*, **Türk Yurdu**, 6/8 (1967) ss. 23-24.

GENCER, Ali İhsan; "*Bahriye*", **T.D.V.İ.A.**, C. 4, ss. 502-509, İstanbul 1991.

-----; "*Osmanlı Türkleri'nde Denizcilik*", **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 6, s. 569-589, Ankara 1999.

GlZ, Adnan; "*Bir Yiğit Adamın Hikayesi*", **Hayat Tarih Mecmuası Dergisi**, 6/4 (1970), ss. 18-24.

GÖKBİLGİN, Tayyib; "*Nizâm-ı Cedid*", **İ.A.**, C. 9, ss. 309-317, İstanbul 1993.

KAÇAR, Mustafa; "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Mühendishânelerin Kuruluşu*", **Osmanlı**, Yeni Türkiye Yayınları, C. 8, s. 680-697, Ankara 1999.

KARAL, E. Ziya; **Fransa-Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu (1797-1802)**, İstanbul Milli Mecmuası Basımevi, İstanbul 1938.

-----; **Halet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği (1802-1806)**, Kenan Basımevi, İstanbul 1940.

-----; "*Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri (1718-1839)*", **Tanzimat**, Maarif Vekaleti Yayınları, ss. 13-20, İstanbul 1940.

-----; "*Selim III Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar*", **T.V.**, 1/III (1941), ss. 203-211.

-----; “*Nizam-ı Cedide Dair Layihalar*”, T.V., I/6 (1942), ss. 415-425; I/8 (1942), ss. 104-111; II/11 (1943), ss. 342-351; II/12 (1943), ss. 424, 432.

-----; “*Ebubekir Râtıb Efendi’nin Nizâm-ı Cedid Islahatı’ndaki Rolü*”, V. **Türk Tarih Kongresi (12-17 Nisan 1956)**, ss. 347-355, T.T.K., Ankara 1960.

-----; **Osmanlı Tarihi -Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri- (1789-1856)**, C. V, T.T.K., Ankara 1988.

-----; **Selim III ‘ün Hatt-ı Hümayunları –Nizam-ı Cedid- (1789-1807)**, T.T.K., Ankara 1988.

KARPAT, Kemal; “*Türkler (Osmanlı)*”, İ.A., C. 12/II, ss. 330-381, İstanbul 1993.

KAYNAR, Reşat; **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, T.T.K., Ankara 1985.

KENNEDY, Paul; **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1991.

KOCA SEKBANBAŞI RİSALESİ; Yay. Haz.: Abdullah UÇMAN, Tercüman 1001 Temel Eser. 1974.

KOÇER, Hasan Ali; **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu**, Uzman Yayınları, Ankara 1987.

KOÇİ BEY RİSALESİ; Sadeleştiren: Zuhuri DANIŞMAN, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

KOÇU, Reşat Ekrem; **Osmanlı Padişahları**, Ana Yayınları, İstanbul 1981.

KURAN, Ercüment; "*Türkiye'nin Batılılaşması'nda Osmanlı Daimi Elçiliklerinin Rolü*", VI. T. Tarih Kongresi (20-26 Ekim 1961), ss. 489-496, T.T.K. Ankara 1967.

-----; **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyâsi Faaliyetleri (1793-1821)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988.

-----; "*Osmanlı Devleti'nin Londra Mablahatgüzârı Mehmet Sıtkı Efendi*", Prof. Dr. İ. H. Uzunçarşılı'ya Armağan Sayısı, **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları**, T.T.K., ss. 39-44, Ankara 1998.

KURAT, Akdes Nimet; **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

KÜÇÜK, Cevdet; "*Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika*", **İ.Ü.E.F. Dergisi**, Sayı 32, ss. 607-639, İstanbul 1979.

LEWIS, Bernard; **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, T.T.K., Ankara 1984.

Mahmut Raif Efendi; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cetveli**, Yay. Haz.: Arslan Terzioğlu, Hüsrev Hatemi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul 1988.

Mehmet Arif; **Mühendishâne-i Sultânî'nin Tesis ve Küşâdını Âmir Sultan Selim Hân-ı Sâlis Fermanı**, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1328 (1912).

MORDTMANN, J.H; "*Hüseyin Paşa*", **İ.A.**, C.5/I, ss. 654-655, İstanbul 1993.

MUMCU, Ahmet; **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**, A.Ü. Hukuk Fak. Yayınları, Ankara 1963.

NOYAN, Bahri S; "*III. Selim Devri'nde Yenilik Hareketleri ve Türk Bahriyesi*", **Hayat Tarih Mecmuası**, 16/5 (1980), ss. 19-23.

Osmanlı Ansiklopedisi, Yay. Yönetmeni: Bekir ŞAHİN, C. 5, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

Osmanlı Devleti Tarihi, Editör: Ekmelettin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1999.

Osmanlı Medeniyeti Tarihi, Editör: Ekmelettin İhsanoğlu, IRCICA, İstanbul 1999.

ÖZ, Tahsin; "*Selim III, Mustafa IV ve Mahmut II Zamanlarına Ait Birkaç Vesika*", **T.V.**, 1/1'den ayrı basım, ss. 20-29.

----- ; "*Fransa Kralı Louis XVI'nın Selim III'e Names*", **T.V.**, 1/III (1941), ss. 198-202.

----- ; "*Selim III'ün Sirkâtibi Tarafından Tutulan Rûznâme*", **T.V.**, III/13 (1944), ss. 26-35.

ÖZCAN, Besim; "*Tataarcık Abdullah Efendi ve Islahatlarla İlgili Layihası*", **Türk Kültürü Araştırmaları**, Prof. Dr. İbrahim Yarkın'a Armağan Sayısı, ss. 55-64, Ankara 1987.

ÖZDEN, Gazi; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Silahlı Kuvvetlerin Harp Sanayii Tesisleri”, **Askeri Tarih Bülteni**, 12/22 (1987), ss. 62-68.

ÖZKAYA, Yücel; “III. Selim Devri’nde Nizâm-ı Cedid’in Anadolu’da Karşılaştığı Zorluklar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1/1 (1963), ss. 145-156.

-----; “Orta Anadolu’da Nizâm-ı Cedid’in Kuruluşu ve Kaldırılışı”, **A.Ü.D.T.C.F Dergisi** (Atatürk’ün 100. Doğum Yılına Armağan), ss. 509-521, Ankara 1982.

-----; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Dağlı İsyanları (1791-1808)**, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara 1983.

-----; **XVIII. yy’da Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Ankara 1985.

-----; “III. Selim’in İmparatorluk Hakkında Bazı Hatt-ı Hümayûnları”, **OTAM**, 1/1 (1990), ss. 333-339.

-----; “III. Selim’in Devlet Yönetimi ile İlgili Hatt-ı Hümayunları”, **X. T.Tarih Kongresi (22-26 Eylül 1986)**, ss. 1481-1486, T.T.K., Ankara 1993.

-----; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık**, T.T.K., Ankara 1994.

ÖZTUNA, Yılmaz; **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. 1, Faisal Finans Kurumu Yayınları, İstanbul 1986.

ÖZÜTOPÇU, M.Ali; “*Nizam-ı Cedid ile Osmanlı Topçuluğuna Getirilen Yenilikler*”, **Askeri Tarih Bülteni**, 12/22 (1987), ss. 85-90.

PAKALIN, M. Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, M.E.B., İstanbul 1993.

Şemseddin Sami; **Kamus-ı Türki**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.

SANDER, Oral; **Siyasi Tarih (İlk çağlardan 1918’e)**, İmge Kitabevi, Ankara 1989.

SAY, Yağmur; **Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn**, Topçu ve Füze Okulu Matbaası, Ankara 1995.

SAYAR, Ahmet Güner; **Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması**, Der Yayınları, İstanbul 1986.

SERTOĞLU, Mithat; **Resimli-Haritalı Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C. 5, Güven Yayınevi, İstanbul 1962.

SHAW, Stanford Jay; “*Some Aspects Of The Arms And Achievements of the Nineteenth Century Ottoman Reformers, The Beginning Of Modernisation The Middle East*”, **Beginnings of Modernisation in the Middle East**, ss. 29-39, Chicago 1968.

-----; “*The Established Ottoman Army Corps Under Sultan Selim III (1789-1807)*”, **Der Islam**, 40, 1965.

-----; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 1, E Yayınları, İstanbul 1994.

SİLER, Münir; *"Kabakçı Mustafa İsyanı"*, **Hayat Tarih Mecmuası**, C. 12 (1976), ss. 45-50.

SOYSAL, İsmail; **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, T.T.K., Ankara 1987.

SÜER, Hikmet- Naci Çakır; **Osmanlı-Fransa Harbinde Akka Savunması**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Şerif Mehmed Paşa; *"Nizam-ı Devlet Hakkında Mütalaat"*, **TOEM**, 7/38 (1334), ss.74-88.

ŞIVGIN, Hale; *"XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti (Genel Durum)"*, **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, Sayı: 128 (1997), ss. 53-59.

TABAKOĞLU, Ahmet; **Gerileme Dönemi'ne Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergah Yayınları, İstanbul 1985.

TANPINAR, Ahmet Hamdi; **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1988.

Tatarcık Abdullah Efendi, *"Nizâm-ı Devlet Hakkında Mütâlaât"*, **TOEM**, 7/43 (1334), ss. 15-34.

TEKİNDAG, M. C. Şehabettin; *"XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel-i Lübnan ŞİHÂBOĞULLARI"*, **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**, Sayı: 13 (1958), ss. 31-44.

----- ; *"Cezzar Ahmed Paşa"*, **İ.A**, C. 3, ss. 156-158, İstanbul 1993.

TERZİOĞLU, Sait Arif; **Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn Başhocası İshak Efendi**, Gn. Kur. Basımevi, Ankara 1965.

TURAN, Osman; **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi**, C. II, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

TURAN, Refik, vd; **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1999.

TURHAN, Mümtaz; **Kültür Değişmeleri**, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.

UÇAROL, Rifat; **Siyasi Tarih**, Haşmet Matbaası, İstanbul 1985.

ULUÇAY, M. Çağatay; “*Koçi Bey*”, **İ.A.**, C. 6, ss. 832-835, İstanbul 1993.

UNAT, Faik Reşit; **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, T.T.K., Ankara 1992.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; “*Selim III’ün Veliaht iken Fransa Kralı Lui XVI ile Muhaberelei*”, **Belleten**, II/5-6 (1938), ss. 191-246.

-----; “*Bonapart’ın Cezzar Ahmed Paşa’ya Mektubu ve Akka Muhasarasına Dair Bir Deyiş*”, **Belleten**, XXVIII/111 (1964), ss. 451-457.

-----; “*Kadı Abdurrahman Paşa*”, **Belleten**, XXXV/138 (1971), ss.255-302; XXXV/139 (1971), ss.409-450.

-----; “*Sultan III. Selim ve Koca Yusuf Paşa*”, **Belleten**, C. XXXIV/154 (1975), ss. 233-256.

-----; “*Tosyalı Ebubekir Râtıb Efendî*”, **Belleten**, XXXIX/153 (1975), ss. 49-76.

-----; **Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı**, T.T.K., Ankara 1988.

-----; **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, T.T.K., Ankara 1988.

ÜLKEN, Hilmi Ziya; **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul 1992.

ÜNAL, Tahsin; **Türk Siyasi Tarihi**, Emel Yayınları, Ankara 1977.

VAKA-I CEDİD, Yayla İmamı Tarihi ve Yeni Olaylar; Yay. Haz.: Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, 1975.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin; “*Nizâm-ı Cedid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü*”, **Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları**, C. 6, ss. 684-694, Ankara 1999.

YAMAN, Talat Mümtaz; “*Nizâm-ı Cedid’in Lağvına Dair Bir Vesika*”, **T.V.**, II/12 (1942), s. 433.

YEKTA, Rauf; “*Selim-i Salis Musikişinas*”, **Yeni Mecmua**, Sayı 16 (1917), ss. 309-312.

YERASIMOS, Stefanos; **Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, C. 1, Belge Yayınları, 1983.

YOLALICI, M. Emin; “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, **Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları**, C.5, ss.281-296, Ankara 1999.

YÜCEL, Yaşar-A. Sevim; **Türkiye Tarihi**, C.4, T.T.K., Ankara 1992.

[illegible]

EK-1

(H.H. 4356 /B) (Sene 1220)

-Levent Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nın nizâmına dair

Şeref-yâfte-i sıdk olan Hatt-ı Hümâyûn mûcebince kanunnâmesine tezyîl ve iktizâ iden mahallere ilm u haberleri i'tâ olunsun, 7 Şevval 1220.

Levent Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nın taşrada olan neferâtı oldukları kışlalarında aralık aralık meşk u ta'lîm etmek için zâbitânı 'ale'd-devâm kışlada mevcûd bulunmak ve neferât altı ayda devrederek nöbetle kışlaya gelmek üzere münâvebe tertîb olunmuş olmağla nöbetten çıkan neferât münâvebesi tekmiîyle tekrar kışla nöbetleri gelinceye dek hâne ve karyelerinde zirâ'at ve harâsetleriyle meşgûl olacaklarına mebnî üzerlerinde olan libâsı ol-müddette telef idecekleri zâhir ve tertîb olunan münâvebe muktezâsınca taşrada olan neferât bölük bölük kışlalarına gelüb bir mâh meşk u ta'lîm ile me'zûnen hâne ve karyelerine avdet u 'azîmet iderek zirâ'at ve harâset ve sâir kâr u kesbleriyle meşgûl oldukları halde kisve-i mahsûsalarıyla gezmeleri mûceb-i zül olacağı ve zirâ'at ve harâsetleriyle meşgûl oldukları hînde hey'et-i mahsûsalarıyla olmak kendü maslahatlarına dahi mâni' olacağı nümûdâr ve bâhir olduğundan beher-hâl kisve-i mahsûsalarını çıkarup zirâ'at ve harâsete mu'tad olan hey'et u kıyâfete girmeleri lâzım geleceği 'âşikâr olduğundan gayr-ı kisve mücerred ta'lîm ve te'allüm ve alay ve cenk u harbe mahsûs olmak mülâbesesiyle bu husûsa bi'l-mütâla'a hüsn-i sûretle nizâm verilmek lâzım gelmekle taşra ortaları olan neferâtın cümlesine bir oda ve cuka mintan ve yelek ve aba pötür olarak birer takım libâsları irsâl olunup zâbitânı ma'rifetiyle kışlalarında hıfz ettirilmek ve neferât mâh be-mâh bölük bölük kışlaya geldikçe zâbitânı ma'rifetiyle libasları iksâ olunup nöbeti tekmiîyle kışladan 'avdet edecek olduklarında yine zâbitânın ibtidâ nasbında birer takım libâsları virilüp ba'dehû kendüleri tanzîm ve tecdîd eylemeleri muktezâ-yı kânûn olduğuna mebnî zâbitânın libasları yine ber-muktezâ-yı kânûn i'tâ ve irsâl olunmak ve nöbetten çıkan neferâtın esvâbı kışlalarında hıfz olunacağına mebnî birbirlerine karışmamak ve muhâfızlarına dikkat olunmak için kışla nöbetinden çıkacak bölükler neferâtının libâsları

üzerlerine her birinin ism u şöhretleri tasrîhiyle yâftalar vaz' olunarak bölükler zâbitânı ma'rifetleriyle ahz u hıfz olunmak ve tekrar kışla nöbeti vakti hulûl ile ol-
bölükler neferâtı kışlasına geldikte yâftalarıyla herkesin libâsları kendülere teslîm olup birinin libâsı diğerine verilmemesine ve kışlada hîn-i muhâfazasında birbirlerine karışmamasına gerek binbaşısı ve gerek cümle zâbitân ihtimâm ve dikkat eylemek zikr olunan libaslar kışlada zâbitânı hıfzında mevcut olduğu halde gözetilmeyûb bir sebep ile fersûd u telef olmak lâzım gelür ise telef u zâyî'âtını zâbitânı tazmîn eylemek ve neferât dahi elbiseleriyle melbes oldukları hinde libâslarını dâima temiz ve pâk tutup kendü akçesiyle mübâya'a ve temellük eylediği eşya gibi muhâfaza ve tetahhîre ihtimâm u dikkat eylemek ve bu husûsa zâbitân dahi ale'd-devâm dikkat ve ihtimâm idüb libâsını temiz ve pâk tutmayan neferi ocak kâidesince ta'zîr u terbiye eylemek ve taşra kazalardan yazılan neferâtın cümlesi bî-kâr ve bıyıklı olmak üzere hasr olunmayup muahharan ruhsat u irâde buyurulduğu üzere güzîde ve tûvânen olarak bıyıklı ve sakallı olması ta'mîm kılınmış olduğuna binâen sakalluların berata kimisi uymayup o misillû sakallulara başkaca ammâme iksâsı lâzım gelmekle Çaparzâde Süleyman Bey ma'rifetiyle tedârîk u tahrîri irâde ve fermân buyurulan neferât için mîr-mûmâ-ileyhin gönderdiği numûne üzerine bir nev-'î mahsûs olarak Hacı kargı tâbir olunur. Kısa kark ile fes üzerine safîr poşî sarmalarına ruhsât-ı 'aliyye erzânı buyurulmuş olduğuna mebnî taşrada kâin sâir ortalarda olan sakallı neferâta dahi zikr olunan numûne üzere ammâme iksâ olunmak ve Çaparzâde takımının bıyıklı ve sakallusına cümleten ammâme-i mezkûre tanzîm u i'tâ olunmak hususlarını şâmil takdîm olunan takrîr-i çâkerânem mübârek rikâb-ı kamer tâb-ı hüsrevâneye lede'l-arz şerâit-i mezkûre kânûn olup icrâsına ihtimâm u dikkat olunmak bâbında şeref yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn mücebince şerâit-i mezkûre kânunnâme-i hümayûn zeyl olup iktizâsı icrâsına ihtimâm u dikkat olunmak için ocağ-ı mezbûra başka ve irâd-ı cedîd-i hümayûn hazînesi tarafına başka ilm u haberleri i'tâsı iktizâ eylediği ma'lûm-ı devletleri buyruldukta emr u fermân Devletlû Sa'âdetlû Sultânım Hazretlerininindir.

سید زانی و زیاده بینی ها بوی بد و فساد را از شکم خود خارج
نقدیم ایله سبکی فتح بحالی مسود همدیر

صدوق فرماں عالیہ

ایراد جدید در داری غلط خواندی بود و طرفه خطا با بیاض و زردینه شرف بر صدور اولون خط هرابون شاهانه زده نون جفتی و گداز او با
طرشه ده اولون فقراتی بجده بعضی فاضل ضابطان اولوب قانون و ادب او با غده رعایت ایند کزین غیری عتیق فقراتون ایچقه ارف
فرا ایند در اینش اندک برینه مجددا فقراتی یازیلحق اولد و ده ولایتون حقوق ایچقه مطلوب اینش تعلیم الیه برفاق ولایتون صید و قوت
بعد از اندون الورد اینش آسای راهده و او با قون و زار ایند فقراتک دخی آنگه حاله بدلی اینش بدلی استماع ایده بدوم بفضل اینش
او با غلک ادب و ارکانه رعایت بدلی اولور ضابطان بدلی اینشکی حاله ساز اعیان مقوله سی نه اینتر فقراتک ضبط و ربطی و حسن نظامی
اشکل اولور اوصوله فاضله طرد و تادیب الیه او با غلک قانون و قاعده ای اجاسه دائما اقدام و وقت اینک فاطمه او با غلک وجهه و بی
اینده هیچ با قید در عکرمک ادب و ارکان و یکدیگر غیر بدلی اینشکی بدلی ایراد جدید در داری غلط خواندی او با قون و رعایت
و سایر ضابطان سولون اوصوله فاضله و اشخاص گروهون اولدی طرد و تادیب الیه نظر بر اینون فقراتک ضبط و ربطی و حسن نظام
و رابطه برینه و او با غلک قانون و قاعده برینه بالانفاق دائما وقت و هضم ایند فایده بدلی ایند اولسون صکره هدایه قانو اولون زید
ارو فرات هرابون بدلی اولدی شهر دکر اولمله سز دخی منطوق خط شریفی حرف و حرف او با قون و اشخاصی عراغای و سایر ضابطان کرمی کبی
اقاد و تقسیم الیه موجب و مقتضای اینک اجاسه بالانفاق اقدام و وقت و هرابون عرض و تقاضا ایند تقیر الیه ترقیم و تقدیم

EK-2

(H.H. 5028 A)

-Levent Çiftliği İle Üsküdar Ocağı'nın fena hareketlerde bulunan zâbitlerinin te'diblerine ve Ocak Kânûnunun muhâfazasına dair

Sûret-i Fermân-ı 'Âlî

Şikk-ı Sâî ve İrâd-ı Cedîd Hümâyûnları ve Defterdârı Efendi kullarının takdîm eylediği fermân-ı 'âlî müsveddesidir

İrâd-ı Cedîd Defterdârı İzzetli Efendi, bu defa' tarafımıza hitâben beyaz üzerine şeref-riz sudûr olan hatt-ı hümâyûn-ı şâhânedede Levent Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'nın taşrada olan neferâtı içinde bâzı nâ-halef zâbitân olup kânûn u âdâb-ı ocağa ri'âyet etmediklerinden gayr-ı 'atîk neferâtta akçe alarak firar ettirirler imiş, anların yerine müceddeden neferât yazılacak oldukça vilâyetten çok akçe matlûb itmesini ta'lîm ile bir kat vilayetlûyu soydurub ba'dehû anlardan alırlar imiş, esnâ-yı râhta ve ocaktan firar eden neferâtın dahi ekser halleri böyle imiş böyle istimâ' ediyorum, bu nasıl işdir Ocağın âdâb u erkânına ri'âyet böylemi olur; zâbitân böyle ettiği halde sâir 'âyân makûlesi ne itmezler, neferâtın zabt u rabtı ve hüsn-i nizâmı ne şekil olur, o makûle nâ-halefleri tart u te'dib ile ocağın kanun ve kâidesi icrâsına dâimâ ikdâm ve dikkat etmek nâzır ile ağanın vâcibe-i zimmeti iken bunlara hiç bakamıyorlar mı, Asker demek âdâb u erkân dimektir. Yoksa böyle eşhâsı neylemeli, İrâd-ı Cedîd Defterdârına çağırıp tenbih idesün, Ocak Ağasına ve sâir zâbitâna söylesün o makûle nâ-halef ve eşhâs gürûhundan olanları tart u te'dib ile tethîr eylesünler, Neferâtın zabt u rabtına ve hüsn-i nizâm ve râbitalarına ve Ocağın kanun u kâidesine bi'l-ittifâk dâimâ dikkat ve ihtimâm etsünler, fi-mâba'd böyle işler olmasun, sonra cevâba kadar olamazlar deyû emr u fermân-ı hümâyûn buyrulmuş olduğu meşhûd-gez olmağla siz dahi mantûk-ı hatt-ı şerîfi harf be-harf ocak ağası Ömer Ağa'ya ve sâir zâbitâna gereği gibi ifâde ve tefhîm ile mûceb u muktezâsının icrâsına bi'l-ittifâk ikdâm ve dikkat ve cevâbı 'arz olunmak için iktizâ iden takrîrinin terkîm ve takdîmine mübâderet eyleyesüz diyû.

اولاد
دولت عینه ابدی الدوام جود و عساکر از نخب و تعلیمی نه درجه در موار واجبه الو عتاد ابروی آینه الهام و بقای
ضمیمه مکاتیب حضرت اولیای تعجب منجلی و درویش اولغله بوبایع اطناب و تفصیل حاصلی تحصیل شیدن اوله و نه بوجیه بالکبر
اشبوا مراهمک وجوده کنور همچون استحضاری لازم کاتو رسائل و اسباب علمی طریقه الاختصار بیست و نه کار و مبادرت فنون
اسباب مذکور یکی ماده و ن عبارتند که بری او و با جانبند شمد بیک قدر کفایه او فحیال جلی و ایکنجیسی فون حربیه به
مخصوصی بر تعلیمخانه ترتیب در حق عینه نیک بر او مجاز از ابر قوننه و سبده اوله من حالانک ابغاعنه بذل مقدرت ابله بخت
استخدام اوله من او فحیال درون بشقه فون حربیه نیک علمی عملی افاده و تعلیم صنف دخی قدر کفایه معلر جلب و لنی او درون
ابروی بی اشتباه و لب الخاله هده ما نحن فیهم تعلیم مادی اولغله بالکن بوکا و از سر کلو و بندر امنی اقتضا ابرو
حیی محاربه ده فوت و مکتب کثرن عساکره موفون و لبوب فن و صنعت و نظام او دره حرکت اولدنی حاده جنگ و جداله سهولت
در کار و آثار غایت نمودار اولغله علوم در با ضیة نیک اصوله رعایت ثوابت عدیه فی سئل در اوله کدیج
و الحاصل بر دولتی اقدام اسباب فونی فون مذکور نیک تعلیم عبارت ابرکی تجربه کاران احوال عالم عندلرن مسلم و الخاله
او و با دولته و بوقوله تعلیمخانه از لای نظام مدی غایت مرتبه و ملتزم اولغله ماکولوت و لبوسات و سائر معونتداری
دولتی طرفین و بر لای او و در و در و بشر بود طلبه به مخصوصی تعلیمخانه را ایجاد و پیدا و فون مذکور به تحصیل بضاعت
ابدن امور حربیک روحی مشایقند عدا و نه رو اولیاده و عظیم رفت و اعتاد اوله کدیجند البوم ربه کماله و اصل و شند
دولت عینه ده دخی بوماده نیک تنظیمه کرده بعد از ای اراده عینه تعلق بود بلو صدر اسبق مرحوم محمد خلیل باشا نیک
زمان صد اثنی و فی صرف کل وقت از مشیکن دوام و استقرار میسر اولامسی طلبه نیک عدم استعداد و قایلین به سنجی
اولوبوب احداث اولاد تعلیمخانه نیک اصول نظامیه سه اطراف بجه رفت اوله مدیقند نشأت انجمن اعلی ظاهر در
فی الاصل کافه علوم و فنون منشأ و مبدائی زیر سایه هما بایر حضرت قلی الشیخ آسوده ممالک فی سنجه المسائل خافیه ده
و تخصیص آفد کرده و دفع تدابیر و بداند موجود اوله کدیجی علوم آیه و عابه نیک زیاده و بخت ایلدی او درون بر اوله عربیه
مخصوصی اولغله او و با اهلای علوم فکیکه و دباضیه بی شمسوز سنه دن بخا و از اسپانیا را ضیسته شرا آثار عد و در ابر
انت واجب الخیرت محمد به دن اخذ انجمن و فندی حتی حال و ساعته اعلی ملل افرنجیه ده مجهول یکی نادر هجر نیک بوزکن
سکزی سنه شش خلفای عیاسیه دن هارون افرشید طرفین شادمان نام فراخیه فرانسه عهده اوله دن بر قطعه جابر
ساعت ارمال اوله بدن برون مذکور نوعیه با شرف ابد کدیجی

و عساکر مرتبه نظامی مادی و حیوانی فی الاصل جنس کما سلطان اورخان خان حضرت نیک زمان سلطانزاده و برادر بکری اوغلی
نظامندن مآخوذ ابرکی و قایم نویسان عالم و تواریخ نویسندگان احوال امم عند الزمان غیر خطی و لوب کتب متأخرین زمان
انرا اخلاصه عم رغبت و فی بومنا هذا و اروپا دولته با اصول حکمته تطبیق اینه جادی اولی نظامی آنک منافذ و فی انتظار عیدت
ایمده کربنه بناء صورت احوال هیئت اولیادین منقلب اوشتندز . . . قال الذی که الناس علی دین ملوکهم مفاد نجه هر ملتلی
مسلاح و شعاری اولی الامور اراده ثریه شوق اولغله . . . بوانان نیاس افزاره ملت بقضای عثمانیه نکه شهرت قریه ثری تجدید
اولغله اولغله ابتدای امده مارا لکرت تعالم قون خصوصه صرف همت بود بود اینه عهد قریه هم علم معرفت و هم نظام درابطه
جینه کافه ام و ملکه فایق اوله جی جای اشتباه و کدر / محصل الکلام بوانده نکه حصوی قون حربیه به خصوص تعلیم آنک
احداثه شرط اولغله تعلیم آنک مذکور نکه دوام و استقرار بی موجب برابطه قوت اینه تنظیمی مستر اولو اینه مصارف جسمیه و بعضا
مشاق و محن غلبه اختیار به او و با جابجایی حلی مطلوب اولی او فی المرد و با بعد احیای اولیه جغد نکه قطع قریه نجه نجه قویا لبروی
در کار و با خصوص علی لادام جانب لطفت سینه به غیرت و صدا قیه مربوط و از مستعد کشته لرتون مذکور نکه تحصیل مهارت ابر
دو نهای همایون و عساکر نصرت نمون خدمت اینه و قایم خافیه نکه لشکرهای کشف و نهای همایون نکه انشای لبرو اعمالی و عساکر
تعلیمی خصوصیه و لخاصه دوام فرد شوکت و حق ابرنده مدار اوله جی کافه امده مدار کتی و جغدی لشکر اولغله بود و تعلیم آنک
احداثه موجب دومی اوله جی سبای استحصالی اینه برابطه قوت اینه تنظیمه اینه علیه نعلی بودی نظام نکه دو و نکه علی قریب
احیاسنه قال خبر انخا و اولغله ان شاء الله تعالی هم کوه اند از حضرت شهنشاهی اینه بوبله براثر حبله کثیر الفوا بر
چوبه کلمی مستر اولو اینه زمان اینه عنوان جباری نجه اعصار و ادوار و البوم سرکار د اولون و کلوی سلف سینه
الحی انشاء الزمان موجب بقای نام و اشتهار اینه وسیله انخا و اولغله و ارسته فید کماند

تعلیم آنک مذکور نکه تنظیمی بر قایم مادی به محتاج اولغله زبرده بیکان سلطان بایان اولو

اولی تعلیم آنک بر مناسب موقع احداث اوله کاغذ خانه نکه ساحل بمبئی اختیار اولغله هم آب و هوا جینی و هم اباب و زهابه
تقریبا اینه اهور اولغله نکه حفظ الله تعالی علت و با ظهوری هنگامه فی الجمله نامون و مصون اولغله و اطرافه واقع صحرای
و معنی جسمیه مساحه و هندسه نکه عملیاتی و مستوفی عسکری تعلیم آنک اجرا اوله بیه جی بربرار اولغله محل مرثوم اهور و احسن
و بنای مذکور احشای اولوب کار کیر اوله و در این اور و پادان جلب اوله جی معلم و او فی الجمله قدر کفایه طالبان افاندر کیر
بشفه بشفه اوله لاشا اوله ثابتاً اهل اسلحه فرق بشرف دروم طائفه مستند اون بشرف طیفه جمه سی اون بشرف و بکری
بکری بشرف باشند اولی اولغله و تعلیم آنک و تخصصی اوله و بوندر کمالی ظهور نده برری خالی فایلی بهر حال بشفه لری تبیین اوله و مقدار بزرگ
زنی و نقصان قبول انجه نالاً تعلیم آنک مذکور و علم حساب و الجبر و مساحه و فن انشای سفی و فن دریا و فلکیان و فن دسم
در تزیین عساکر و معماری و هندسه بشفه بشفه تعلیم اینه فایلی بهر حال فی الجمله کاتبه آشنا اوله لازمه دن اولغله و کاردان
طیفه بیند او قریب باز نغه آشنا اولغله لسان نکه فی تعلیم چون بشفه سطر فی تخصصی اینه سمالک محروسه اخافیه به هموار اولو

دولت و عیبه ایله معامله لری نوزم کدر کیزدن ترکی لسانی تعلیم ایچون اولوز فرو طایفه به مخصوص کملر ایجا دینه اقتضای ابدن مصادیقی اضای
ایلدی کیری کچی دین عیبه نلک دمی اکثر اوور و دلدیله کلکی مناسبتی درکار اولدیلندن السنه افرتیجه بی و هیچ دکل ایسه جمیع اوور و بابه شوی
و شابسه مطایعه اوله جو فنی و افریولغان مغیره سی جنبه سائر السنه نصاری نفوقی ظاهرا و لادن فرانس لسانی کرن اهل سلاطه
و کرن روم طائفه سنه تعلیم ایدر لسه بومقوله لر هر در لوز حدت دول عیبه ده و تخصیصی لوزم المطایعه اولون بعضی کتب و آثار لری
ترجمه سنه مزار اوله جقدی ظاهرا و لسه لسان مذکور لری تعلیم ایچون تعلیم خازنه بشقه جه معلم دمی تعبیه اوله
رابعا تعلیم خازنه کافه سواحل و بحار و ممالک و بلدانک بشقه بشقه عربیله لری و بصله لر و دسلر و فلاح و استحکام شتو عیبه نموده لری
و اکون هندو و قنون مذکوره به داز ترکی و فرانسه کتابلری موجود اوله لوزم اولغه بر ساعت اول مالزانه مذکوره بی ندر لکن
و مباحثه عیبه خانة ناظر لری اقدی و قرینی تقدیم ایله قالدیکو اقلو طون و ارسطو و سقراط کبی فلسفه منفذ مینالی
اخلاق و اعتقادی مطالعه علوم و قنون و تجارب کونا کون ابنه و فن و فنم آثار جدیده استخراجیه دسرس اولوب مردود وار
و کرور دهور و اعصار ایله دفته دفته مذاهب منفذ میندن اعلی اوله دن هر بر علی کالنه ابطال و مؤلفات عدیده انشائیه سی بهل
ایلدی کیرینه بنی بونلر داز شتو قریلک آثار جدید لری ترجمه اولسه هم تعلیم خازنه تعبیه اوله جو طایفه به هم تحصیل معارفه
خود بخود هو سکار و دین و دین عیبه به خدشی کرمایه افتخار عتایدن سائر سنه لر افغ و صغی مویسه سیه بومقوله کتب
و رسالوت بعد ترجمه هر بر نون بشر و البشربوز نسخه بومقوله ایچون طبع ایدر یه خاما سعاد نور نیش کتاب اقدی
تعلیم خازنه مدیطقی اولوب لکن کل بوم نظارت مخصوصه یه نامور اوله دن اصحاب درایت و غیرت و ارباب صدق و استقامت
تعبیه اوله شویکله باش معلم و دین نفر خلفا و لسان ترکی به مخصوصی و دین نفر معلم و فرانس لسان ایچون دیکرا و دین نفر معلم
ناظر موی اهلای زیر ادره سند اوله لر
افرتیدن باش معلم تعبیه اوله جو کسه بالذکره تنظیم ایدر لر
اولغه اقدی موی ایه بو بایده صدق نام و موی ایدر کلام ایه بیل کل دفت ایله طایفه نلک ضبط و ریوی و دس لینه عدم مداومت
و با خود خلایق رضا وضع و حرکت یه مینی مستحق نادیب اولدیلک ترجمه و تادیلری رئیس اقدی حضرت لینه باله سیدان موی ایه
ناظر اقدی موی ایه اجماع مرعوزن قابل اصلاح و ترجمه اولیانلر و تعلیم قونه استعداددن بی بهره اولدن تعلیم ایدن دین و تعبیه
کذلک بعد اوسیدان اقدی موی اهلای راینه مقوق اوله
جوسی تعلیم ایدر جمع اولوب لیس ساعت قدر علی لوانی معلمدن بعد از سفا ده کدو خازنه و با خود بی تعلیم ایدر دهری دینی مطالعه ایله مشغول اوله
بالک جمعه و بازار کونلری تعطیل و رس اوله
دین و لسانک استخانی لوس فاخره دن اولوب بوم امتحانیه اصحاب معارفون هر کسک تعلیم ایه کلک و حقت و بیدیه لکن هر تحصیل معارفه
مشغول اوله نازیله شوق و غیرت و هم منابع علم و هنر بوزمان میاس بخوانده و درجه ده راج ایلی عیبه به اعلی و عیبه و عیبه و عیبه و عیبه
اراقه ارا لوه ایام امتحانیه اولیای لکیم حضرت اخل و دین تعلیم ایدر بی شتو تعلیم ممکن اولوب بوازه جیلک استغفار لینه بنی بوی اجمعی
و طایفه دن تحصیل معارفه کسب امتیاز ایدر لسه ده برکة ترنن اوله جو بیون امتحانیه قدر مهارت لینه کوره کتاب و عیبه و عیبه و عیبه
هندسه بهاسحا اوله دقه عیبه لر احسانه هت بوز بلور ایسه یکیکره سیه شوق و غیرت ایدر موی هویدار عا شتو تعلیم ایدر عیبه
ایدر لره لینه شوق معاشد ترجمه لوزم ایدر ناظر اقدی به بش بیلک و باش معارفه ایدر بیلک و دین نفر خلفا به اکبشتر بیلک بشربوز عیبه
اون بیلک و دینی نفر لسنه معلم لینه بیلک ایدر بوز عیبه شدن بری بیلک کد بوز و البش نفر طایفه به اکبشتر بوزدن اون ایدر بیلک ایدر نفر خدیه
بشربوز معاشد دن بشقه حطب و کور بهاسشور و کاغد و مرکب و رسم ایچون لوان میا بعه سنه بر سوز جفا فرو بیلک عیبه و عیبه و عیبه
ذکر اوان معاشد ناظر اقدی معرفتیه بر لور یه نوزم تقسیم اوله شویکله ناظر موی ایه همراه ختامه ایدر بیلک ایدر بوز ایدر عیبه و عیبه
حواله بو یه جو محمدن قبص و عدل اوله جو عیبه به بیلک عطا ییدن بعضی سدی اخذ ایله احد عشر تعلیم ایه نلک مغرانی

و کون معتدله کل هر طبقه بنظر اقصا بودن پیشتره لری میرسد سیابعه اوله و ناظر اندیشای او و او بودن حب اوله بود معتدله بنظر بنظر
اوله لری تخصیص بندر باید اوله فخره جبه افاندنزه تعلیمخانه درونش هیچ برگشته دخان ایچکه شادون اوله ثانی عشرت علت و بانک
سراجی بالبحر معلوم اولمعه معاذ الله تعالی استاده سعادت فرموده حکامنده عت مذکوره نکه تعلیم خانه پسرانینی مع ایچون ناظر افندی باش معلم باله کرده افشاند
اسباب احتیاط رعایت ایدر ثانی عشرت او و او بودن حب اوله جبه افاندنزه لری بر فاج سده استخدام ایچون مفاو اوله نکن بونلرک بیند خدشه
مدومت و کمال و مهارتیه نظر و بنشد بره حکم طبله نکه عدد و مقدارینه قبلاً سازاردن معاز اولد مفاو اولد بنظر عطیه لایله تلخیص اوله لری
رایع عشرت طبله دن در سرنجی تکمیل و مطلوب اولون قونلک جهت تعلیمی بکامینتی تحصیل ایدر لری هر بری قنقی فته زیاده ماه را به کاکور و اسباب
خدمت روزم صراف و غیرتی ابغا ایچون استخدام اوله و بومفولم لری خدمتیه صاحب مهارت و کمال اولد لری معتدله بهر ذریع فی الاصل غلبه و انق
اولد لری بنیاد عنقریب فایده خافانه نکه افشای و طوب اعلای و پیاده رساری عکس زنجی و فن در بان علمی و محلیسته صاحب کمال اوله جملری ظاهر
خاص عشرت بالوده ذکر تفصیل اولد لری درجه دولت عبه فوی شوکللی عکس و دو تناسی نظامی خلل دن مصون اولو علی الدوام بومفولم قون
لواقل بوز فکر کنه به محتاج اهل بصورتیه تعلیم خانه نکه الی ما شاء الله تعالی دوام و استقامت لری و زردن اولمعه طبله دن جراج اهل بر مدت خدمت استخدام
و بالتجربه تحصیل علم نام ایدر کن عکس تعلیمخانه نکه اداره سده نامور اوله لری سادس عشرت تعلیم خانه نکه دینی تکمیل به جراج اولد لری
سده اولکده بایک و ایچینس بایک بنیوز و ایچینس ایکی بایک غرض معاش تخصیص طرشره به ار سال لری لازم کد کده معاش معتدله بنظر
ایومیه بر غرض و خرج راه لری اعطا اوله و بونلر دن بعضیسنه درجه مهارت و خدمتیه کورده رفیع قدر دشان لری بوجیب اوله حق
حالات ایله سرور لری سازرد وسیله غیرت و بادی شوق و عبرت اولد لری ظاهر اولمعه اقتضاسنه کورده بوقاعیه رعایت اوله
و مهندسلری خدمتی عکس معتدله اولمعه رب عسکریه احسانیه درجه فخر و اعتماد لری مزاد اولو واجبدر تعلیم خانه دن جراج اولو رب
بر وجه بالامتنحه معاش اولد ویریه جله افجه بنمار و رعایتیه ربط اولو را به کدیکه تفاوت جهته بلند و جوب غبطه و حسد اولد و غندن بنظر
موصول و قدرتی مهم سلطنت سینه به فایده لازم دن ایکی منصرف اولد لری بنمار و رعایت خدمتیه دینی مشغول لری در کار اوله جفته نظر
معاشی بهر حال نقد ویریه سابع عشرت زکرا و نان مهندسلره البسه مخصوصه تعینی نصیب بوز بیلور ایه شمدیرن البسه مذکوره ایله
نلبه شادون اولو رب در سرنجی تکمیل ایه حب جراج غنلرینه رخصت ویریه ثامن عشرت تعلیمخانه ماده سی رفته رفته هر
کماله واصل اولو لزومه دن اولمعه نظامیه دارناظر افندی بنظر خاطرینه وقت وقت لایح اوله جبه کافه حالات فی سربط اولو رئیس کتاب
افندی حضرتلرینه عرض و افاده به تجویز فصول انبیه علی الدوام بوبایع صرف ذهن اهتمامین خالی اوله

EK-3

(H.H. 9783) (Sene 1208)

Fünûn-ı Harbiyye Ta'limhânesine Dâir Tertîb Olunan Lâyhânın
Tercümesidir. Fî 25 Şevval 208.

Devlet-i 'Aliyye-i ebeddiü'l-devâmın cünûd ve 'asâkirin tertîb u ta'lîmi ne derecede mevâdd-ı vâcibet'ül-i'tinâdan idüğü ebniyye'ül-hâm'ül-Rabbânî olan zamîr-mekârim semîr-i Hazret, ol-bâ-yı na'mîn verüş olmağla bu bâbta atanan ve tafsîl-i hâsılı tahsîl kabilinden olarak bu mahalde yalnız işbu ehemmin vucûda getirilmesi için istihzârı lâzım gelen vesâil ve esbâb 'alâ-tarîk'ul-ihisâr bast u tezkire mübâderet kılınur esbâb-ı mezkûre iki maddeden ibârettir ki, biri Avrupa cânibinden şimdilik kadr-i kifâye o feiciyâd celbi ve ikincisi fûnûn-ı harbiyyeye mahsûs bir ta'limhâne tertîbidir. Devlet-i 'Aliyye'nin berren ve bahren tezâyüd-i kuvvetine vesile olacak hâlâtın ibkâsına bezl-i mukadderet eylemeleri için istihdâm olunacak oficiyallerden başka fûnûn-ı harbiyyenin ilmî ve amelîsini ifâde ve ta'lîm zimmetinde dahi kadr-i kifâye mu'allimler celb olunmak lâzımeden idüğü bî-iştibâh olup el-hâleten hazihî mâ-nahnü feyhimiz ta'lim maddesi olmağla yalnız buna dâir serd-i kelâma ibtidâr olunmak iktizâ eder.

Hîn-i muhârebede kuvvet u miknet kesret-i 'asâkire mevkûf olmayub fenn u san'at ve nizâm üzere hareket olunduğu halde cenk u cidâle suhûlet der-gâr ve âsâr-ı gâlibiyyet nümûdâr olmağla 'ulûm-ı riyâziyyenin usûlüne riâyet fevâid-i 'adiyye-yi müstelzim olageldiği, velhâsıl bir devletin akdem-i esbâb kuvveti fûnûn-ı mezkûrenin te'allümünden ibâret itdiği tecrübe-kârân ahvâl-i 'âlim 'indlerinde müsellemler ve el-hâleten hâzihi Avrupa devletlerinde bu makûle ta'limhânelerin nizâmları gayet mertebede mültezim olmağla ma'kûlât ve melbûsât ve sâir mu'avvenetleri devletleri tarafından verilmek üzere üçer ve dörder ve beşyüz talebeye mahsûs ta'limhâneler icâd u peydâ ve fûnûn-ı mezkûreye tahsîl-i bî-sanâ'-i mahâret edenler umûr-ı harbin ruhu mesâbesinde addolunarak ol-bâbta azîm-i dikkat u itinâ olunageldiğinden el-yevm rütbe-i

kemâle vâsıl olmuştur. Devlet-i 'Aliyye'de dahi bu maddenin tanzîmine kerreten ba'de-âharî irâde-i 'aliyye teallûk buyurulub sadr-ı esbâk merkûm Hamit Halil Paşa'nın zaman-ı sadâretinde dahi sırf küllî himmet olunmuş iken devâm u istikrârı müyesser olmaması talebenin 'adem-i isti'dât ve kabiliyetlerine mebnî olmayub ihdâs olunan tâlimhânenin 'usûl-i nizâmiyyesine etraflıca dikkat olunamadığından neş'et etmiş olacağı zâhirdir.

Fî'l-asl kâffe-i ulûm u fûnûnun menşe' u mebdei zîr-sâye-i hü mâ-pâye-i Hazret-i Zillullâhî'de âsûde memâlik fesîhatü'l-mesâlik-i Hâkaniyye'de ve bî-tahsîs Akdeniz'de vâkî' medâyin ve beledânda mevcût olageldiği ve ulûm-ı 'aliyye ve 'âliyyenin ziyâde muhayyel olanları öteden berû evlâd-ı Arab'a mahsûs olmağla Avrupa ahâlisi ulûm-ı felekiyye ve riyâziyyeyi beşyüz seneden mütecâviz İspanya arazisine neşr-i âsâr-ı adl-i vedâd iden ümmet vâcib'ül-hürmet-i Muhammediyye'den ahz etmiş oldukları hatta çalar saatin i'mâli milel-i Efranciyye'de meçhul iken târih-i hicretin yüz seksen sekiz senesinde hülefâ-yı Abbâsiyye'den Harûnü'r-Reşid tarafından Şarلمان nâm Fransa kralına hediye olarak bir kıt'a çalar saat irsâl olunalıdan berû fenn-i mezkûra tevağğüle mübâşeret eyledikleri.

Ve 'asâkir-i mürettebe nizâmı maddesi dahi fî'l-asl cennet-mekân Sultan Orhan Han Hazretleri'nin zamân-ı saltanatlarında verilen Yeniçeri Ocağı nizâmından me'hûz idüğü vekâyi-i Nosyan, ve Tevârih-i Şinâsân ahvâl-i ümem 'indlerinde gayr-ı hafî olub lâkin müteahhirîn-i zamân âsâr-ı ahlâfa 'adem-i rağbet ve fî-yevminâ hâzâ Avrupa Devletleri'nde usûl-i hikmete tatbîk ile cârî olan nizâmâtın menâfi'inden sarf-ı inzâr-ı ibret eylemediklerine binâ'en sûret-i ahvâl-i hey'et olaylarından münkalib olmuştur. Kaldı ki; En-nâsü âlâ dîn-i mülûkühüm mefâdınca her milletin meslek ve şiârı ulû'l-emrin irâdelerine mütevakkıf olmağla bu âvân-ı meyâmin akzânda millet-i beyzâ-yı Osmâniyye'nin şöhret-i kadîmeleri tecdîd olunmak üzere ibtidâ-yı emirde mâ'ru'z-zikr te'allüm-i fûnûn hususuna sarf-ı himmet buyurulur ve 'ahd-ı karibde hem ilm u ma'rifet ve hem nizâm u râbıta cihetiyle kâffe-i ümem ve milele fâyıf olacağı cây-ı iştibâh değildir. Muhassıl'ül-keîâm bu irâdenin husûlû fûnûn-ı harbiyyeye mahsûs bir ta'lîmhânenin ihdâsına menût olmağla tâlimhâne-i

mezkûrenin devâm ve istikrârını mûceb bir râbıta-i kaviyye ile tanzîmi müyesser olur ise masârıf-ı cesîme ve ba'zen meşâk ve mahn-ı 'azîme ihtiyariyle Avrupa cânibinden çeledi matlûb olan oficiyallere fî-mâba'd ihtiyâc olmayacağından kat'î nazar nice nice kavâyid zuhûru der-gâr, bâ-husûs ale'd-devâm cânib-i saltanat-ı seniyyeye gayret ve sadâkatle merbût vâfir müsta'id kimesneler fûnûn-ı mezkûreye tahsîl-i mahâret iderek donanma-yı hümâyûn ve 'asâkir-i nusret-nümûn hizmetlerine ve kal'a-i hâkâniyyenin istihkâmı ve seffîne donanma-yı hümâyûnun inşâsı ve top ve i'mâli ve asker ta'lîmi husûslarına velhâsıl devâm-ı ferr u şevket devlet-i ebed-müddete medâr olacak kâffe-i umûra medâr-ı küllî olacakları âşikâr olmağla bu def'a ta'lîmhâne-i mezkûrenin ihdâsına ve mûceb-i devâmı olacak erbâb-ı istihsâl ile bir râbıtâ-i kaviyye ile tanzîmine irâde-i 'aliyye te'allûk buyurulması nizâm-ı mülk ve devletin 'an-karîb ihyâsına fâl-i hayr ittihâz olunmağın, İnşa-Allah-u Te'âlâ himem-gûh endâz Hazret-i Şehinşâhî ile böyle bir eser-i celîle-i kesîr'ül-fevâ'idin vücûda gelmesi müyesser olur ise zamân-ı übbühet ünvân-ı cihandârî nehbe-i âsâr u edvâr ve el-yevm ser-gârde olan vûkelâ-yı saltanât-ı seniyyeye ilâ-intihâi'z-zamân mûceb-i bekâ-yı nâm u iştihâr ile vesile-i iftihâr olacağı vâriste-i kayd-ı kemândır.

Ta'lîmhâne-i mezkûrenin tanzîmi birkaç maddeye muhtâc olmağla zîrde yeğân yeğân bast u beyân olunur.

Evvelen; Ta'lîmhâne bir münâsip mevkîde ihdâs oluna, Kağıthâne'nin sâhil-i yemîni ihtiyâr olunsa hem âb ve havâ ciheti ve hem eyyâb ve zehâba suhûlet-i takrîbi ile ehven olduğundan başka Hıfzullah-ı Te'âlâ 'illet ve bâ-zuhûru hengâmında fi'l-cümle me'mûn ve musavven olacağı ve etrafta vâki' sahrâların vûs'ati hasebiyle müsâha ve hendesenin 'ameliyyâtı ve sunûf-ı 'askeriyye ta'lîmâtı icrâ olunabileceği beridâr olmağla mahall-i merkûm ehven ve ihsân görölür ve binâ-yı mezkûr ahşâbı olmayub kâr-gir ola, ve derûnunda Avrupa'dan celb olunacak mu'allim ve oficiyallere kadar kifâye tâlebelerin ikâmetleri içün başka başka odalar inşâ oluna,

Sâniyen: Ehl-i Islâm'dan kırkbeş nefer ve Rum taifesinden onbeş nefer talebe cümlesi on beş ve yirmi beş yaşında olmak üzere ta'lîmhânedede tahsîs oluna ve bunların mahlûlleri zuhûrunda yerleri hâlî kalmayûb beher-hâl başkaları ta'yîn olunarak mikdâr-ı mezbûr terakkî ve noksan kabul itmeye,

Sâlisen : Ta'lîmhâne-i mezkûrda ilm-i hesâb ve'l-cebir ve müsâha ve fenn-i inşâ-yı sūfûn ve fenn-i deryâ ve felekiyyât ve fenn-i resm ve tertîb-i 'asker ve mi'mârî ve hendese başka başka ta'lîm ittirile, kaldı ki mühendisler beher-hâl fi'l-cümle kitâbete âşinâ olmak lâzımeden olmağla zikr olunan talebe beyrinde okuyub yazmaya âşinâ olmayanlara lisân-ı Türkî'yi ta'lîm için başka mu'allimler dahi tahsîs ittirile, memâlik-i mahrûse-i Hâkâniyye'ye hem-civâr olan düvel devlet-i 'aliyye ile mu'âmeleleri lâzım geldiğinden Türkî lisânı ta'lîm için otuz kırk talebeye mahsûs mektebler icâdına iktizâ iden masârıfı ihtiyâr eyledikleri gibi devlet-i 'aliyye'nin dahi ekser Avrupa devletleriyle küllî münâsebeti der-gâr olduğundan es-sene-i Efrenciye'yi ve hiç değil ise cemî' Avrupa'ya şümûlû ve şâyeste-i mütâla'a olacak fenn-i vâfir müellefât-ı muğîresi cihetiyle sâir es-sene-i Nasâraya tefevvüfû zâhir olan Fransız lisânını gerek ehl-i islâma ve gerek Rum taifesine ta'lîm itdirilse bu makûleler her türlü hizmet-i devlet-i 'aliyye'de ve bi-tahsîs lâzımû'l-mutâla'a olan bazı kütüb ve âsârın tercümesine medâr olacakları zâhir olmağla lisân-ı mezkûru ta'lîm için ta'lîmhânedede başkaca mu'allimler dahi ta'yîn oluna,

Râbi'an: Ta'lîmhânedede kâffe-i sevâhil u behâr ve memâlik u buldânın başka başka haritaları ve pusulalar ve resimler ve kal'â ve istihkâmât-ı mütenevvi'a numûneleri ve âlât-ı hendese ve fûnûn-ı mezkûreye dâir Türkî ve Fransız kitapları mevcut olmağla bir saat evvel malzeme-i mezkûreyi tedârik ve mübâyaa zımnında Ta'lîmhâne Nazırı Efendi defterini takdîm eyleye, kaldı ki Eflâtun ve Aristo ve Sokrat gibi felâsefe-i mütekaddimînin ahlâk ve a'kâbları mütâlaa-i ulûm u fûnûn ve tecârüb günâ gün ile vakt u vakt nice âsâr-ı cedîde istihrâcına desteris olup mürûr-ı edvâr ve gürûr-ı dühver ve âsâr ile refte refte mezâhib-i mütekaddimînden a'lâ olarak her bir 'ilmi kemâline îsâl ve müellefât-ı 'adîde inşâsına sa'y bî-hemâl eylediklerine mebnî bunlara dâir müteahhirînin âsâr-ı cedîdeleri tercime oluna, hem ta'lîmhânedede ta'yîn olunacak talebeye ve

hem tahsîl-i ma'ârifî hûd be-hûd heveskâr ve dîn u devlet-i 'aliyyeye hidmeti sermâye-i iftihâr addeden sâir kimesnelere enfa' olacağı mülâbesesiyle bu makûle kütûb ve risâlât ba'de't-tercûme her birinden beşer ve altışar yüz nüsha bulunmak içün tâb' ittirile,

Hâmisen; Sa'adetlû Reisü'l-küttâb Efendi Hazretleri ta'lîmhânenin müdîr-i mutallifi olup lâkin külli-yevmin nezâret-i mahsûsaya me'mûr olarak ashâb-ı dirâyet u gayret ve erbâb-ı sıdk u istikâmetten biri ta'yîn oluna, şöyle ki baş mu'allim ve dört nefer hûlefâ ve lisân-ı Türkî'ye mahsûs üç nefer mu'allim ve Fransız lisânı içün diğer üç nefer mu'allimler dahî nâzır mûmâ-ileyhin zîr-i idâresinde olalar,

Sâdisen; Talebenin derslerine müteallik kâffe-i umûr ve husûsâtı Nazır Efendi ile taife-i Efrencî'ten baş mu'allim ta'yîn olunacak kimesne bi'l-müzâkere tanzîm ideler,

Sâbi'an; Talebenin intihâbı husûsu Nazır Efendi'nin yed-i istiklâline mufavvaz olmağla Efendi-i mûmâ-ileyh bu bâbta sıdk-ı nâm ve sa'y-ı mâlâkelâm ile bezl-i küll dikkat eyleye, ve talebenin zabt u rabtı ve derslerine 'adem-i müdâvemet veyâhut hilâf-ı rızâ vaz' u hareketlerine mebnî müstehakk-ı te'dîb olanların terbiye ve te'dîbleri Reis Efendi Hazretleri'ne bi'l-istîzân mûmâ-ileyh Nazır Efendi ma'rifetiyle icrâ olunub mersûmundan kâbil-i ıslah u terbiye olmayanlar ve te'allûm-ü fûnûna isti'dâddan bî-behere olanların ta'lîmhânedan def' u teb'idleri dahi kezâlik ba'de'l-istîzân Efendi-i mûmâ-ileyhin re'yine mufavvaz ola,

Sâminen; Talebenin külli-yevm derslerine müdâvemetleri lâzımeden olmağla tûlû'uş-şemste cümlesi ta'lîmhânedâ cem' olunup beş saat kadar ale't-tevâlî mu'allimlerinden ba'de'l-istifâde kendi hânelerinde veyâhut yine ta'lîmhânedâ herbiri dersini mûtâla'âya meşgûl ola, yalnız Cumâ ve Pazar günleri tâtil-i ders oluna,

Tâsi'an; Ta'lîmhâne'nin tertîbinden sekiz mâh mürûrundan sonra her ay başında talebenin istifâde ettikleri herbir ilim u fen u lisânın imtihânı olmak kâideden olup yevm-i imtihânda ashâb-ı ma'âriften herkesin ta'lîmhâneye gelmesine ruhsat virile, lâkin hem tahsîl-i ma'ârifî meşgûl olanlara tâziyâne-i

şevk u gayret ve hem menâ'-ı ilm u hüner bu zaman meyâmin-i ünvanda ne derecede râyic olacağını cümleye ilâna vesîle ve 'illet olmak üzere aralık aralık eyyâm-ı imtihânda evliya'yün-nu'am hazerâtının dahi ta'lîmhâneyi teşrîfleri mümkün olur ise bu eser-i cemîlin istikrârına sebep-i kavî olacağı ve talebenin tahsîl-i ma'ârifte kesb-i imtiyâz edenler senede bir kerre tertîb olunacak büyük imtihânda kader-i mahâretlerine göre kitâb ve harita ve âlât-ı hendese bahası olarak 'atiyyeler ihsânına himmet buyurulur ise yekdiğere vesîle-i şevk u gayret olacağı hüveydâdır,

'Âşiran: Ta'lîmhânedeki hizmet idenlere başka başka senevî ma'âşlar tertîbi lâzım olmağla Nâzır Efendi'ye beşbin ve baş mu'allime üçbin beşyüz ve dört nefer hûlefâyâ ikişer bin beşyüz guruştan on bin, ve altı nefer elbine mu'allimlerine bin üç yüz guruştan yedi bin sekiz yüz ve altmış nefer talebeye ikişer yüzden on iki bin ve üç nefer hademeye beşyüz ma'âşlarda başka hatab ve kömür baha beşyüz ve kağıt ve mürekkep ve resim için elvân mübâyâ'âsına yediyüz cem'an kırk bin guruş ta'yîn olunub zikr olunan ma'âşlar Nâzır Efendi ma'rifetiyle yerli yerine tevzî' ve taksîm oluna, şöyle ki Nâzır mûmâ-ileyh her mâh hitâmında üçbin üç yüz otuz üç guruş havâle buyurulacak mahalden kabz, ve hakk u adl üzere herbirine ba'de'l-i'tâ yedinden makbûz senedi ahz eyleye,

İhdâ-'aşeran: Ta'lîmhânenin mefrûşâtı ve gerek mu'allimlere ve gerek her bir talebeye başka başka iktizâ iden peştahteleri mîrîden mübâyâ'a oluna ve Nâzır Efendi'nin ve Avrupa'dan celb olunacak mu'allimlere başka başka odalar tahsîs ettirilüb ol-tarafta hîn-i ikâmetlerinde ta'lîmhâne derûnunda hiç bir kimesne duhân içmeye me'zûn olmaya,

Sâni-'aşeran: 'İllet ve yanık sirâyeti bi't-tecrûbe ma'lûm olmağla ma'âz-Allah-u Te'âlâ Âsîtâne-i Saâdet'te zuhûru hengâmında 'illet-i mezkûrenin ta'lîmhâneye sirâyetini men' için Nâzır Efendi ile baş mu'allim bi'l-müzâkere iktizâ iden esbâb-ı ihtiyâta riâyet ideler,

Sâlis-'aşeran: Avrupa'dan celb olunacak oficiyalleri birkaç sene istihdâm için mukâvele oluna, lâkin bunların beşinin de hizmete müdâvemet ve kemâl u mahâretine nazar ve yetiştireceği talebenin aded u mikdârına kıyâsen sâirlerden mümtâz olanlar mukâveleden başka 'atiyyeler ile taltîf olunalar,

Râbî'-aşeran; Talebeden derslerini tekmîl ve matlûb olan fûnûnun cihet-i ilmîsini kemâ-yen-bağî tahsîl idenler herbiri hangi fenne ziyâde mâhir ise ona göre münâsib olan hidmete lâzîme-i sadâkat ve gayretini ibkâ için istihdâm oluna ve bu makûleler hîn-i hizmetlerinde sâhib-i mahâret ve kemâl olanların maiyyetlerinde bulunurlar ise fi'l-asl ulûma vâkıf olduklarına binâen 'an-karîb kal'â-i hâkâniyye'nin inşâsı ve top i'mâli ve piyâde ve süvâri asker tertîbi ve fenn-i deryânın ilmî ve 'amelîsine sâhib-i kemâl olacakları zâhirdir,

Hâmis-'aşeran; Bâlâda zikr u tafsîl olunduğu vechile devlet-i 'aliyye-i kuvve-yi şevketin 'asker donanması nizâmı halelden masûn olma ale'd-devâm bu makûle fûnûnda mâhi lâ-akal yüz nefer kimesneye muhtâc olub bu surette ta'lîmhânenin ilâ-mâşâ-Allâh-ı Te'âlâ devâm ve istikrârı lâzîmeden olmağla talebeden çırağ olanlar bir müddet hizmette istihdâm ve bi't-tecrûbe tahsîl-i ilm-i tâm eyledikten sonra ta'lîmhânenin idâresine me'mûr olalar,

Sâdis-'aşeran; Ta'lîmhânenin dersini tekmîl ile çırağ olanlara sene-i evlâda bin ve ikincisinde bin beş yüz ve üçüncüsünde ikibin gurus ma'âş tahsîs ve taşraya irsâlleri lâzım geldikte ma'âş-ı ma'iiyyetlerinden başka yevmiyye birer gurus ve harcırahları i'tâ oluna ve bunlardan ba'zısına derece-i mahâret ve hizmetlerine göre terfî' kadr u şânlarına mûceb olunacak hâlât ile mesrûriyetleri sâirlere vesîle-i gayret ve bâdi-i şevk u gayret olduğu zâhir olmağla, iktizâsına göre bu kâideye riâyet oluna ve mühendislerin hizmeti askere mûte'allik olmağla rûtbe-i askeriyye ihsâniyle derece-i fahr u i'tibârları mezdâd olmak vacibtir, ta'lîmhânedan çırağ olub ber-vech-i bâlâ müstehakk-ı maâş olanlara verilecek akçe tımar ve zeâmetlere rabt olunur ise yekdiğere tefâvut cihetiyle beyinlerinde mûceb-i gıpta ve hased olduğundan başka mahsûl-i vakîitlerini mihâmm-ı saltanat-ı seniyyeye sarfetmek lâzîmeden iken mutasarrıf oldukları tımar ve zeâmet hususlarında dahi meşguliyetleri der-gâr olacağına nazaran ma'âşları beher-hâl nakden verile,

Sâbi'-aşeran; Zikr olunan mühendislere elbise-i mahsûsa ta'yîni tasvîb buyurulur ise şimdiden elbise-i mezkûre ile telebbese me'zûn olmayub, derslerini tekmîl ile hîn-i çerâgiyetlerine ruhsat virile,

Sâmin-‘aşeran: Ta’lîmhâne maddesi refte refte kemâle vâsıl olmak lâzımeden olmağla nizâmına dâir Nâzır Efendi’nin hatırına vakit vakit layık olacak kâffe-i hâlât-ı müdîr-i mutlak olan Reisü’l-küttâb Efendi Hazretlerine arz u ifâdeye tecvîz-i kusûr etmeyüb ale’d-devâm bu bâbta sarf-ı zihn-i ihtimâmdan hâlî olmaya.

نمایند
در این
محل
تأیید
شده

شوکلو کرامتو مایلو قدرتلو وی نعمت اشم
اولی کون بایض اوزرینه مورخا سخی فم صدور اول خط هایون شکلو قدرتلو بیجنه عسکر ایچون اناطوی
قطعه وروم ایچی دخی اوی سکر قطعه جمعا اوتوز اویج قطعه اوامر شیفه نصیر وخط هایونلری توشیح سور
ایچون جمله سی عتیه عیارلریه تقیم اولندی وروم ایچی والینه ویکریایا وچهارزاده وقرع عثمان زاده وروم زاده
اولی بی قطعه اوامر شیفه یونجه خط هایونلری اقتضا اییدکنان بوضه لری فرطاندلی درونلریه وضع اولنقه
آنلره اولوبده وماعدا سنه دخی بیجنه عمل اولن دیو خط هایونلری کین سوریلریک همان محلدرنه
اولن دخی معلوم عاکلری سورلدق خلعن شکلو کرامتو مایلو قدرتلو وی نعمت اشم پنجاهم قدرتلو

در وندلریه خط هایون بوضه سی اولون بی قطعه اوامر مذکوره بشفه تحریر ایله باغلی اویجه سورم اولندی
عاکلری سورلدق خلعن میلا اوهکدر

EK-4

(H.H. 10125) (Sene 1204)

-Asker İçin Rumeli ve Anadolu'ya gönderilen evâmir hakkında.

Fermânların, hatların yazdım, bir saat evvel gönderesiz.

Padişâhım,

Şevketlû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû, Velîni'metim, Efendim.

Evvelki gün beyaz üzerine müverrehan şeref-yâfte-i sudûr olan hatt-ı hümâyûn şevket-makrûnları mûcebince asker için Anadolu'ya onbeş kıt'a ve Rumeli'ye dahi onsekiz kıt'a cem'an otuzüç kıt'a evâmîr-i şerîfe tasdîr ve hatt-ı hümâyûnlarıyla tevşîh buyurulmak için cümlesi 'atebe-i 'ulyâlarına takdîm olundu. Rumeli Vâlisine ve Bekir Paşa'ya ve Çapar-zâde ve Kara Osman-zâde ve Cihan-zâde'ye olan beş kıt'a evâmîr-i şerîfeye tevcîhle hatt-ı hümâyûnları iktizâ eylediğinin pusulaları fermânları derûnlarına vaz' olunmağla onlara ol-veçhile ve ma'dâsına dahî, mûcebince amel oluna diyû, hatt-ı hümâyûnları keşîde buyurulur ise hemen mahallerine irsâl olunacağı ma'lûm-ı 'âlîleri buyuruldukta fermân Şevketlû, Kerâmetlû, Mehâbetlû, Kudretlû, Velîni'metim, Efendim, Pâdişâhım Hazretleri'nindir.

Derûnlarında hatt-ı hümâyûn pusulası olan beş kıt'a evâmîr-i mezkûre başkaca tahrîr ile bağlanub öylece arz olunduğu ma'lûm-ı âlîleri buyuruldukta fermân men-lehû'l-emrindir.

EK-5

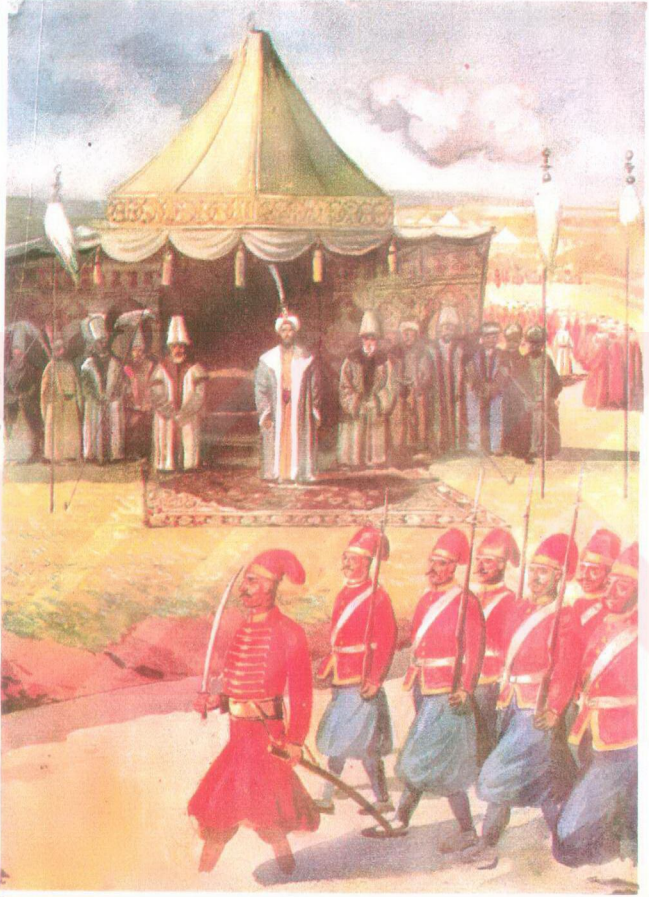
III. Selim

III. Selim'i Topkapı Sarayı'nda
bir bayramlaşma merasiminde gösteren ünlü tablo

EK-7

Teşkil ettiği “Nizâm-ı Cedîd” adlı askerlerin
III. Selim huzurunda bir geçit resmi.

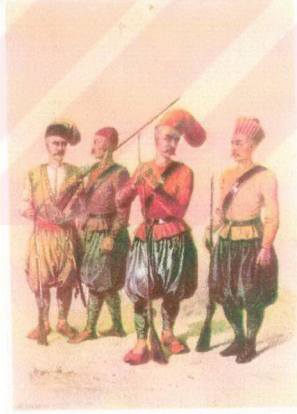
EK-8

Nizam-ı Cedid binbaşısı (Ortada)

Topçu yüzbaşısı ve neferleri

Cesitli Nizam-ı Cedid neferleri

Selim'in "Nizâm-ı Cedîd" askeri kıyafetlerinden (Ressam Jean Brindesi)

Mufasssal Osmanlı Tarihi Tablosu- No: 48

ÖZET

III. Selim tahta çıktıktan sonra (1789-1807) Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu iyi görmeyerek, her alanda bir dizi ıslahata girişmiştir. Bu ıslahatlara "Nizâm-ı Cedîd" denilmiştir.

Bu dönemde özellikle askeri ıslahatlara ağırlık verilmiş olup, geleneksel Yeniçeri Ocağı yanında Nizâm-ı Cedîd birliği teşekkül edilmiştir. Yeni askeri birliklerin ihtiyaçlarını gidermek ve yapılacak reformları finanse etmek üzere İrâd-ı Cedîd adında bir de hazine kurulmuştur. Anadolu ve Rumeli'de kurulan birçok kışlada yetişen Nizâm-ı Cedîd askerlerinin sayısı 1807'ye kadar devamlı artış göstermiştir.

Nizâm-ı Cedîd'in subay ihtiyacını karşılamak amacıyla Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn adıyla bir okul kurulmuştur. Ayrıca geleneksel Osmanlı ocakları olan Humbaracı, Lağımcı ve Topçu Ocakları için yeni kanunlar çıkarılmış, başta Fransa olmak üzere, yabancı ülkelerden getirilen uzmanlar aracılığı ile ocakların ıslahı sağlanmıştır. Osmanlı Bahriyesi'nde de ilk önemli yenilikler III. Selim döneminde gerçekleşmiş olup, birçok yeni gemi inşa edilmiştir.

III. Selim zamanında askeri yeniliklerin dışında diğer alanlarda da bazı yenilikler göze çarpar. Avrupa başkentlerinde ilk daimi elçiliklerin açılması, ülkenin idari taksimatının yapılması, Meşveret Meclisleri'nin yoğun bir biçimde toplanması, ticari ve sosyal hayatın düzenlenmesi için yeni kanunların konulması bunlar arasında sayılabilir.

Yapılan yeniliklere ve Nizâm-ı Cedîd askerlerine karşı zamanla yeniçeriler tepkilerini açığa vurmuş, bu tepkilere bazı devlet adamları ve ayanlar da destek vermiştir. 1807 Kabakçı Mustafa İsyanı ile Nizâm-ı Cedîd kaldırıldığı gibi III. Selim de kısa bir süre sonra öldürülmüştür.

Önceki yenilik hareketlerine göre daha bilinçli, planlı ve programlı olan Nizâm-ı Cedîd yenilikleri kendinden sonraki yenilik ve yenilikçilere büyük ölçüde etki etmiştir. Bu yüzden Osmanlı Tarihi'nde üzerinde durulması gereken bir dönemdir.

ABSTRACT

After his throne in 1789, Selim III attempted to make the reforms in all fields, because he had a bad opinion of the condition in which the Ottoman Empire was. These reforms are called as "*Nizam-ı Cedid*".

In this period, the greatest importance was given to the military reforms and besides the Corps of Janissaries, the units of "*Nizam-ı Cedid*" (the New Order) were established. The new treasury, namely "*İrad-ı Cedid*" was also organised to meet the needs of these new military units and to finance the reforms that would be made. The number of *Nizam-ı Cedid* soldiers who were trained in the various barracks, constructed in Anatolia and Rumelia was permanently increasing until 1807.

The Military School, called as *Mühendishane-i Berri-i Hümayun*, was opened to meet the needs of officers of *Nizam-ı Cedid*. However, the new laws for the traditional Ottoman Corps, such as Corps of Bombardier, that of Sappers, Artillery Corps were put into force. By transferring the foreign specialists, from abroad especially France, the reforms of Corps were realised. The first outstanding innovations in the Ottoman Navy and the construction of certain new war ships were accomplished at the period of Selim III.

In the time of Selim III, besides military reforms, certain reforms in the other fields call attention. These were the first establishments of permanent ambassadorships in the capital cities of Europe, the new administrative divisions of Ottoman territories, the meeting of Ottoman Assembly, putting the new laws in order to reorganise the commercial and social life.

In the course of time, the Janissaries began to react against the new innovations and the soldiers of *Nizam-ı Cedid*. Some Statesmen and

Notables gave also their support to this reaction. By the Revolt of *Kabakçı Mustafa* in 1807, the Corps of *Nizam-ı Cedid* were abolished and the after a short time, the Sultan Selim III was killed.

Compared to the previous reform movements, the reforms of *Nizam-ı Cedid* were made consciously, planned systematically and also these reforms have got great effect upon the later reforms and reformers on a large scale so that this period in the History of Ottoman Empire should be dwelled on.

